

**Juris Cibulš
Lidija Leikuma**

VASALS!

**Latgaliešu valodas
mācība**

JURIS CIBUĻS, LIDIJA LEIKUMA

VASALS!

Latgaliešu valodas mācība

n.i.m.s

2003

UDK 811.174'282
Ci 155

Vasals!

KULTŪRKAPITĀLA FONDS

Grāmata izdota ar Kultūrkapitāla fonda atbalstu

Gruomota izdūta ar Kultūrys kapitāla fonda paleigu

Autoru redakcija

Maketētāja *Ilze Stikāne*

SATURS

PRIEKŠVĀRDI	5
FONĒTIKA	7
Latgaliešu valodas alfabēts	7
Uzsvars	9
Intonācija	9
Patskaņi	10
Divskaņi	14
Skaņu mija radniecīgu vārdu saknēs	15
Līdzskaņi	18
GRAMATIKA	21
LIETVĀRDS	21
Lietvārda dzimtes	21
Lietvārda skaitļi	22
Lietvārdu locīšana	23
Deklinācija	25
Pirmā deklinācija	25
Otrā deklinācija	26
Trešā deklinācija	28
Ceturta deklinācija	29
Piektā deklinācija	31
Sestā deklinācija	33
Atgriezeniskie lietvārdi	34
Nelokāmie lietvārdi	36
Plašāk lietojamās lietvārdu izskaņas	36
Lietvārdu atvasināšana ar priedēkļiem	38
Salikteņu veidošana	39
ĪPAŠĪBAS VĀRDS	40
Īpašības vārdu ar nenoteikto galotni locīšana	41
Īpašības vārdu ar noteikto galotni locīšana	43
Īpašības vārdu salīdzināmās pakāpes	45
Plašāk lietojamās īpašības vārdu izskaņas	45
Īpašības vārdu atvasināšana ar priedēkļiem	46
Saliktie īpašības vārdi	46
VIETNIEKVĀRDS	47
Vietniekvārdu locīšana	47
Personu vietniekvārdu locīšana	48
Atgriezeniskā vietniekvārda locīšana	48
Piederības vietniekvārdu locīšana	49
Norādāmo vietniekvārdu locīšana	50
Nenoteikto vietniekvārdu locīšana	51
Noteikto un vispārināmo vietniekvārdu locīšana	52
Jautājamo, attieksmes un noliedzamo vietniekvārdu locīšana	53

SKAITĻA VĀRDS	54
Pamata skaitļa vārdi	54
Pamata skaitļa vārdu locīšana	55
Kārtas skaitļa vārdi	56
Kārtas skaitļa vārdu locīšana	57
DARBĪBAS VĀRDS	59
Darbības vārda gramatiskās kategorijas	59
Darbības vārda kārtas	59
Darbības vārda izteiksmes	60
Darbības vārda laiki	60
Vienkāršās un saliktās darbības vārda formas	60
Darbības vārda skaitļi	61
Darbības vārda personas	61
Darbības vārdu konjugācija	61
Īstenības izteiksme	62
Nekārtno darbības vārdu locīšana	62
Pirmās konjugācijas darbības vārdu locīšana	64
Otrās konjugācijas darbības vārdu locīšana	67
Trešās konjugācijas darbības vārdu locīšana	70
Atgriezenisko darbības vārdu locīšana	73
Darbības vārdu locīšana īstenības izteiksmes saliktajos laikos ...	76
Paveles izteiksme	77
Vēlējuma izteiksme	78
Atstāstījuma izteiksme	79
Vajadzības izteikšana	82
Ciešamā kārtā	84
Nenoteiksme	85
Supīns	87
Divdabis	87
Tagadnes un pagātnes aktīvie un pasīvie lokāmie divdabji	88
Aktīvo un pasīvo divdabju locīšanas paraugi	90
Tagadnes un nākotnes aktīvie daļēji lokāmie divdabji	100
Vienkāršo laiku pasīvie un aktīvie nelokāmie divdabji	103
APSTĀKĻA VĀRDS	105
Apstākļa vārdu darināšana	106
Apstākļa vārdu pareizrakstība	108
Apstākļa vārdu salīdzināmās pakāpes	109
PRIEVĀRDS	110
SAIKLIS	114
PARTIKULA	116
IZSAUKSMES VĀRDS	117
Sasveicināšanās un atvadišanās	118
Dažas biežāk lietojamās pieklājības frāzes	118
VĒRES	119

PRIEKŠVĀRDI

Ikvienu valodu apvelk burvju apli ap tautu, kura to lieto; apli, no kura nav izejas, izņemot pārkāpšanu tam pāri un iekāpšanu citā. Lai valoda neizzustu, ir ļoti svarīgi to mācīties. Mēs nevaram izolēt sevi no mūsdienu apkārtējās pasaules ar tās valodu daudzveidību un atsevišķu valodu nosacītu pārākumu kādā laikposmā, tomēr mums ir būtiski saglabāt savas dzimtas valodas un kultūras savdabību visās tās izpausmēs.

Valsts valodas likuma, kurš stājies spēkā 2000. gadā 1. septembrī, 3. panta 4. apakšpunkts nosaka: „**Valsts nodrošina latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību.**“ Pirmoreiz Latvijas vēsturē kā saudzējama, saglabājama un kopjama vērtība minēta latgaliešu rakstu valoda. Latgaliešu valodas mācība „Vasals!“ ir pirmā bezdelīga jaunā likuma gaismā. Līdz šim latgaliešu valodas gramatikas ir rakstītas poļu vai krievu valodā, arī latgaliski. Latgaliešu valodas gramatika latviešu literārajā valodā tapusi pirmoreiz.

Grāmatā „Vasals!“ lietota tā sauktā Pītera Stroda pareizrakstība, kas papildināta ar vairākiem tuvinājumiem tautā runātajai valodai. Šie tuvinājumi ir **rakstības jauninājumi, bet ne pareizrakstības maiņa.** Piemēram, divskaņu „ie“ (*cierst*), „iu“ (*šliukt*) un „uo“ (*bruols*) rakstību šādā veidā bija iecerējusi jau 1927.-28. gada pareizrakstības komisija Dr. phil. P. Stroda vadībā, tikai tālaika sabiedrība nebija gatava vairākām pārmaiņām vienlaikus, tāpēc sāktās reformas palika pusceļā.

Divdesmitā gadsimta deviņdesmitajos gados latgaliešu pareizrakstības kopšanu turpinājuši latgaliešu filologi Dr. philol. Ontuona Breidaka vadībā. Pašreizējā latgaliešu rakstu tradīcija ir vecās latgaliešu rakstības turpinājums. Pirmā līdz mūsu dienām saglabājusies latgaliešu grāmata „Evangelia toto anno“ (1753), kam šogad apritējuši 250 gadi, ir tās sākuma vislabākais apliecinātājs.

Latgaliešu rakstu valodas **grafiskā sistēma** gadu gaitā ir tikusi pilnveidota. Valodas lietotājos, kas pieraduši pie noteiktas grafiskās tradīcijas, jaunievedumi parasti izsauc zināmu neapmierinātību. Jauninājumi rakstībā tiek ieviesti **visu** valodas lietotāju ērtumam un domājot par tās lietošanu arī nākotnē. Laba ir tāda rakstība, kas patiesi atspoguļo runāto, un visvieglāk mācīties ir tādu pareizrakstību, kur katrai skaņai alfabētā ir savs burts. Mūsdienu latgaliešu rakstība ar divskaņu „ie“, „iu“ un „uo“ precizēto atveidojumu tuvinās vēlamajai pilnībai. Grāmatā „Vasals!“ ietvertie **gramatikas pamati** atrodami visos svarīgākajos divdesmitā gadsimta latgaliešu rakstu valodas normatīvajos avotos. Izmantota arī šo avotu **leksika.**

2003. gada 24. februārī Latgolas Studentu centra organizētajā garīgās un laicīgās latgaliešu inteliģences diskusijā tika panākta vienošanās par

pāreju uz **vienu** latgaliešu rakstības veidu, tā galīgo noteikšanu uzticot saieta dalībnieku deleģētai komisijai. Ar 2003. gada 20. jūnija Valsts valodas centra direktora rīkojumu beidzot tika izveidota oficiāla Latviešu valodas ekspertu komisijas Latgaliešu ortogrāfijas apakškomisija Dr. philol. Annas Stafeckas vadībā. 27. jūnijā komisija atsāka darbu atjauninātā sastāvā. Tajā apspriesti un apstiprināti arī grāmatā „Vasals!“ atrodami jauninājumi.

Latgaliešu rakstu (literārās) valodas (īsāk – latgaliešu valodas) fonoloģiskās sistēmas pamatā ir Jasmuižas, Vārkavas, Vidsmuižas, Viļānu, Šakstāgala, Ozolaines, Makašānu, Dricānu, Gaigalavas, Nautrānu, Bērzpils un Tilžas izlokšņu fonoloģiskā sistēma, kas vislabāk saglabājusi latgaļu cilts valodai raksturīgās fonoloģijas pazīmes, – tāds ir bijis šo jautājumu pētnieka prof. O. Breidaka atzinums, kam pievienojas arī citi latgaliešu filologi. Latgaliešu rakstu valodas gramatika atbilst lielākās daļas Dienvidlatgales un Viduslatgales izlokšņu gramatiskajai sistēmai. Vārdu krājumā ienāk visu latgaliešu valodas izlokšņu leksika. Vārdi ar šaurāku lietojumu grāmatā norādīti atsevišķi.

Grāmata „Vasals!“ ir pirmais mēģinājums sniegt vispārēju pārskatu par latgaliešu rakstu valodas (nereti arī izlokšņu) fonētiku un gramatiku salīdzinājumā ar latviešu literāro valodu. Pievienoti skaidrojumi mazāk pazīstamiem vārdiem, reizēm – atbilstmes veseliem teikumiem. **Fonētikas** daļā raksturotas latgaliešu valodas rakstības un izrunas savdabības, skaidrotas galvenās skaņu izrunas atšķirības salīdzinājumā ar latviešu literāro valodu. **Gramatikas** daļā īsi aplūkotas visas vārdšķiras, minot svarīgākās nesakritības arī pašās latgaliešu valodas izlokšnēs. Tāpat pievērsta uzmanība vārddarināšanai. Visām lokāmajām vārdšķirām doti locīšanas paraugi.

Ceram, ka grāmata lieti noderēs ne tikai latviešu valodas skolotājiem, bet arī valodniekiem un citiem interesentiem par latgaliešu valodu, latviešu valodas un baltu valodu vēsturi.

Esam pateicīgi visiem, kas palīdzējuši šīs grāmatas tapšanā, bet īpaši valodas konsultantiem Dr. habil. philol. [O. Breidakam] un Dr. philol. A. Stafeckai. Bez autoru pašu vākuma grāmatā izmantoti publicētie materiāli un pētījumi, kā arī nepublicētie Latvijas Universitātes dažādu gadu studentu darbi par t. s. augšzemnieku dialekta latgaliskajām izlokšnēm. Ar pateicību te lai ir pieminēti ziņu devēji un vācēji dažādos Latgales apvidos. Par jautājumiem un precizējumiem esam pateicīgi kursa „Mūsdienu latgaliešu rakstu valoda“ klausītājiem Latvijas Universitātē, par vērtīgiem rosinājumiem grāmatas beigu posmā – Dr. philol. Aleksejam Andronovam, kā arī baltistikas studentiem un aspirantiem Sanktpēterburgas Universitātē.

Vysim sirsneigs PAĻDIS!

FONĒTIKA

Latgaliešu valodas alfabēts

Iespiestie burti	Rakstītie burti	Burta nosaukums
A a	<i>Aa</i>	[a]
Ā ā	<i>Āā</i>	[ā]
B b	<i>Bb</i>	[be]
C c	<i>Cc</i>	[ce]
Č č	<i>Čč</i>	[če]
D d	<i>Dd</i>	[de]
E e	<i>Ee</i>	[e]
Ē ē	<i>Ēē</i>	[ē]
F f	<i>Ff</i>	[ef]
G g	<i>Gg</i>	[ge]
Ģ ģ	<i>Ģģ</i>	[ģe]
H h	<i>Hh</i>	[he]
I i	<i>Ii</i>	[i]
Y y	<i>Yy</i>	[y]
Ī ī	<i>Īī</i>	[ī]
J j	<i>Jj</i>	[je]

Iespiestie burti	Rakstītie burti	Burta nosaukums
K k	<i>Kk</i>	[ke]
Ķ ķ	<i>Ķķ</i>	[ke]
L l	<i>Ll</i>	[el]
Ļ ļ	<i>Ļļ</i>	[eļ]
M m	<i>Mm</i>	[em]
N n	<i>Nn</i>	[eņ]
Ņ ņ	<i>Ņņ</i>	[en]
O o	<i>Oo</i>	[o]
Ō ō	<i>Ōō</i>	[ō]
P p	<i>Pp</i>	[pe]
R r	<i>Rr</i>	[er]
S s	<i>Ss</i>	[es]
Š š	<i>Šš</i>	[eš]
T t	<i>Tt</i>	[te]
U u	<i>Uu</i>	[u]
Ū ū	<i>Ūū</i>	[ū]
V v	<i>Vv</i>	[ve]
Z z	<i>Zz</i>	[ze]
Ž ž	<i>Žž</i>	[že]

Latgaliešu valodas rakstībā lieto šādas diakritiskās zīmes:

- svītriņu – virs patskaņa garo patskaņu **Ā ā, Ē ē, Ī ī, Ō ō, Ū ū** apzīmēšanai,
- komatu , mīksto līdzskaņu **G, K k, L l, N n** apzīmēšanai,
- otrādi apgrieztu komatu ‘ **ġ** apzīmēšanai,
- jumtiņu ˇ šņaceņu **Č č, Š š, Ž ž** apzīmēšanai.

Latgaliešu valodas alfabētā ir 35 burti. Atšķirībā no latviešu literārās valodas tajā ir arī cietais **i (y)** un garais **o (ō)**. Pēdējā grafēma kādu laiku tikusi lietota divskaņa **uo** apzīmēšanai.

Latgaliešu rakstībā atšķirībā no latviešu rakstu valodas gotu burti (tā dēvētā vecā druka) nekad nav tikuši lietoti.

Uzsvars

Tāpat kā latviešu literārajā valodā latgaliešu valodā uzsvars parasti ir uz pirmās zilbes. Arī uzsvara lietošana izņēmumos pamatā sakrīt ar latviešu literāro valodu. Atšķiras vārda *paļdis* ‘paldies’ izruna, kur latgalieši uzsver pirmo zilbi. Ar pirmās zilbes uzvaru tiek lietoti salikteni *nazkas, nazkur, nazkod*. Vārdā *vysod* ‘vienmēr’ uzsver otro zilbi.

Intonācija

Viena no savdabīgākajām baltu valodu fonētiskajām parādībām ir zilbes intonācija. **Latviešu literārajā valodā ir trīs intonācijas: stieptā, lauztā un krītošā, bet latgaliešu valodā – tikai divas: lauztā un krītošā, jo stieptā sakritusi ar krītošo.**

Latviešu literārās valodas stieptās intonācijas vietā latgaliešu valodā tiek lietota krītošā intonācija, piemēram, vārdos *bumba, laiva, lampā, kauls; bolts, īva, muosa* u. tml.

Latgaliešu valodā garos patskaņus, divskaņus un īsā patskaņa savienojumus ar skaneni vienā zilbē izrunā ar lauzto [^] vai krītošo [`] intonāciju. Reizēm intonācija ir vienīgā, kas ļauj šķirt vārdu nozīmi:

grīzt [grīstʰ] *molku* – zāgēt malku

grīzt [grīstʰ] *sīnu* – ar grābekli apvelt nopļauto zāli, lai labāk žūst

jauns sīts [sʰɪc] – jauns siets

vakar sīts [sʰɪc] *sīrs* – vakar siets siers

ciertums suoce dzeit [dzʰeɪtʰ] – brūce sāka dzīt

dzeit [dzʰeɪtʰ] *lūpus klāvā* – dzīt lopus kūtī

muote auss [aʰusʰs] *audaklu* – māte audīs audeklu

likt aiz auss [aʰusʰs] – likt aiz auss (labi iegaumēt)

Dažu atvasinājumu ar **-šana** nozīmi latviešu literārajā valodā šķir tikai intonācija, bet latgaliešu valodā – izruna un rakstība:

leišona no darbības vārda *leit* – *līšana* no *līt*

leišona no darbības vārda *leist* – *lišana* no *līst*
veišona no darbības vārda *veit* – *vīšana* no *vīt*
veisšona no darbības vārda *veist* – *višana* no *vīst*

Latviešu literārajā valodā runājošu latgalieti bieži „nodod” zilbju intonācijas, atšķirības līdzskaņu mīkstināšanā, platā *e*, *ē* izruna.

Savukārt pēc atsevišķās izloksnēs lietojamiem vārdiem, lokāmo vārdšķiru galotnēm, atšķirīgiem piedēkļiem iespējams pateikt, no kuras Latgales vietas ir runātājs.

Patskaņi

Latgaliešu valodā ir šādi īsie un garie patskaņi: **a ā, ä ǟ, e ē, i (y) ī, o ō, u ū.**

Aiz cietajiem līdzskaņiem tiek lietots sekundārais patskaņa **i** variants **y**. Ar burtu **y** apzīmē cieto **i**, ko poļu valodā raksta kā **y**, krievu un baltkrievu valodā – **ы**. Tas ir tikai īss, kaut atsevišķās izloksnēs sastopams arī garais cietais **ȳ**, piemēram, *lȳlys*, *mozȳs*, *malnȳs* (sal. *lelais*, *mozais*, *malnais*, kas ir latgaliešu rakstu valodas norma).

Latgaliešu valodā patskanis **o** ir viens no visbiežāk lietojamiem īsajiem patskaņiem, kamēr latviešu literārajā valodā tas sastopams tikai aizguvumos.

Patskanis **ō** tiek lietots tikai atsevišķos izsaukmes vārdos, piemēram, *ō!*, *nō!*, *kaladō!*, *rūtō!* Dažās Rietumlatgales izloksnēs garais **o** sastopams citur Latgalē lietotā divskaņa **uo** vietā, piemēram, latgaliešu rakstu valodā *muosa*, *kuoja*, *kuo* ‘kā’, bet Līvānu apkaimes izloksnēs – *mōsa*, *kōja*, *kō*.

Latgaliešu valodā burti **e** un **ē** apzīmē divējādas skaņas: **šaurus** [**e**], [**ē**] un **platus** (jeb „mīkstus”) [**ä**], [**ǟ**]. Platos patskaņus latgaliešu valodā izrunā citādi nekā latviešu literārās valodas platos patskaņus [**ę**] un [**ē**]: latgalieši savējos runā vairāk priekšēji. Platie priekšējās rindas patskaņi **e** un **ē** izrunā skan kā [ia] vai [iä], runāti kopā. Tā tas ir, piemēram, darbības vārdos *dzēst*, *sēdēt*, *jēme* ‘ņēma’, piektās deklinācijas lietvārdu saknē un galotnēs – *egle*, *muote*; *eglē*, *muotē*; *eglēs*, *muotēs*, pamazinājuma piedēkļos (*mozeņš*, *naksneņa*, *tuosteņa*). Fonētiskajā transkripcijā patskaņus **e** un **ē** raksta kā [ä] un [ǟ], pareizrunai tie jāmācās īpaši. „Mīkstie” platie patskaņi **e**, **ē** latgaliešu valodā sastopami biežāk nekā šaurie.

Latviešu literārās valodas platos patskaņus **e** [**ę**], **ē** [**ē**] latgaliešu valodā pārveido par **a**, **ā**. Piemēram: *vecs tēvs* – *vacs tāvs*; *vešēls bērnis* – *vasals bārns*; *bērza ceļms* – *bārza calms*, bet *mēlna zeme* – *malna zeme* [zäm’ä]; *šēkla upe* – *sakla upe* [up’ä]; *saule aiz ežera* – *saule* [sauļ’ä] aiz *azara*.

Latviešu literārās valodas garais šaurais **ē** latgaliešu valodā pārveidojas vai nu par divskani **ie**, vai par „mīkstu” platu **ē** [ǟ]. Garo šauro **ē** latgaliešu valodā lieto tikai atsevišķos izsaukmes vārdos: *ē!*, *bē!*, *mē!* Piemērus skatīt tabulā!

**Latviešu literārās valodas patskaņu atbilstmes
latgaliešu valodā**

Latviešu	Latgaliešu	Piemēri
a	a	gaļa, daļa, vaļa maļt, kaļt, saļt dareit, saceit, laseit pagaļvs, pikaļne, kaļve nav, vajag Sarkani, Baltači, Platači
a	o	dorbs, roti, vokors mozs, sorkons, gords kod, nazkod 'kaut kad', nikod 'nekad' Lozda, Mozga, Vonda Opoli, Ploti, Malnova, Styglova
ā	uo	bruoļs, muosa, muote oruojs, dareituojs, guoduotuojs buort, struoduot, ruodeit Kuorsova, Kruoslova, Juosmuiža tag. 3. pers. losuos, ruodos, skaituos, kuojuos, vysuos moluos
	vairākās Viduslatgales izloksnēs oi	loboiks, mozoiks; loboik, mozoik mozgoit, struodoit, maldynoit lopois 'lapās', molois 'malās'
	dažās Ziemeļlatgales izloksnēs ā vārda saknē nemainās	rāvu, plāvu, kāvu, jis stāv kārts, Gārša
e	e	ceļš, teļš, svešs, mežs eļksnis, ezs, kumeļs, vecs 'vecis' gruobeklis, suseklis, pereklis lemess, debess, mieness zvejņiks, rejņiks, dzejņiks ceļš 'celis', meļš 'melis', ceplis 'krāsns' seši, desmit, sešdesmit jis ber, ver, sper, per tu esi
-ene	-ine	skuobine, meitine, zemine
ne-	na-	navaru, nagrybu, nalels, nalobs
ne-	ni-	nikas, nikaidis, nivins, nikur

e	e [ä]	saule, muote, zeime egle, zeme, svece tu nes, dzeņ, ceļ, veļ dzert, spert, šķelt, veļt, ceļt vest – vede, vedem, vedet nest – nese, nesem, neset degt – dedze, dedzem, dedzet
	Viduslatgales un Austrumlatgales izloksnēs a	<i>aļņa, aģļa, acēt</i> <i>as</i>
	Dienvidrietumlatgales izloksnēs a j priekšā	<i>tu aj, laj, smajīs</i> <i>laja</i>
ē-	ē [ē]	ē!, bē!, mē!
ē	ie	viejs, viezs, klieps sieņš, kliets kriejums, sieja, apsiejeibys siejiejs, skriejiejs, klīdziejs dielenš, bierzeņš, siekleņa piečuok, piec, pieški 'pēkšņi' es dziedu, lieču, tu dzied, lieci
ē	ē [ā]	mēle, dzērve, dvēsele tu tēs, dzēs, mēz, lēc jis tēse, dzēse, mēze, lēce mes tēsem, dzēsem, mēzem, lēcem jūs tēset, dzēset, mēzet, lēcet jis sēdēs, meklēs mes sēdēsīm, meklēsīm
e [e]	a	vacs, malns, vasals lads, azars, vadakla
ē [ē]	ā	tāvs, dāls, vātra, bārzs palāks, svāts, vāls, Rudzāti
-ēns [-ēns]	-āns	peilāns, talāns, syvāns Meikšāni, Myglāni, Īvulāni
i	i	krist, likt, sist
i	y	cymds, myza, vyss
	vairākās Ziemeļlatgales un Viduslatgales izloksnēs u	<i>vuss, vusuods, vusu vusuods</i> <i>Tutunova, Perdunova, Gūrunova</i> <i>pasādunāt</i> '1. iesēdināt, 2. apsēdināt' <i>lupunāt</i> 'lupināt'

-ir-[-iř-]	-ir-	sirds, zirklis '(lielās) šķēres'
-ir-[-iř-]	-yr-	zyrgs, vyrza, Cyrms
-ir-[-iř-], -ir-[-iř-]	-ier-	cierst, miert, mierkt zvierbuļs, zierni, ciervs dziernovys, bierze, bierzs, pierts šķierba, vierve, sierms viersā 'virsū'
-ij- -ija	-ej- -eja	beja, reja, seja 'sija', dzejs 'dzija' geografeja, kimeja, parteja Latveja, Krīveja, Vuocēja Valereja, Rozaleja, Siļveja
ī	ei	veist, sleikt, reit, treit dzeive, dzeiveiba, ezeits treis, meils 'miļš' skaiteit, skraideidams, salaseits peile, zeile, veile
	dažās Ziemeļlatgales izloksnēs ī [ij]	žīgurs, dzīvāt, pīpīt 'pīpēt' Slīpači, Žiguri, Plītunova nazabītis 'nebaidīties'
-ij-	-ej-	dareju, dareji, dareja, darejom, -ejot
o [o]	o [o]	obligats, operaceja, organizēt, šofers
o [ō]	o [o]	balkons, barons, direktors, opera
o [ō]	o [ō]	ō!
u	i	kitynuot, kimūss; timst 'tumst'
u	u	đubli, durovys, mute stumt, skumt, dunēt, klusēt kluss, skumeigs, runeigs mums, jums, kurs 'kurš'
-ur-[-uř-]	-ur-	purņs, burbuļs, zurzynuot 'čigāt'
-ur-[-uř-], -ur-[-uř-]	-ūr-	kūrpe, dūrt, kūrt catūrtais, pūrs 'purvs' Jūrdžs, Purmalīts, Pūrmola
-uv- -uve	-iv- -ive	giva 'ķēra', popive 'pāpuve' jaunive, raudīve
-uv-	-yv-	dryva, pyva, šyva; tyvi // tyvai
ū	iu	jiugt, giut, kiukuot kiuļs, kiula, jiura iudiņs, iubele Iudri, Iubuli, Kiurāni

ū	yu	byut, pyut, šyut kryums, syuna, dyune 'dūņas' myusu, myusejais Dyure, Myurinīks, Styuraiņš Lyuziniki, Ižyuns, Rušyuns
	dažās Rietumlatgales un Dienvidlatgales izloksnēs eu	<i>ceuka, kreumi, beut</i> <i>Skreuzmani, Keuliniki</i>
	dažās Austrumlat- gales izloksnēs garais, cietais ī [ȳ]	<i>bȳt, mȳsu</i>
	dažās Ziemeļlat- gales izloksnēs ū [ūų]	<i>rūcs 'neliels strauts', krūce 'cinis'</i> <i>dūmāt 'dūmot', grūši 'grūti, smagi'</i> <i>Gūrunova</i>

Divskaņi

Latgaliešu valodā ir šādi divskaņi: **ai, au, āi, ei, ie, iu, yu, ui, oi, ou, uo**. Divskaņus **ui, oi** un **ou** lieto reti.

Dažās Rietumlatgales un Dienvidlatgales izloksnēs lieto divskani **eu** latgaliešu rakstu valodas **iu** vai **yu** vietā, piemēram, *keuļs* 'kūlis', *seuna* 'sūnas', *deumi, meurs* (skat. tabulu augstāk).

Dažu latviešu literārās valodas divskaņu atbilstmes latgaliešu valodā

Latviešu	Latgaliešu	Piemēri
ai	ai	maize, gaiss, laist rudzaite, lynaite, ziernaite Naini, Ruocynaite, Subynaite
	dažās Ziemeļlatgales izloksnēs ei aiz k, g	<i>geiss, geisma, geiļs, skeidas</i> <i>geidiet, skeitiet, keisiet</i> <i>skeidrys, geišs</i>
au	au	saule, kauls, sauss, gauss lauzt, rauduot, gauduot Saukāni, Sylauņiki, Litauniki
	dažās Ziemeļlatgales izloksnēs ou	<i>nouda, kouls, touki</i> <i>blout, soukt, rouduot</i> <i>Louzi, Jouji</i>

ei	ei [äi]	meita, pameita, meitine beigt, steigtis, veiktis saulei, kūrpei, sirdei, naktei, piertei
	dažās Dienvidrietum- latgales izloksnēs ai	<i>maita, raize</i> <i>baigt, raibt</i> <i>Praili</i>
ie	ī	pīns, sīns, sīt, skrīt, līpa // līps
uo	ū	ūss, ūga, ūla, sūls skūps, drūss 'drošs', spūdrys 'spožs' dūt, sūdeit, kūst
uo	uo	skoluo ^t , maluot, kolpuot baruošona, bolsuošona, žāluošona

Skaņu mija radniecīgu vārdu saknēs

Latgāliešu valodai raksturīga parādība ir saknes patskaņu un divskaņu maiņa atkarā no sekojošā (sekojušā) patskaņa. Visbiežāk tas notiek šādi (skatīt arī 1. un 4. deklinācijas lietvārdu pamazināmās formas 25. un 29. lpp.):

a : e

azars – ezereņš
vadakla – vedekleņa
lads 'ledus' – ledeņš 'ledutiņš'
malns – meļneits
es matu – mes messim
jys vad – tu ved

a : ā

es matu, jis mat – tu met
es valku, jis valk – tu veļc

ā : ā

es ādu – tu ēd
es bāgu – tu bēdz

ā : ie

valāna – velieneņa
dāls – dielenš, padieļš
grāks – grieceņš, grieceigs
lāns – lieneņš, lieneigs
sākla – siekleņa, sieklinīks

ā : a; ā : ā

mērcēt – mārčādams
lēkt – lāc

ā : e

tu ceļ, veļ – jis ceļ, veļ

ā : ie

sēdēt – (pagātnē) sīdieju – sīdieji, bet sēdēja – sēdējom – sēdējot;
(nākotnē) sīdiešu – sīdiesi, bet sēdēs – sēdēsīm – sēdēsīt
meklēt – (pagātnē) meklieju – meklieji, bet meklēja – meklējom – meklējot;
(nākotnē) mekliešu – mekliesi, bet meklēs – meklēsīm – meklēsīt
brēkt – (pagātnē) brieču – brieči, bet brēce – brēcēm – brēcēt

a : o

art – ordams
maļt – moldams
laseit – losa
adeju – odu
acs – oca

o : a

smolks – smaļceņš
zors – pazare
žogota – žagateņa
ustoba – ustabeņa
postolys – pastalenis
golva – gaļveņa, pagaļvs
tolka – pataļči 'talkas nobeiguma svinības', taļciniki
Daugova – Daugaveņa
oltors – altareits

i : y

dzist – dzysynuot
sisis – sysynuot
likt – (pagātnē) lyku – lyki – lyka
sist – (pagātnē) sytu – syti – syta
zivs – zyvu

y : i

cylpa – cilpeņa
smylga – smiļdzeņa
syls – silenš
tyvs – tiviniki
styprys – stipriniks
plyks – plicenš
tylts – tiļtenš, patiļte

Ja vārda saknē ir divskaņi *ai, āi, ei, ie, uo* un patskaņi *a* (pirms mikstā līdzskaņa), *ī, u, ū*, patskaņa vai divskaņa mijas saknē nav:

ai : ai

laiva – laiviniks
maiss – maisenš
laiks – laiceigs

āi : āi

meita – meiteņa 'meitiņa'
meita – meitene 'meitene'
beigt – beigys

ei : ei

peile – peilāns
peit – peitene 'pīts grozs'
Leivuons – leivuonīts

ie : ie

kliets – pakliets
siens – sienēņa
vierss – vierseits

uo : uo

muosa – muoseņa
buols – nūbuolēt
vuords – vuordineica

a : a

gaļa – galeite
zaļš – zaļums
samaņa – namaneit

ī : ī

sīrs – sīriniks
vīta – vīteņa
mīgs – mīdzenš

u : u

upe – upeite
putra – putreņa
sust – suteigs

ū : ū

pūds – pūdniks
kūst – kūdiņš
gūvs – gūteņa

Latgaliešu valodā vērojama arī skaņu mija vienas saknes vārdos vai viena vārda dažādās formās. Radniecīgu vārdu saknēs tā var notikt atbilstīgi trim skaņu mijas rindām:

e- rindai

e – ē – ie (< ē) – a (< ę) – ā (< ę) – o – a (< o) – uo (atbilst latviešu literārās valodas ā) – **ū** (atbilst latviešu literārās valodas uo) – **i – y (< i)**

bērt, bēre – bieru – sabārts – buorsteit – byra
dvēsele, dvēse – dviešu – dvaša, dvašuoit
ēst – iežu, iediņš – ādu, apāsts
nest – pīnasts – nostā, nosuoit
plēst, plēte – pliešu – plateit – plotums, plots
slēgt, slēdze – sliedžu – atslāga // atslāgs – slūgs, slūdzeit
sveru – svēre – svierts – svareigs – svors – svuorsteit
šķelt – šķēle – šķieļu – šķaļdeit – šķolda
veļt – vēle – vieļu – valāna, vaļņš – volsta – vuoļuoit, vuole – viļņš
zeļt, zeļmiņš – zēle – zieļu – zaļums, zaļš – zuole

i- rindai

i – y (< i) – ei (< ī) – ī (atbilst latviešu literārās valodas ie) – **ej – ēj – iej (< ēj) – ai**

beītis, beistūs, nūsabeida – bīdaklys – nūsabeja – baileigs, baidāklys
dzist – dzysnuoit – dzīst, dzīsna ‘vakara blāzma’
grīzt, pagrīziņš – greizs
grīzt, grīze, grīziņš ‘kālis’ – graizeit
leikt, leikums – likt
leit – leja – lēja – lieju – laisteit
likt – lyku, lykums – liku – laiks, aizlaiceit ‘aiztaupīt’
meit, meits // meišona – meju – maineit
sīt – sēja – sieju – saisteit, saita, saiškys, pasaiņš
smītis, izsmīklis – smeidyuoit – smejūs – smiejūs – smaids
šķidrums – šķeist, šķeidūņš // šķeidūne, šķeidyuoit, šķeists ‘šķidrš’
vynu – veit – veja

u- rindai

u – y (< u) – iu (< ū) – yu (< ū) – av – ov (atbilst latviešu literārās valodas av) – **uov** (atbilst latviešu literārās valodas āv) – **au**

brukt, brucyuoit – bryuklinis, bryuk – brauceit
gluds – glaudeit
gryust, gryuslis // gryusle ‘biezenis’ – grauduoit ‘grūst no augšas uz leju’
just – jiut, jiutys – nūjauta
krovuoitīs, krovolda ‘gruži’ – kruovu – kraut, krautive
lyuzt, lyuzums – lauzt, lauzeit
pyva, (lokstu) pyve – pyut – prauli

pļova – pļuoviejs, pļuove – pļaut, pļautivs ‘sirpis’
 ravēt – ruove – raut
 ryugt, atryugys; ryugušņiks // ryuguļš ‘rūgušpiens’ – raudzēt
 ruds, rudīņš, rudmīse, ruduss ‘rudulis’ – rauda, raudive ‘nirpīle’
 šļukt – šļiuk, šļiuc, šļiuce – šļauceitis
 tukst, tuklys, tuklums – tyukšt, tyukšš ‘uztūkums’ – tauki
 zust, zudums – zyud – zaudiejums

Līdzskaņi

Latgaliešu valodā ir šādi līdzskaņi: **b, b', c, c', č, d, d', dz, dz', dž, f, f, g, g', h, h', j, k, k', l, l', m, m', n, n', p, p', r, s, s', š, t, t', v, v', z, z', ž.**

Atšķirībā no latviešu literārās valodas latgaliešu valodā ir **cietie** un **mīkstie** (kas biežāk saukti par mīkstinājumiem) līdzskaņi. Savukārt latgaliešu valodā nav tādu vidējo mēleņu (sauktu arī par palatālajiem jeb mīkstajiem līdzskaņiem) kā latviešu literārās valodas [g], [k], [l], [ŋ]. Burti *g, k, l, ŋ* latgaliešu rakstu valodā tiek izmantoti mīksto līdzskaņu [g], [k], [l], [n] apzīmēšanai velārā pozīcijā (galvenokārt patskaņu *a, ā, u, ū* priekšā).

Līdzskaņi **f** un **h** sastopami tikai svešvārdos, piemēram, *firma, futbols; hokejs, cehs, tehnika*. Vecāka gadagājuma cilvēki to vietā parasti runā [p] un [k], piemēram, *pirma, putbols, fabrika, kokejs, ceks, tehnika*.

Latviešu literārās valodas līdzskaņiem **k** un **g** palatālā pozīcijā (patskaņu *i, ī, e, ē* un divskaņu *ie, ei, iu* priekšā) izloksnēs ir divējādas atbilstmes: **mīksti k** [k] un **g** [g], (*blukis, dekis, driki ‘griķi’, jaunīkis ‘ligavainis’, jumīkis, kakis, kertīs, riņķis, siļķis, skraukis ‘šuvējs’, skrukis ‘krukis’, strikis, sveki, zeke, Puke, Spīkis, Streikis, Zakis; skruogi ‘krāģi’, spīgeļš, zuogis*) vai **č** un **dž** (*blučs, čertīs, dečs, driči, jauničs, jumīčs, kačs, riņčs, siļčis // siļčes, skraučs, skruučs, stričs, sveči, zeče, Puče, Spīčs, Streičs, Začs; skruodži, spīdžeļš, zuodžs*). Jaunākos aizgūvumos līdzskaņus **k** un **g** par **č** un **dž** nepārveido: *kēve, neļke, kugis, niegis*. Burti **k** un **g** latgaliešu rakstu valodā mīksto līdzskaņu [k] un [g] apzīmēšanai tiek lietoti aizgūtu lietvārdu atsevišķās formās, piemēram, *puke – puķu* vai *kakis – kaķu, zuogis – zuoģa, zuoģūs* vai *kugis – kuģa, kuģūs* u. tml. Salīdzināsim arī vīriešu un sievietes dzimtes lietvārdu daudzskaitļa ģenitīva formas: *geologs – geologu, geologe – geoloģu*.

Latgaliešu valodā atšķirībā no latviešu literārās valodas līdzskaņa **k** vai **g** priekšā nelieto līdzskaņa **n** sekundāro variantu [ŋ]. Sal.: latviešu literārajā valodā *bungas* [buŋgas], *banka* [baŋka], latgaliešu valodā – *bungas* [bungas], *banka* [banka].

Atšķirībā no latviešu literārās valodas latgaliešu valodā visus beigu līdzskaņus izrunā **nebalsīgi**, piemēram, *moz* [mos], *daudz* [dauc], *grib* [grip], *kod* [kot], *bāg* [bāk], *berž* [b'erš].

Piedēkļa **at-** līdzskanis **t** kopā ar tam sekojošo līdzskani **s** izrunā veido skaņu [c], piemēram, *atsasēst* [acas'ās't] ‘apsēsties’, *atsasaceit* [acasac'eit]

‘atteikties’, *atsazeit* [acaʒe’it] ‘atzities’, *atsapyust* [acapyušt] ‘atpūsties’. Burtam *c* rakstībā nav jāparādās.

Atšķirībā no latviešu literārās valodas latgaliešu valodā burtkopas **-ns** un **-ņš** vārda beigās tiek izrunātas kā [-nc] un [-nč], piemēram, *muns zirdzeņš* [munc zirdzānč] – *mans zirdziņš* [mans zirdziņš]. Tāpat izrunā vārdus *bryuns*, *ciļvieceņš*, *gons*, *kūceņš*, *malns*, *sorkons*, *tiļteņš*, *vīns* u. tml., lietvārdus, kas beidzas ar **-ņš** [-nč] (< **-nis**), piemēram, *akmiņš*, *dzieriņš*, *esmiņš*, *iedīņš*, *iudīņš*, *kaimiņš*, *pārkiuņš*, *rudiņš*, *suņš*, *tesmiņš*, *tūrņš*, *virīņš* ‘zupa’ u. c.

Latviešu literārajā valodā divzīlbu vārdos (kam uzsvērtā pirmā zilbe) zilbes robežas nebalsīgo līdzskani izrunā garāk, piemēram, *grupa* [gruppa], *saka* [sakka]. Latgaliešu valodā nebalsīgais līdzskanis šādā pozīcijā paliek **iss**, piemēram, *grupa* [grupa], *soka* [soka]. Arī vairākzīlbu vārdos līdzskanis netiek pagarināts: *capure* [capura].

Latgaliešu valodā, līdzīgi kā lietuviešu, krievu, poļu valodā, tiek mīkstināti **visi līdzskaņi** pirms patskaņiem **i, ī, e** un **ē**, kā arī pirms divskaņiem **ie, ei** (un **iu**). Rakstībā šī mīkstināšana netiek apzīmēta **nevienā gadījumā**: *vysi* [vyšī] *muni* [munī] *bruoli* [bruolī] *veļ* [vāl] *mozi* [moži].

Latgaliešu rakstu valodā mīkstie līdzskaņi **k’** un **g’**, **l’** un **n’** palatālā pozīcijā **vienmēr** tiek rakstīti kā *k* un *g*, *l* un *n*: *es radzu kaki*, *pīci kaki*; *jamu zuogi*, *četri osi zuogi*; *es pazeistu tovu bruoli*, *mozi bruoli*; *jis veļ akmini*, *gryuti akmini*. Tādējādi latgaliešu rakstu valodā neatšķiras vienskaitļa akuzatīva un daudzskaitļa nominatīva rakstība.

Atsevišķos vārdos līdzskaņus **c** un **s** mīkstina arī velārā pozīcijā, piemēram, *cuoļš* [čuoļš] ‘cālis’, *cuk-cuk!* [čuk-čuk], izloksnēs arī vārdā *suņš* [šunč].

Līdzskaņu **c** un **dz** mīkstināšana patskaņu **o** un **a** priekšā vairākos aizgūtos radniecības terminos tiek atveidota, pievienojot līdzskani **j**, piemēram, *cjoce* ‘tante’, *dzjadze* ‘tēvocis’, *dzjadzīne* ‘tēvabrāļa sieva’. Līdzskaņus **c** un **dz** tāpat mīkstina izskaņas **-uks** priekšā vairāku īpašvārdu pamazināmajās formās, piemēram, vārdos *Ladzjuks* (Ladze < Vladislavs), *Miņcjuks* (Miņcs < Mincis); *Stasjuks* (Stass < Staņislavs), *Viņcjuks* (Vinca < Vikentijš, Vincents).

Latgaliešu valodā, izņemot Ziemeļlatgales izloksnes, mīkstina darbības vārdu nenoteiksmes galotni **-t**, piemēram, *braukt* [braukt], *mozguot* [mozguot]. Tā ir pareizrūnas norma.

Tikai līdzskaņu mīkstināšana izrunā šķir vairāku darbības vārdu īstenības izteiksmes vienkāršās tagadnes vienskaitļa otro un trešo personu, piemēram:

tu gruob [gruop], *lyudz* [lyuč], *kruoc* [kruoc], *stum* [stum], *stīp* [stīp],
jis gruob [gruop], *lyudz* [lyuc], *kruoc* [kruoc], *stum* [stum], *stīp* [stīp].

**Atsevišķas neatbilstmes līdzskaņu lietojumā
(latgaliešu valodā un latviešu literārajā valodā)**

latgaliešu valodā	latviešu literārajā valodā
apakle, piersts	apakle, pirksts
atraite, atraits	atraitne, atraitnis
žuļ(k)ts, svi(k)sts	žults, sviests
plauškys	plaušas
iška, priška; auška	iekša, priekša; augša
riškovys	riekšavas
cārmyuška	sērmūkšlis
pieški	pēkšņi
migžeit, regžinis	mežģit, auklu režģis siena nešanai
sudobrys	sudrabs // sidrabs
atlase, olūts	atvase, avots
buca, buciniks	muca, mucinieks
đriki // driči	griķi
plakts, pokys	blakts, bakas
trupynuot	drupināt
rondons	remdens
strods	strazds
slosts	slazds
bryuguons // bryugons	brūtgāns
buor(z)da	bārda
eļne	elle
staļs, staleits	stallis, stallītis
šale // šaļs	šalle
vylnaine, vylnons	villaine, villains // vilnains
meļneicys	mellenes
muokūņs // muokuļs	mākonis
slapnis	slapjš
otkon	atkal
pūrs, būrs	purvs, burvis
skrukis // skručs	krukis
skruogi // skruodži	krāģi
skryuze // kryuze	krūze
ecieža	ecēša
saut, saudeit	šaut, šaudīt
škaudys, škauduot	šķaudas, šķaudīt
vaiņuks	vainags

GRAMATIKA

LIETVĀRDS

Lietvārda dzimtes

Latgaliešu valodā lietvārdam ir divas dzimtes: vīriešu dzimte (*mežs, luocs, lads*) un sieviešu dzimte (*pļova, upe, nakts*).

Latgalieši lieto daudzus kopdzimtes vārdus cilvēku raksturošanai, piemēram:

cacarka – vārīgs, pārlietu jūtīgs cilvēks

droiska – draiskulis, draiskule; palaidnis, palaidne (par bērnu)

klouga – pļāpa

letere – cilvēks, kas iet nedrošiem, grīļīgiem soļiem

murza – sušķis, sušķe

napraška – nejēga; nemākulis, nemākule

nasapraška – cilvēks, kurš lēni uztver

pļakša – pļāpa

snauška – snaudulis, snaudule

šēļma – viltnieks, viltniece; palaidnis, palaidne

tīpša – tiepša

Kopdzimtes vārdi ir arī daudzi latgaliešu uzvārdi, piemēram, *Batņa, Briška, Budže, Dylba, Dyure, Dubra, Groza, Kaļva, Kiuka, Lozda, Nukša, Ruža, Skudre, Supe, Škēle, Trepša, Vaišļa, Voika, Zlēmete, Zunda, Žogota*.

Kopdzimtes vārdiem latgaliešu rakstu valodā atšķiras vienskaitļa datīva galotne (sarunvalodā un izloksnēs vīriešu dzimtē parasti lieto vai nu *-ai*, vai *-ei*, kas pieļaujams arī latgaliešu rakstu valodā).

Kas? *pļakša, Juoņs Skrynda, Pīters Zeile; Anna Skrynda, Monika Zeile*

Kam? *pļakšam // pļakšai, Juoņam Skryndam // Skryndai, Pīteram Zeilem // Zeilei*

Kam? *pļakšai, Annai Skryndai, Monikai Zeilei*

Latgaliešu rakstu valodā daudzu lietvārdu dzimte nesakrīt ar dzimti latviešu literārajā valodā, piemēram:

siev. dz. – vīr. dz.

alkiune – elkonis

desmite – desmits

priča – prieks

tyukstūša – tūkstotis

vīr. dz. – siev. dz.

bolss – balss

cīns – cieņa

dabasi – debesis

kļovs – kļava

monts – manta

pasauļs – pasaule

pāds – pēda

pyks – pika

puryns – purene

rūbežs – robeža

vierss – virsa

Daļa lietvārdu izloksnēs sastopama abās dzimtēs: *cyļa // cyļs, saskys // saska, atslāga // atslāgs, aizdors // aizdora* ‘aizgalds’, *tabaks // tabaka, skaņa // skons, īmeslis // īmesle, upers // upere, riss // risa* ‘rīsi’, *paļts // paļta* ‘mētelis’, *vārstive // vārstivs* ‘vērstuve’ u. tml.

Kura forma no abām paliks rakstu valodā, palīdzēs izšķirties to turpmākais lietojums. Patlabanējais lietojuma biežums raudzīts nošķirt ar vārdu secību. Ja kura varianta izvēle vispārējam lietojumam jau notikusi, valodas piemēram pievienota norāde izl., piemēram, *syļtums* (izl. *syļtuma*), *laime* (izl. *laima*), *līsmē* (izl. *līsmā*), *gaisma* (izl. *gaismē*).

Lietvārda skaitļi

Latgaliešu valodā lietvārdam ir divi skaitļi – vienskaitlis un daudzskaitlis. Lietvārdam vienskaitļa un daudzskaitļa nominatīvā ir šādas galotnes:

viriešu dzimte		sieviešu dzimte	
vienskaitlis			
-s, -ys	tāvs, vyds, kuorklys	-a	muosa
-š	ceļš	-e	muote
-is, -s < is	eļksnis, bruoļs	-s	sirds
daudzskaitlis			
-i	tāvi, vydi, kuorkli celi eļkšni, bruoli	-ys	muosys // -as muosas*
		-is	muotis // -es muotes*
		-(i)s	sirds // sirdis

Latgaliešu valodā reizēm tiek lietotas senās divskaitļa formas mēra, svāra un laika apzīmējumos kopā ar *obi*, *div(i)*, *diveji*, *dveji*, *dveju*, *oba-div(i)* (izl. *abadiv*) un skaitļa vārdiem no *treis* līdz *deveni*: *Muna muosa, veira muosa* – *obi vīnu skaistumeņu*; *Muote raud, meita raud, obi divi gauži raud*; *Atraišam gryuta rūka div lauluotu gredzineņu*; *Kotram bārnām īdūt pa dveju puoru cymdu*; *Pi jūs dveju rotu*; *Pa treis mīeneši atdzeivoj pi muosys*; *Sasatyka treju gonu*; *Tautīts maņ muižu sūlej* – *treis olūti kaļņeņā*; *Ar četri zyrgi vede*.

Vairāki lietvārdi, kas latviešu literārajā valodā ir daudzskaitlinieki, latgaliešu valodā ir vienskaitlinieki, piemēram:

latgaliešu valodā

asnis (*ašņa dasa* ‘asinsdesa’)
baile, *baime*
brīsmē

latviešu literārajā valodā

asinis
bailes
briesmas

* Paralēformu gadījumos šeit un turpmāk kā **pirmā** tiek dota biežāk lietotā un vispārējai lietošanai vairāk ieteicamā forma.

dyune
 ganeiba
 īsna (jam lela īsna 'viņam ir stipras iesnas')
 puteklis
 skume
 smīklis
 suope

dūņas
 ganības
 iesnas
 putekļi; putekšņi
 skumjas
 smieklis
 sāpes

Lietvārdu locīšana

Latgaliešu valodā lietvārdam ir septiņi locījumi:

lūcejums	locījums
Nominatīvs (N.) kas?	Nominatīvs (N.) kas?
Genitīvs (G.) kuo?	Ģenitīvs (Ģ.) kā?
Datīvs (D.) kam?	Datīvs (D.) kam?
Akuzatīvs (A.) kū?	Akuzatīvs (A.) ko?
Instrumentāls (I.) ar kū?	Instrumentālis (I.) ar ko?
Lokatīvs (L.) kur? kimā?*	Lokatīvs (L.) kur?
Vokatīvs (V.) – !	Vokatīvs (V.) – !

Lielākajā daļā izlokšņu pirmās deklinācijas lietvārdu **vienskaitļa nominatīvā**, līdzīgi kā citām lokāmajām vārdšķirām ar līdzskaņu blīvējumu vārda beigās, galotnes **-s** priekšā iesprauž patskani **y**, piemēram, *kuorklīs*, *puosmīs* 'pāsmis (aušanas mērvienība)', *osnīs*, *sudobrīs*, *voskīs*, tāpēc formas ar **-ys** latgaliešu rakstu valodā lietojamas bez ierobežojuma.

Ceturtais un piektais deklinācijas lietvārdu **daudzskaitļa nominatīvā** (tāpat **vienskaitļa ģenitīvā** un **daudzskaitļa akuzatīvā**) izlokšnēs joprojām lieto divējādas formas, kas pamīšus sastopamas visā latgaliešu rakstības pastāvēšanas laikā. Lietvārdus (tāpat kā pēc to parauga lokāmās vārdšķiras) ar galotnēm **-as**, **-es** (*vacas sātās*, *zaļās eglis*), līdzīgi kā latviešu literārajā valodā, runā **tikai Ziemeļlatgalē**, bet jau Tīlžā saklausāms formu paralēls lietojums: **-as // -ys**, **-es // -is**. Lielākajā daļā izlokšņu lieto galotnes **-ys** (*vacys sātys*) un **-is** (*zālīs eglīs*), kas pieļautas jau 1929. gada pareizrakstības noteikumos. Grāmatā „Vasals!” priekšroka dota vairākuma lietotajām formām, rakstu valodas otru iespēju rādot kā paralēlu lietojumu paradigmu paraugos.

Daudzskaitļa ģenitīvā no lietvārda atšķirīgas ir vairāku vietniekvārdu, īpašības vārdu ar noteikto galotni, kā arī pēc to parauga lokāmo skaitļa vārdu un divdabju formas, kas beidzas ar galotni **-ūs** un kādu nav latviešu literārajā valodā: *tūs bruoļu*, *muosu*; *syltūs vokoru*, *ustobu*; *īdūtūs cymdu*, *zeču // zeķu*; *Nav jau daudz tūs pyrmūs vierteigūs izglobuotūs* 'saglabāto'

* Latgaliešu rakstu valodā atšķirībā no latviešu literārās valodas kā **lokatīva** jautājumu izmanto arī vietniekvārda *kas* lokatīva formu – *kimā*.

gruomotu, žurnalu. Izloksnēs sastopamās formas ar galotni *-ū* (*nav jau daudz tū pyrmū vierteigū izglobuotū gruomotu, žurnalu*) latgaliešu rakstu valodā nav lietojamas.

Daudzskaitļa datīvā (instrumentāli) Ziemeļlatgales un Austrumlatgales izloksnēs lieto lokāmo vārdu galotnes ar garo patskani vai divskani, kas tikai fonētiski atšķiras no latviešu literārās valodas: (*ai* 'ar') *sātuom* (< *sētām*), *tāvīm* (< *tēviem*). Citās izloksnēs saisinājusies gan lietvārda, gan ar to saskaņoto lokāmo vārdu galotne, par rakstu normu nostiprinoties formām ar īsu patskani (*tuom lobuom sātuom* > *tuom lobuom sātōm* > *tuom lobom sātōm* > *tom lobom sātōm*; *tīm lobīm draugīm* > *tīm lobīm draugim* > *tīm lobīm draugim* > *tīm lobīm draugim*). Latgaliešu rakstu valodā **īsas** galotnes ir **visu** deklināciju lietvārdu daudzskaitļa datīvā (instrumentāli): (*ar*) *kūkim*, (*ar*) *bruolim*, (*ar*) *ladīm*; (*ar*) *sātōm*, (*ar*) *eglem*, (*ar*) *sirdīm*.

Ziemeļlatgales izloksnēs joprojām saglabājusies lokāmo vārdu galotne ar garu patskani un starpība lokāmo vārdšķiru vienskaitļa akuzatīva un instrumentāļa, kā arī daudzskaitļa datīva un instrumentāļa galotņu izrunā – akuzatīvā un datīvā runā **kritošo** intonāciju, instrumentāli **lauzto**, piemēram:

tū [tū] lobū [lobū] draugu – ar tū [tū] lobū [lobū] draugu
tū [tū] lobū [lobū] muosu – ar tū [tū] lobū [lobū] muosu;
tīm [tīm] lobīm [lobīm] draugīm [draugīm] – ai tīm [tīm] lobīm [lobīm]
draugīm [draugīm]

tuom [tūom] lobuom [lobuom] muosuom [muosuom] – ai tuom [tuom]
lobuom [lobuom] muosuom [muosuom]

Citās izloksnēs šāda intonāciju atšķirība vērojama tikai vietniekvārdos:

tū [tū], jū [jū] – ar tū [tū], ar jū [jū]
šom [šom], tīm [tīm] – ar šom [šom], ar tīm [tīm]

Atšķirīgais zilbju intonējums būtu saglabājams arī pareizrūnā.

Daudzās izloksnēs sieviešu dzimtes **daudzskaitļa instrumentāli** lieto lietvārdu (arī citu lokāmo vārdšķiru) akuzatīva formas, piemēram: *Jam ar steivys rūkys* 'Nem ar stīvām rokām'; *Kai na ar sovys kuojis nūt* 'Iet prom kā ne savām kājām'. Tās bez ierobežojuma lietojamas arī latgaliešu rakstu valodā.

Latgaliešu valodā instrumentāļa formas var būt arī bez prievārdiem: *stuovēt plyku golvu, it bosom kuojom, runuot lelu muti*.

Latgaliešu rakstu valodā tāpat kā latviešu literārajā valodā kā **lokati-va** jautājumu izmanto apstākļa vārdu *kur*, piemēram, *Kur Juons?* – *Vēļ skolā*. Atšķirībā no latviešu literārās valodas kā **lokati-va** jautājumu plaši izmanto arī jautājamā vietniekvārda *kas* formu *kimā* (izloksnēs arī *kamā*, *kumā*), kam jautājumā nešķir skaitli un dzimti. Piemēram: *Kimā* (*kamā*, *kumā*) *līt iudini?* – *Spanī. Spaņūs. Silē. Silēs. Kimā* (*kamā*, *kumā*) *bērt ūgys?* – *Pūdā. Pūdūs. Bļūdā. Bļūduos*. Rakstu valodā priekšroka doņa vairāk izplatītajai formai **kimā**.

Vokatīvā lieto gan pilnās formas, kas sakrīt ar nominatīvu (*dāls!*, *Vaļa!*), gan bezgalotnes formas (*muoseņ!*, *bruoleit!*, *Jureit!*, *An(n)eit!*)

Deklinācija

Lietvārdiem ir sešas deklinācijas. Lietvārdu iedalījuma pamatā deklinācijas ir lietvārda dzimte un vienskaitļa nominatīva, dažkārt arī ģenitīva, galotne. Atsevišķi aplūkoti atgriezeniskie un nelokāmie lietvārdi.

Pirmā deklinācija

Pie pirmās deklinācijas pieder vīriešu dzimtes lietvārdi, kam vienskaitļa nominatīvā ir galotne **-s** (**-ys**) vai **-š**, piemēram: *kolns*, *kūks*, *osnys*, *ismys*, *voskys*, *krāšlys*, *mozgys* ‘mezgls’, *lads*; *ceļš*, *teļš*.

Latgaliešu valodā ar galotni **-s** lieto lietvārdus *viejš* ‘vējš’, *kars* ‘karš’, *kumeļš* ‘kumeļš’, *vars* ‘varš’ (izloksnes arī *ceļš* ‘ceļš’, *teļš* ‘teļš’).

Pēc pirmās deklinācijas parauga lokāmi bijušie trešās deklinācijas lietvārdi *tiergs* ‘tirgus’, *mads* ‘medus’ u. c.

Pamazināmās formas darina ar izskaņu **-eņš**: *bārns* – *bierneņš*, *bārzs* – *bierzeņš*, *calms* – *ceļmeņš*, *ceļš* – *celeņš*, *dorbs* – *darbeņš*, *gobols* – *gabaleņš*, *jārs* – *jierēņš*, *klāvs* ‘kūts’ – *klieveņš*, *kļovs* – *kļaveņš*, *kolns* – *kaļneņš*, *kūks* – *kūceņš*, *mads* – *medeņš*, *mozgys* – *mazdzeņš*, *ols* – *aļteņš*, *orklys* – *arkleņš*, *pyks* – *piceņš*, *tiergs* – *tierdzeņš*, *vyds* – *videņš*, *vonogs* – *vanadzeņš*, *vylks* – *viļceņš*, *zyrgs* – *zirdzeņš*.

Pirmās deklinācijas lietvārdu locīšanas paraugi

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. <i>tāvs</i>	N. <i>tāvi</i> <i>tāvų*</i>
Ģ. <i>tāva</i>	Ģ. <i>tāvu</i>
D. <i>tāvam</i>	D. <i>tāvīm</i> <i>tāvym, tāvīm</i>
A. <i>tāvu</i>	A. <i>tāvus</i>
I. ar <i>tāvu</i>	I. ar <i>tāvīm</i> <i>ar tāvym,</i> <i>ai tāvīm</i>
L. <i>tāvā</i>	L. <i>tāvūs</i>
V. <i>tāv!</i> // <i>tāvs!</i>	V. <i>tāvi!</i>

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. <i>viejs</i>	N. <i>vieji</i>
Ģ. <i>vieja</i>	Ģ. <i>vieju</i>
D. <i>viejam</i>	D. <i>viejīm</i> <i>viejīm</i>
A. <i>vieju</i> <i>vieji</i>	A. <i>viejus</i> <i>viejš (< -jus)</i>
I. ar <i>vieju</i> <i>ar vieji</i>	I. ar <i>viejīm</i> <i>ai viejīm</i>
L. <i>viejā</i> <i>viejī</i>	L. <i>viejūs</i>
V. <i>vej!</i>	V. <i>vejī!</i>

* Locīšanas paraugos šeit un turpmāk *slīpiem* burtiem paradigmās pievienotas vairāk izplatītās izloksņu formas, kas nesakrīt ar lietojumu rakstu valodā.

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. kuorklys	N. kuorkli <i>kuorkly</i>
Ģ. kuorkla	Ģ. kuorklu
D. kuorklam	D. kuorklim <i>kuorklym,</i> <i>kuorklým</i>
A. kuorklu	A. kuorklus
I. ar kuorklu	I. ar kuorklim <i>ar kuorklym,</i> <i>ai kuorklým</i>
L. kuorklā	L. kuorklūs
V. kuorkli!	V. kuorkli!

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. ceļš	N. celi
Ģ. ceļa	Ģ. ceļu
D. ceļam	D. celim
A. ceļu <i>celi</i>	A. ceļus <i>ceļš (< -ļus)</i>
I. ar ceļu <i>celi</i>	I. ar celim
L. ceļā <i>celie</i>	L. ceļūs
V. ceļ!	V. celi!

Otrā deklinācija

Pie otrās deklinācijas pieder vīriešu dzimtes lietvārdi, kam vienskaitļa nominatīvā ir galotne **-is** vai **-s** [s'] (< **-is**), piemēram, *eļksnis* 'alksnis', *gruobeklis*, *ruociņš* 'rācenis', *mieness* '1. mēness, 2. mēnesis', *suņš*.

Daudziem otrās deklinācijas lietvārdiem, piemēram, *kaplis*, *kupris*, *vepris*, *zaglis*, arī atvasinājumiem ar piedēkļiem **-kl-** (*ierklis* 'airis, irklis', *krauklis*, *kryuklis*, *krieklis* 'vecs, slimīgs cilvēks, zirgs'), **-sl-** (*greislis*, *gryuslis*, *kauslis*, *kuopslis*, *pyuslis*), **-sn-** (*zibsnis* 'zibens'), **-ekl-** (*paiseklis* 'mūstiklas', *siedeklis*), **-iekl-** (*kavieklis*), **-ūkl-** (*barūklis*, *dzeivūklis*, *gramūklis*, *stuovūklis*, *veistūklis*), **-ekn-** (*staipeknis*) u. tml. nominatīvā galotne **-is** saglabājas. Tomēr daudziem lietvārdiem galotnē **-is** patskani i izlaiž, piemēram, *bolūds*, *ceiruļš*, *ceļš* 'celis', *dzeļzs*, *dzeņš*, *gaiļš*, *kuoss* [-s's] 'kāsis', *luocs*, *uopss* [-s's], *puiss* 'puisis, vīrietis', *suoļš*, *uozs*, *vecs*, *viezs*. Vairākiem lietvārdiem, kam latviešu literārajā valodā sakne beidzas ar *ķ* vai *ģ*, latgaliešu rakstu valodā saglabājas paralēlformas abējādo formu izplatības dēļ, piemēram, *driči* // *driki*, *skruodži* // *skruogi*, *začš* // *zakis*, *zuodžš* // *zuogis*.

Otrās deklinācijas lietvārdu vienskaitļa nominatīva galotni **-s** izrunā mikstina, izņemot lietvārdus, kam sakne beidzas ar *č* vai *dž*, piemēram, *kačš*, *skručš* 'kruķis', *streičš* 'striķis', *zuodžš*.

Pamazināmās formas darina ar izskaņu **-eits**: *suņš* – *suneits*, *vierss* – *vierseits*, *striķis* // *stričš* – *strikeits* // *stričēits*, *zuogis* // *zuodžš* – *zuogeits* // *zuodžeits*.

Otrās deklinācijas lietvārdu locīšanas paraugi

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. bruoļs	N. bruoli
Ģ. bruoļa	Ģ. bruoļu
D. bruoļam	D. bruolim <i>bruolīm</i>
A. bruoli	A. bruoļus <i>bruoļš (< -us)</i>
I. ar bruoli	I. ar bruolim <i>ai bruolīm</i>
L. bruolī	L. bruoļūs
V. bruoļ!	V. bruoli!

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. kačs // kakis*	N. kači // kaki
Ģ. kača // kača	Ģ. kaču // kaču
D. kačam // kačam	D. kačim // kakim <i>kačīm</i>
A. kači // kaki <i>kaču</i>	A. kačus // kačus <i>kačš (< -us)</i>
I. ar kači // ar kaki <i>ar kaču</i>	I. ar kačim // ar kakim <i>ai kačīm</i>
L. kačī // kaki <i>kačie, kačā</i>	L. kačūs // kačūs
V. kači! // kaki!	V. kači! // kaki!

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. akmiņš	N. akmini
Ģ. akmiņa	Ģ. akmiņu
D. akmiņam	D. akminim <i>akminīm</i>
A. akmini	A. akmiņus <i>akmiņš (< -ņus)</i>
I. ar akmini	I. ar akminim <i>ai akminīm</i>
L. akminī	L. akmiņūs
V. akmiņ!	V. akmini!

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. ūss [ūs's]	N. ūši
Ģ. ūša	Ģ. ūšu
D. ūšam	D. ūšim <i>ūšīm</i>
A. ūši	A. ūšus <i>ūšš (< -ūšus)</i>
I. ar ūši	I. ar ūšim <i>ai ūšīm</i>
L. ūšī <i>ūšie</i>	L. ūšūs
V. ūši!	V. ūši!

* Ar // zīmi šeit rādīti vārda varianti, kuru lietošana latgalešu rakstu valodā ir **vienlīdz pareiza**. Šādu lietvārdu uzskaitījumu skat. arī 18. lpp., tāpat lietvārda *puče // puke* locīšanas paraugu 32. lpp.

Latviešu literārajā valodā un latgalešu valodā otrās deklinācijas lietvārdiem vienskaitļa ģenitīvā, kā arī daudzskaitļa visos locījumos notiek līdzskaņu mija.

Atšķirībā no latviešu literārās valodas latgalešu valodā līdzskaņu mija notiek arī datīvā, piemēram, *luocs – luočam, uopss – uopšam*.

Līdzskaņu mija otrās deklinācijas lietvārdos

	vsk. N.	vsk. Ģ.	vsk. D.	dsk. N.
c > č	leics 'licis'	leiča	leičam	leiči
d > ž	spreids 'spridis'	spreiža	spreižam	spreiži
s > š	truss 'trusis'	truša	trušam	truši
t > š	zuts 'zutis'	zuša	zušam	zuši
z > ž	ezs 'ezis'	eža	ežam	eži
dz > dž	vadzs 'vadzis'	vadža	vadžam	vadži
sl > šļ	greislis	greišļa	greišļam	greišli
zl > žļ	zizlis	zižļa	zižļam	zižli
sn > šņ	sliksnis	slikšņa	slikšņam	slikšni
zn > žņ	lauznis	laužņa	laužņam	laužni

Ja līdzskanis vienskaitļa nominatīvā ir mīksts, mija nenotiek:

l un ļ	bruoļš	bruoļa	bruoļam	bruoļi
n un ņ	akmiņš	akmiņa	akmiņam	akmini

Līdzskaņu mijas nav tiem otrās deklinācijas lietvārdiem, kam sakne beidzas ar **b, m, p** vai **v**, piemēram, *guļbs – guļba, kūrms – kūрма, klieps – kliepa, ciervs – cierva*.

Līdzskaņu mijas nav tiem otrās deklinācijas lietvārdiem, kam sakne beidzas ar **r**, piemēram, *asars – asara, myurs – myura, pavasars – pavasara, styurs – styura, vasars 'āmurs' – vasara, vepris – vepra; Jurs – Jura, Pīters – Pītera*.

Līdzskaņu mijas nav tiem otrās deklinācijas lietvārdiem, kam sakne beidzas ar **č**, piemēram, *blučs – blučam*, un **dž**, piemēram, *Jūrdžs – Jūrdžam*.

Trešā deklinācija

Pie trešās deklinācijas pieder vīriešu dzimtes vārdi, kam vienskaitļa nominatīvā ir galotne **-us**. Latgalešu valodā tādi tikpat kā nav saglabājušies, izņemot ipašvārdu *Jezus Kristus*. Mūsdienās ipašvārdi ar galotni **-us** ienāk ar jauniem aizguvumiem: *Saldus, Idus; Adamkus, Veļus, Edžus, Ingus*.

Izloksnēs joprojām plaši lieto šo lietvārdu vecās vienskaitļa ģenitīva formas (nereti blakus jaunajām), piemēram, *miert nu bods* (< *bodus*), *boda // bods godi* 'bada gadi', *Bodskokts* (pļavas nosaukums Kalupē); *gods beiguos, iz cyta gods* 'nākamgad', *kas gods* 'ik gadus', *zam Jauna gods* 'pirms

Jaunā gada', *gods dalis* 'gada ceturkšņi'; *gols golā* 'galu galā'; *pakryta iz lads, lada // lads pučis* 'leduspuķes'; *paieds mads, šūgod daudzi mads, mada // mads pūds; pīdziers ols, ola // ols buca // muca // strucs; uorspuse 'ārpuse'; iz vyds ustobys* 'istabas vidū', *vydsškola, vydspuse* 'iekšpuse', *Vydsmuiža*. Vecās ģenitīva formas latgaliešu rakstu valodā lietojamas bez ierobežojuma.

Trešās deklinācijas lietvārdu locīšanas paraugi

vienskaitlis	vienskaitlis	daudzskaitlis
N. Jezus Kristus	Mikus	Miki
Ģ. Jezus Kristus <i>Jeza Krista</i>	Mikus	Miku
D. Jezum Kristus <i>Jezam Kristam</i>	Mikum	Mikim
A. Jezu Kristu	Miku	Mikus
I. ar Jezu Kristu	ar Miku	ar Mikim
L. Jezū Kristū <i>Jezā Kristā</i>	Mikū	Mikūs
V. Jezus Kristus! // Jezu Kristu!	Mikus! // Miku!	Miki!

Ceturta deklinācija

Pie ceturtais deklinācijas pieder sieviešu dzimtes lietvārdi, kam vienskaitļa nominatīvā ir galotne **-a**, piemēram: *golva, rūka; ziņa, vaļa*.

Piektās deklinācijas lietvārdu ar **-le** (*saule*), **-ne** (*līkne*) beigu zilbes izruna ir ļoti tuva ceturtais deklinācijas lietvārdu ar **-ļa, -ņa** (*pīguļa, rūtaļa, vaļa, daļa, gaļa, kūdeļa; pīmiņa, skaņa, ziņa, ceīņa*) beigu zilbes izrunai. Šādus lietvārdus lokot, bieži tiek jauktas abu tipu paradigmas.

Pamazināmās formas darina ar izskaņu **-eņa**: *cyuka – cyuceņa, cīlova – cīlaveņa, grāda – griedeņa, gulta – guļteņa, lopsa – lapsēņa, lozda – lazdeņa, mola – maleņa, molka – maļceņa, odota – adateņa, oka – aceņa, ola – aleņa, rynda – riņdeņa, rogovys – ragavenis, rosa – raseņa, rūka – ruceņa, rūža 'roze' – rūžeņa, sāta – sieteņa, smylga – smīļdeņa, sokys – sacenis, sola – saleņa, styga – stīdeņa, ūga – ūdzeņa, vosora – vasareņa, vysta – vīsteņa*.

Ceturtais deklinācijas lietvārdu locīšanas paraugi

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. muosa	N. muosys // muosas
Ģ. muosys // muosas*	Ģ. muosu
D. muosai	D. muosom <i>muosuom</i>
A. muosu	A. muosys // muosas
I. ar muosu	I. ar muosom <i>ai muosuom</i>
L. muosā	L. muosuos
V. muos!	V. muosys! // muosas!

* Ar // zīmi atdalītas paralēlformas, kuru lietošana latgaliešu rakstu valodā ir vienlīdz pareiza. Izvēles gadījumā no formām ar divējādām galotnēm priekšroka dodama **pirmajai**.

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. kuoja	N. kuojis // kuojas <i>kuojys</i>
Ģ. kuojis // kuojas <i>kuojys</i>	Ģ. kuoju
D. kuojai	D. kuojom <i>kuojuom</i>
A. kuoju <i>kuoji</i>	A. kuojis // kuojas <i>kuojys</i>
I. ar kuoju <i>ar kuoji</i>	I. ar kuojom <i>ai kuojuom</i>
L. kuo jā <i>kuojī</i>	L. kuojuos <i>kuojēs, kuojiēs</i>
V. kuoja!	V. kuojis! // kuojas!

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. kūdeļa	N. kūdelis // kūdeļas
Ģ. kūdelis // kūdeļas	Ģ. kūdeļu
D. kūdeļai <i>kūdelei</i>	D. kūdeļom <i>kūdeliem</i>
A. kūdeļu <i>kūdeli</i>	A. kūdelis // kūdeļas <i>kūdeles</i>
I. ar kūdeļu <i>ar kūdeli</i>	I. ar kūdeļom <i>ai kūdeļuom, ai kūdeliem</i>
L. kūdeļā <i>kūdelī, kūdelie</i>	L. kūdeļuos <i>kūdelies, kūdelīs</i>
V. kūdeļa!	V. kūdelis! // kūdeļas!

Latgaliešu valodā ceturtās deklinācijas sieviešu dzimtes lietvārdiem vienskaitļa ģenitīvā un daudzskaitļa nominatīvā un akuzatīvā ir galotne *-ys* vai, aiz mīkstajiem līdzskaņiem, *-is*. Ziemeļlatgales izloksnēs tāpat kā daudzos agrākos latgaliešu rakstu avotos galotnes *-ys* vai *-is* vietā ir galotne *-as* vai *-is*. Šādas formas latgaliešu rakstu valodā saglabājas kā paralēlformas.

Daļā Austrumlatgales izloksņu galotni *-is* runā arī aiz līdzskaņiem *k* un *g*: *rūkis, mārģis* ‘jaunas meitas’. Šādas formas latgaliešu rakstu valodā nav lietojamas.

Kopdzimtes vārdiem ar galotni *-a* latgaliešu rakstu valodā atšķiras vienskaitļa datīva galotne (sarunvalodā un izloksnēs vīriešu dzimtē parasti lieto galotni *-ai*, kas pieļaujama arī latgaliešu rakstu valodā):

Kas? *šeļma, Kaļva, Skrynda* (vīriešu dzimte un sieviešu dzimte)

Kam? *šeļmam // šeļmai, Kaļvam // Kaļvai, Skryndam // Skryndai* (vīr. dz.)

Kam? *šeļmai, Kaļvai, Skryndai* (siev. dz.)

Pēc šīs deklinācijas parauga loka arī lietvārdus *puika, Janka*, kam vienskaitļa datīvā iespējamas paralēlformas: *puikam // puikai, Jankam // Jankai*.

Pēc šīs deklinācijas parauga loka sieviešu dzimtes lietvārdus ar izskaņu *-šona*, piemēram: *mozguošona* ‘mazgāšana’, *dasaviersona* ‘pieskatišana’, *sasatikšona* ‘satikšanās’, kas latviešu literārajā valodā beidzas ar izskaņu *-šana* vai *-šanās* (atgriezeniskie lietvārdi).

Daudzus ceturtās deklinācijas lietvārdus parasti lieto tikai daudzskaitlī, piemēram, *abādys // abāds* ‘mielasts no tikko kautas cūkas gaļas ar kāpostiem’, *durovys, dziernovys* ‘rokas dzirnavas’, *kakažys* ‘jumta spāres’, *atlaidys, patakys*

‘pēdējais alus tecinājums’; *preceibys, aizdzyrys, aizdzereibys, apdzyrys* – visi ar nozīmi ‘saderināšanās’.

Lietvārds *mirte* latgaliešu rakstu valodā ir ceturtās deklinācijas lietvārds – *mirta*.

Ceturtās deklinācijas lietvārdi ir daudzi sieviešu personvārdi un to saīsinājumi, piemēram, *Monika – Moņa, Magdalēna – Madaļa, Viļhelmina – Viļa, Zofeja – Zoļa, Veneranda – Veņa, Apolonija – Apaļa, Bronislava – Brona, Genovefa – Geņa, Emileja – Miļa*.

Piektā deklinācija

Pie piektās deklinācijas pieder sieviešu dzimtes lietvārdi, kam vienskaitļa nominatīvā ir galotne *-e*, piemēram: *muote, saule*.

Vairākiem šīs deklinācijas lietvārdiem ir paralēlformas, piemēram, *čeče // keke* ‘ķekars’, *puče // puke, siļče // siļke, zeče // zeke*.

Pamazināmās formas darina ar izskaņu *-eite*: *bite – biteite, dzērve – dzērveite, dzīsmē – dzīsmēite, lase – laseite, likne – likneite, mēle – mēleite, nīdre – nīdreite, pele – peleite, pīnīne – pīnīneite, prīde – prīdeite, svece – sveceite, šķēle – šķēleite, veile – veileite, zeile – zeileite*.

Piektās deklinācijas lietvārdu locīšanas paraugi

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. <i>muote</i>	N. <i>muotis // muotes</i>
Ģ. <i>muotis // muotes*</i>	Ģ. <i>muošu</i>
D. <i>muotei</i>	D. <i>muotem muotiem, muošom</i>
A. <i>muoti</i>	A. <i>muotis // muotes</i>
I. ar <i>muoti</i>	I. ar <i>muotem ai muotiem</i>
L. <i>muotē muotī, muotie</i>	L. <i>muotēs muoties</i>
V. <i>muot!</i>	V. <i>muotis! // muotes!</i>

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. <i>peile</i>	N. <i>peilis // peiles</i>
Ģ. <i>peilis // peiles</i>	Ģ. <i>peiļu</i>
D. <i>peilei</i>	D. <i>peilem peiļom, peiliem</i>
A. <i>peili</i>	A. <i>peilis // peiles</i>
I. ar <i>peili</i>	I. ar <i>peilem ar peiļom, ai peiliem</i>
L. <i>peilē peilī, peilie</i>	L. <i>peilēs peiļuos, peilies</i>
V. <i>peile!</i>	V. <i>peilis! // peiles!</i>

* Ar // zīmi atdalītas paralēlformas, kuru lietošana latgaliešu rakstu valodā ir vienlīdz pareiza. Izvēles gadījumā no formām ar divējādām galotnēm priekšroka dodama **pirmajai**.

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. dzīsmē	N. dzīsmis // dzīsmes
Ģ. dzīsmis // dzīsmes	Ģ. dzīsmu <i>dzīsmu</i>
D. dzīsmēi	D. dzīsmem <i>dzīsmiem, dzīšmom</i>
A. dzīsmi	A. dzīsmis // dzīsmes
I. ar dzīsmi	I. ar dzīsmem <i>ai dzīsmiem, ar dzīšmom</i>
L. dzīsmē <i>dzīsmī, dzīsmie</i>	L. dzīsmēs <i>dzīsmies, dzīšmuos</i>
V. dzīsmē!	V. dzīsmis! // dzīsmes!

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. puče // puke	N. pučis // pukis // pučes
Ģ. pučis // pukis // pučes	Ģ. puču // puču
D. pučēi // pukei	D. pučē // pukē <i>pučēim</i>
A. puči // puki	A. pučis // pukis // pučes
I. ar puči // ar puki	I. ar pučē // ar pukē <i>ai pučēim, ar pučom</i>
L. pučē // pukē <i>pučī // pukī, pučie</i>	L. pučēs // pukēs <i>pučies, pučuos</i>
V. puče // puke!	V. pučis // pukis // pučes!

Kopdzimtes vārdiem latgaliešu rakstu valodā atšķiras vienskaitļa datīva galotne (sarunvalodā un izloksnēs vīriešu dzimtē parasti lieto galotni *-ei*, kas pieļaujama arī latgaliešu rakstu valodā):

Kas? *šketere* ‘neveikls gājējs’, *Dyure*, *Zeile* (vīr. dz. un siev. dz.)

Kam? *šketerem* // *šketerei*, *Dyurem* // *Dyurei*, *Zeilem* // *Zeilei* (vīr. dz.)

Kam? *šketerei*, *Dyurei*, *Zeilei* (siev. dz.)

Pēc šīs deklinācijas parauga loka vīriešu dzimtes lietvārdus *tēte*, *džadze* ‘tēvocis’, kam vienskaitļa datīvā iespējamās paralēlformas: *tētē* // *tētei*, *džadzem* // *džadzei*.

Lietvārdi *dziesma*, *skudra*, *slava*, *stunda*, *vaina* latgaliešu rakstu valodā ir piektās deklinācijas lietvārdi – *dzīsmē*, *skudrē*, *slavē*, *stundē*, *vainē*.

Lietvārds *krāsns* latgaliešu rakstu valodā ir piektās deklinācijas lietvārds – *kruosne* ‘1. krāsns pirti, rijā, 2. akmeņu kaudze’.

Vairākus piektās deklinācijas lietvārdus parasti lieto tikai daudzskaitlī, piemēram, *patmalis* ‘vējdzirnavas, ūdens dzirnavas’, *mīlis* ‘raugs’, *zirklis*, *šķieris*, *reitišķys* ‘brokastis’; *pušdīnis*; *izdavenis* // *izdavīnis* ‘izdošana tautās; pavadīšana armijā’, *varganis* ‘ērģeles’, *vakarenis*.

Piektās deklinācijas lietvārdiem līdzskaņu mija notiek daudzskaitļa ģenitīvā.

Līdzskaņu mija 5. deklinācijas lietvārdos

	vsk. N.	dsk. N.	dsk. Ģ.
c > č	svece	svecis // svecēs	sveču

d > ž	kūde	kūdis // kūdes	kūžu
s > š	puse	pusis // puses	pušu
t > š	bite	bitis // bites	bišu
z > ž	bize	bizis // bizes	bižu
dz > dž	kaudze	kaudzis // kaudzes	kaudžu
sn > šņ	usne	usnis // usnes	ušņu
zn > žņ	zvaigzne	zvaigznis // zvaigznes	zvaigžņu
kst > kš	reikste	reikstis // reikstes	reikšu

Ja līdzskanis vienskaitļa nominatīvā ir mīksts, mija nenotiek:

l un ļ	peile	peilis // peiles	peīļu
n un ņ	skalīne 'skalū grozs'	skalīnis // skalīnes	skaliņu

Līdzskaņu mijas nav lietvārdiem, kam sakne beidzas ar **b, m, p** vai **v**, piemēram: *dūbe – dūbu, upe – upu, zeme – zemu, vierve – viervu*, arī **č**, piemēram, *zeče – zeču*, un **dž**, piemēram, *Budže – Budžu*.

Līdzskaņu mijas nav lietvārdiem, kam sakne beidzas ar **r**, piemēram, *capure, pīre*, kā arī atveišķiem lietvārdiem ar **-te** vai **-ste**: *šprote – šprotu, aste – astu*.

Piektās deklinācijas lietvārdi ir vairāki sieviešu personvārdu saīsinājumi, piemēram, *Doroteja – Duorte, Konstaņceja – Konstaņce – Koste, Anastaseja – Naste, Stase*.

Sestā deklinācija

Pie sestās deklinācijas pieder sieviešu dzimtes lietvārdi, kam vienskaitļa nominatīvā ir galotne **-s**: *acs, auss, guņs, sirds*.

Pie sestās deklinācijas pieder arī lietvārdi *ciļts, dryuksts* 'rājiens, bāriens', *dyuksts, izkaps, kliņts, kryuts, kuorts, leceks, leiksts, maksts, pierksts* 'kvēlojoša ogles daļiņa pelnos', *plakts, puoksts, piļs, smiļts, vaļsts, vuots, vuts, žuļ(k)ts*.

Daudzskaitļa nominatīvā, akuzatīvā un vokatīvā, ja tas nepieciešams, pieļaujamas paralēlformas ar pilnu galotni **-is**: *sirdis, naktis*.

Pamazināmās formas darina ar izskaņām **-eņa, -eite**: *ass – aseite, dzierksts – dzierksteņa, kliets – klieteņa, pierts – pierteņa*; izskaņai **-eņa** ir arī paplašinātie varianti **-teņa**: *acteņa, austeņa, guņteņa, gūteņa, nuosteņa, tuosteņa, zivteņa, zūsteņa* un **-sneņa**: *naksneņa, sirsneņa*.

Sestās deklinācijas lietvārda *sirds* locīšana

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. <i>sirds</i>	N. <i>sirds // sirdis</i>
Ģ. <i>sirds</i>	Ģ. <i>siržu</i>
D. <i>sirdei</i>	D. <i>sirdim sirdiem, siržom</i>
A. <i>sirdi</i>	A. <i>sirds // sirdis</i>
I. ar <i>sirdi</i>	I. ar <i>sirdim ai sirdiem</i>
L. <i>sirdī sirdie</i>	L. <i>sirdīs sirdies, siržuos</i>
V. <i>sirds!</i>	V. <i>sirds! // sirdīs!</i>

Sestās deklinācijas lietvārdiem līdzskaņu mija notiek daudzskaitļa ģenitīvā.

Līdzskaņu mija 6. deklinācijas lietvārdos

	vsk. N.	dsk. N.	vsk. Ģ.
d > ž	sirds	sirds	siržu
s > š	nuoss	nuoss	nuošu
t > š	nakts	nakts	nakšu
z > ž	bierzs 'birze'	bierzs	bieržu
kst > kš	puoksts	puoksts	puokšu

Līdzskaņu mijas nav tiem sestās deklinācijas lietvārdiem, kam sakne beidzas ar **v**: *gūvs – gūvu, zivs – zylvu*, kā arī vairākiem citiem, piemēram: *zūss – zūsu, acs – ocu*.

Lietvārdi *Viļaka, dzija* latgaliešu rakstu valodā ir sestās deklinācijas lietvārdi – *Vileks, dzejs*. Īpašvārdu *Vileks* loka šādi: Ģ. *Vileks*, D. *Vilekei*, A. *Vileki*, L. *Vilekī* (izl. *Vilekie*), sugas vārdu *dzejs* šādi: Ģ. *dzejs*, D. *dzejai*, A. *dzeji*, L. *dzejī*.

Lietvārds *sēne* latgaliešu rakstu valodā ir sestās deklinācijas lietvārds – *siens* (*lobuo siens, ādamuo siens, suņa siens*).

Daudzi piektās deklinācijas lietvārdi, kā *upe, zeme, bite, apse, dūbe, mute, prīde, serde, paparde*, izloksnēs ir sestās deklinācijas lietvārdi – *ups, zems, bits, apss, dūbs, muts, prīds, serds, papards* un kā tādi bez ierobežojuma lietojami daiļliteratūrā.

Atgriezeniskie lietvārdi

Latgaliešu rakstu valodā atgriezeniskie lietvārdi beidzas ar izskaņu -**šonuos**, piemēram, *buoršonuos, grizšonuos, kaušonuos, klauseišonuos, lomuošonuos* 'bāršanās', *mauduošonuos* 'peldēšanās', *šķieršonuos, smišonuos, runuošonuos* u. tml.

Atgriezeniskā lietvārda *mozguošonuos* locīšana

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. <i>mozguošonuos</i>	N. <i>mozguošonuos</i>
Ģ. <i>mozguošonuos</i>	Ģ. <i>mozguošonūs</i>
D. -	D. -
A. <i>mozguošonūs</i>	A. <i>mozguošonuos</i>
I. -	I. -
L. -	L. -
V. -	V. -

Tomēr šai grupā vēl vairāk lietvārdu ir atvasinājumi ar -**šona**, jo atgriezeniskā morfēma -*sa-* (izloksnēs arī -*za-*, vecajos tekstos -*si-*), tāpat kā atgriezeniskajos darbības vārdos, ir starp priedēkli un sakni, veidojoties divkāršam priedēklim. Raksturīgākie atvasinājumi ir šādi:

aiza- (< aiz + -sa-)

aizagaviešona 'gavēšanas sākums', *aizakuosiešona* 'ieklepošanās', *aizarauduošona* 'ieraudāšanās', *aizarunuošona* 'ierunāšanās', *aizasirdeišona* 'sadusmošanās', *aizaviļķšona* '1. nepadarīšana laikā, 2. stostišanās'

apsa-

apsaaršona 'aršanas pabeigšana', *apsadzeivuošona* 'iedzīvošanās jaunos apstākļos', *apsadūmuošona* 'apdomāšanās', *apsamuokšona* 'apmācšanās', *apsazeišona* 'pārskatīšanās, kāda noturēšana par citu'

atsa-

atsabučuošona 'atsveicināšanās saskūpstoties', *atsadaleišona* 'nošķiršanās', *atsadzeršona* 'atdzeršanās', *atsadzeivynuošona* 'atdzīvošanās', *atsapyušona* '1. atpūšanās, 2. elpas atgūšana', *atsavasaluošona* 'atsveicināšanās'

dasa-

dasaaiztikšona (izl. *dasaistikšona*) 'pieskaršanās', *dasadareišona* 'neatliekamu darbu apdarīšana', *dasaguoduošona* 'atcerēšanās', *dasakūpšona* 'sakārtošanās', *dasarunuošona* 'kā noskaidrošana, vienošanās par ko'

iza- (< iz + -sa-)

izamaineišona 'pārvēršanās', *izaprasavuošona* 'izgludināšanās', *izarauduošona* 'izraudāšanās', *izadoncuošona* 'izdejošanās', *izanesšona* '1. pārceļšanās uz jaunu dzīvesvietu, 2. kā iznešana sev līdzī'

isa-

īsadūmuošona 'iedomāšanās', *īsadūšona* 'izdošanās', *īsakuriešona* 'iekurēšanās', *īsatīpšona* 'ietiepšanās', *īsavieršona* 'ieraudzīšana', *īsavuiceišona* 'iemācīšanās'

nūsa-

nūsabeišona 'pārbīšanās', *nūsakomuošona* 'nomocīšanās', *nūsaslauceišona* 'noslaucīšanās', *nūsakaviešona* 'nokavēšanās', *nūsalikšona* 'noliecīšanās', *nūsakrateišona* 'noskurināšanās'

pasa-

pasaruodeišona 'parādīšanās', *pasasiļdeišona* 'pasildīšanās', *pasadaleišona* 'padalīšanās savā starpā', *pasadziersšona* 'izklausīšanās', *pasalaisšona* 'izlaidīšanās, izlaidība', *pasamaisēišona* 'iejaukšanās nevieta'

pīsa-

pīsaceļšona 'pieceļšanās', *pīsaiesšona* 'pieešanās', *pīsapierkšona* 'sapirkšanās', *pīsapļaušona* 'piepļaušana vajadzīgā daudzumā'

puorsa-

puorsarunuošona 'izplāpāšanās', *puorsaklauseišona* 'pārklaušanās', *puorsaiesšona* 'pārēšanās', *puorsakļaušona* 'saliekšanās pēc izzūšanas (par kokmateriāliem)'

sasa-

sasatikšona 'satikšanās', *sasaskrīšona* 'saskriešanās', *sasaciersšona* 'sastrīdēšanās', *sasajīmšona* 'saņemšanās', *sasalaseišona* 'sapulcēšanās', *sasamaituošona* 'sabožāšanās'

Nelokāmie lietvārdi

Nelokāmie lietvārdi latgaliešu rakstu valodā ienāk no citām valodām un parasti paliek nelokāmā formā (*asorti, metro, karate, tabu; Tārtu, Kapri, Tobago; Kruzo, Igo*). Daļa sugasvārdu ar laiku kļuvuši lokāmi: *radeja* 'radio', *kina* 'kino', *kakava* 'kakao' (izl. *kukava*).

Plašāk lietojamās lietvārdu izskaņas

-aite

pupaite, lynaitē, ziernaite (daudzās izlokšnēs tos loka kā sestās deklinācijas lietvārdus – *pupaits, lynaits, ziernaits*)

-aklys; -akla

audaklys, bīdaklys // baidāklys 'biedēklis', *pynaklys, uovaklys* 'āksts'; *vadakla*

-aļš; -ale

gruobaļš 'sīks zaglis', *meizaļš, Vagaļš; vabale, Dyumale, Zeimale*

-āks

bārnāks, kumalāks, suņāks, veprāks, vieršāks (izl. *syvalāks* 'sivēntelis')

-āns

bruolāns, krīvāns, puisāns, syvāns, školāns, Juonāns, Pīterāns, Jurāni

-eiba

breiveiba, kuorteiba, ticeiba (vecajos tekstos bieži – *mīleiba* 'mīlestība', *žieleiba* 'žēlastība', *ceisteiba* 'šķīstība', *mīlasirdeiba* 'žēlsirdība')

-eica

muoseica, teleica 'tele', *spriesleica* (izl. *spriesneica*), *luoseica* 'zebiekste'

-eja

ekskurseja, parapeja 'draudze', *sta(ņ)ceja* 'stacija', *Auleja, Latveja*

-eklis; -ekle

adeklis, gruobeklis, pereklis, suseklis; saudekle 'atspole'

-eļš; -ele

veceļš 'vecs vīrs'; *čūbele* 'mizas trauciņš', *dvēsele, vēdzele, vuocēle*

-ers; -ere

deļvers, dīvers, zuopers // zuopere 'vanckars', *pavēdere, smecere; okuleri* 'brilles', *špaleri* 'tapetes'

-ičš // -ikis

jauničš // jaunikis 'līgavainis', *jumičš // jumikis*

-iejs, -ieja

gīviejs 'ķērājs', *pluoviejs, skriejīejs, vediejs; audieja, cepieja, malieja*

-ine

bolūdine 'balanda', *lapsine, pīnine, skuobine, syurine* 'gundega'

-ins (jaunākos aizguvumos)

riekins; analģins, apeļsins, margarins, naftalins, terpeņtins, vazelins

-yns

eilyns, spylyvyns 'spilvens', *tutyņs* 'tutenis', *vucyņs* 'auns', *zūsyņs* 'zostēviņš'

-iņš

akmiņš, iudiņš, rudiņš; cierciņš, pluociņš, ruociņš, sisiņš 'sienāzis'

-iuņš; -iune

pārkiuņš; alkiune

-yuns; -yune

Rušyuns; kolpyune, kopyune 'sile lopbarības kapāšanai', *viersyune* 'galotne'

-ive

jaunive, vardive, raudive, Raudive

-īne

dzilīne 'dziļums', *kaļvīne* 'kalēja sieva', *tuolīne* 'tālums', *Juonīne* 'Jāņa sieva'

-iņš

cielīšs 'laika sprīdis', *guojīšs, pajiemiņš* 'paņēmiens', *viļciņš* 'vilciens'

-īts, -īte

azarmalīts, azarmalīte, latgalīts, latgalīte, vuorkavīts, vuorkavīte

-neica

bazneica, lemesneica, puorneica 'pavārnīca', *suoļneica* 'sālstrauks'

-nīks, -(i)nīks, -(i)neica

patmaļnīks 'dzirnavnieks', *pūdņīks, bitinīks, kuozinīks, gudrineica, saimineica*

-ols; -ola;

mosola 'sīks kukainis', *svātola* 'svētulis, svētule'; *bārols* 'nevētīta labība', *gobols*

-ots; -ota

lokots; odota, lupota, sukota 'dilonis', *svylota* 'karstgalvis, karstgalve', *žogota*

-ova

cīlova, durovys, dziernovys, rīškovys 'riekšavas', *Kruoslova, Kuorsova*

-šona; -(s)šona; -(z)šona

ceļšona, lūceišona, sleikšona; krisšona, nessšona, vessšona; graužšona, miežšona, lauzšona

-tivs; -tīve

grabtivs // grabtīve 'greblis', *kuostivs* 'kāstuve', *pļautivs* 'sirpis', *rīstivs* 'riestuve (stellēm)', *susātivs* 'cilvēka, putna vai dzīvnieka ēna'; *maļtīve, slauktīve, valātīve*

-tuojs, -tuoja

acātuojš, dzeivuotuojs, voguotuojs, dzīduotuoja, skaitēituoja, školuojuoja

-tova

audzātova, laseitova, tierguotova (tagad – jaunākos atvasinājumos); *systovys, teitovys; Leitova*

-ucs [uc's]

klikucs 'žagas', *rupucs* 'krupis', *topucs* '1. puļķis, 2. smurgulis', *vyducš* 'apvidus'

-uks

kapšuks 'naudas vai tabakas maks', *kuļuks* 'viriešu svārki', *vepruks, Doņuks, Juoņuks, Jačuki, Vaičuki*

-uls

cakuls 'mati', *spryguls, sormuls* 'sermulis', *voguls* 'kukainis', *Kubuli*

-uļs, -ule

komuļs, kukuļs ‘klaips’, *mutuļs* ‘ūdens virmojums’, *skrytuļs* ‘ritenis’, *stabule*

-ums

caurums, lobums, orumi, sokumi ‘dakšas’, *teirums, veļums* ‘plīvurs’, *vyrums*

-uojs, -uoja

calmuojs, prīdulojs, vosoruojs, ziernuojs; oruojs, dzāruojs, āduoja, sprāduoja ‘vērējā’

-uons

bazneicuons, mīškuons ‘pilsētnieks’, *reidzuons* ‘rīdzinieks’, *Ontuons*

-ūņš; -ūne

lītūņš ‘lietuvēns’, *muokūņš, kustūne* ‘siki kukaiņi’, *meikstūne* ‘atkusnis’

Pagaidām nav vienotas normas atvasinājumu ar **-ūls (-uls)** pareizrakstībā, un arī vārdnīcās ir *(d)uobūls // (d)uobuls, seipūls // seipuls, veitūls // veituls, pyupūli // pyupola*.

Pirmās un trešās deklinācijas lietvārdu pamazināmās formas beidzas ar **-eņš** (*dieleņš, medeņš*), otrās – ar **-eits** (*ūseits*), ceturtās – ar **-eņa** (*muoseņa*), piektās – ar **-eite** (*sauleite*), sestās – ar **-eņa, -eite, -teņa, -sneņa** (*pierteņa, aseite, austeņa, sirsneņa*).

No latgaliešu rakstu valodas atšķiras visu pamazināmo formu izskaņas Ziemeļlatgales izloksnēs. Pirmās un trešās deklinācijas lietvārdu pamazināmās formas beidzas ar **-ins** (*dielins, madins*), otrās – ar **-īts** (*ūsīts*), ceturtās – ar **-ine** (*muosine*), piektās – ar **-ite** (*saulīte*), sestās – ar **-ine, -ite, -tine, -sine** (*piertine, asīte, austine, sirsnine*). Latgaliešu rakstu valodā šādas formas nav lietojamas.

Lietvārdu atvasināšana ar piedēkļiem

aiz-

aizdors // aizdora ‘aizgalds’, *aizlejs* ‘pavalgs’, *Aizgavieņš* ‘Metenis’, *Aizazari*

ap-

apauši, apakle, apļeicīne ‘apkārtne’, *aprūce, apzarni* ‘tauki ap zarnām’, *apvyds*

at-

atryugys, atkaļņš ‘kreilisks adījums’, *atlaidys, atvāta* ‘atdalītais vētijot’

da- ‘pie-, pa-’

dabeigšona; dabraukšona, dalikšona, dasisšona, dasišona, davesšona

iz- ‘iz-, uz-’

izacs ‘uzacis’, *izādys, izdaga, izvesšona* ‘1. izvešana, uzvešana, 2. izsūtīšana’

ī-

īeja, īkuopšona, īmaukti, īmovi, īnuoši, īrodums, īsols

na-

nagūds, nalaiime, naslave, natiklis ‘sliņķis’, *natykums, naveseleiba* ‘slimība’

nū-

nūdaguļs ‘apdegusi pagale’, *nūmale, nūmaļņiks, nūruna, nūvuoļs* ‘eža’

pa-

paceple, pavasars; pabierņš ‘pabērns’, *padieļš* ‘padēls’, *pamuote*

pī-
pīkaļne, pīsaule; pīguļa, pīmiņa; pīdūrķne, pīrūti 'sieviešu krekla apakšdaļa'
sa-
sadareiba 'saticība', samaņa, sapuļce, sasalaseišona, sasatikšona
sū- (arī su-)
sūdora 'sadura', sūmastivs 'samestava', sūmozgys 'samazgās'

Salikteņu veidošana

Latgaliešu rakstu valodai un izloksnēm raksturīga visai stabila vārdkopu saglabāšanās. Latviešu literārajā valodā to vietā nereti ir salikteņi, piemēram: *odomuo odota* – *adāmadata*, *plāunamuo mašyna* – *plaujmašīna*, *greidys dečs* // *dekis* – *grīdsega*, *sīna koza* 'sienāzis', *treša daļa* – *trešdaļa*. Latgaliešu rakstu valodā lieto vārdkopas, kur latviešu literārajā valodā ir viens vārds, piemēram, *Dīva gūteņa* – *mārīte*, *meža koza* – *stirna*, *vylka tabaka* // *-s* – *pūpēdis*, *Juona dīna* – *Jāņi* u. tml.

Vārdkopām pārejot salikteņos, salikteņa pirmajā daļā galotne parasti saglabājas, piemēram, *Dīv(a)muote*, *dzelž(a)ceļš*, *mež(a)sorgs*, *dīn(a)vydi* 'dienvidi', *vein(a)ūgys*. Daudz salikteņu rakstība vēl ir svārstīga: *besa kūks* un *besakūks* 'ceriņi', *gonu dīna* un *gonudīna*, *pilis kolns* un *pīliskolns*, *bīza putra* un *bīzaputra* // *bīzuo putra* un *bīzuoputra*.

Vecos salikteņos vārdkopas daļas saliedējušās ciešāk, nereti mainoties vārda gramatiskajai formai, piemēram, *suonkauls* 'riba', *mugurkauls*, *sātmaļš* 'sēta', *vīndieļš* 'viendēls, vienīgais dēls ģimenē', *plykspuorņš* 'sikspārnis', *skūrsvuorņš* // *skūrsvuorna* 'kovārnis'. Vairāku vārdu gramatiskā forma vispārējam lietojumam vēl nav nostiprinājusies, piemēram, *sunagle* // *sunegle* 'suņanagla, augonis', *pušnakts* // *pusnakts*, *puščyucs* // *puscyucs* // *puščyucs* 'puscūcis', *Jaunagods* // *Jaunsgods* // *Jaunaisgods*. Nav konsekvences salikteņu ar **-male**, **-maļš**, **-mola** lietojumā, piemēram, *sīnmale*, *pūrmale*, *azarmola*, *gruovmaļš*, *mežmaļš* u. tml., turklāt to lielākajai daļai iespējamas visas trīs formas: *upmale* // *upmaļš* // *upmola*, *pūrmale* // *pūrmaļš* // *pūrmola*.

Bieži lietojami ir salikteņi ar **-gaļš** (< -galis): *tīvgaļš*, *rasnagaļš* // *rasgaļš*, *kuojgaļš* (izl. *kuorgaļš*), *golvgaļš* (izl. *gaugaļš*, *gargaļš*); *Neicgaļš*, *Bieržgaļš*.

Nedēļas dienu nosaukumi latgaliešu rakstu valodā ir šādi: *pyrmūdīne*, *ūtardīne*, *trešdīne*, *catūrtdīne*, *pīktdīne*, *sastdīne*, *svātdīne* (bet *pyrmūdiņ*, *ūtardiņ*, *trešdiņ*, *catūrtdiņ*, *pīktdiņ*, *sastdiņ*, *svātdiņ*, līdzīgi kā *šudiņ*, *rudiņ*). Daudzās izloksnēs dienu nosaukumi beidzas ar *-dīne* (*pyrmūdīne*), retāk – *-dīna*. Šādas formas latgaliešu rakstu valodā nav lietojamas.

Latgaliešu valodā vairāki salikteņi veidoti ar **puš-**: *pušdīnis*, *pušnaktīs* 'pusnaktī', *puškuorten* 'puskārteniski', *puškurus* 'pa pusei izkurināts', *pušviste* 'vista, kas dzied', *pušvists* 'vieglprātīgs, ākstīgs cilvēks', *Pušmucova*.

Salikto lietvārdu pirmajā daļā var būt: cits lietvārds (*vydsškola* 'vidusskola', *garlejs* 'trauks gara uzmešanai', *guņšgrāks*, *puslopa* 'lappuse'), īpašības vārds (*saltlape* 'māllēpe', *vacaistāvs* // *vaciks*, *vacuomuote* // *vace*), vietniekvārds (*viņgalītš* 'viņa gala iedzīvotājs'), skaitļa vārds (*pyrmpīne*,

trejkuojs, vīnacs, trineits ‘trinitis’, *trejkolys* ‘zvārguļi’), apstākļa vārds (*šudiņdīna* ‘šodiena’).

Salikteņi ir daudzi Latgales vietu nosaukumi: *Daugovpiļs, Jākubpiļs, Augšpiļs, Sylagols, Vuškusola, Līpusola, Zeiļusola, Malnusola, Seiļukolns, Lozdūkolns, Teļakolni, Muokūņkolns, Sauliskolns, Juosmuiža, Bukmuiža, Vydsmuiža, Sylajuoni, Mežavydi, Kolnasāta, Krūgasāta, Eglucīms, Patmaļniki, Sylagaiļi, Akmiņryucs, Vylkadūbiši, Laivacumi, Vonogsyls, Styurmežniki*.

Salikteņi ir vairāku svinamo dienu nosaukumi: *Zīmyssvātki, Leldīne* (izl. *Lendīne, Lyndīna, Leldīne, Lieļdīne, Lyldīna*) ‘Liieldienas’, *Vosoryssvātki, Juoņadīna*, bet *Pyupūļņeica* ‘Pūpolsvētdiena’.

ĪPAŠĪBAS VĀRDS

Tāpat kā latviešu literārajā valodā arī latgaliešu valodā ir **kādības** (*lels, mozs, gudrys, rasnys, tivs, sylts, suotnys* ‘sātīgs’) un **apstākļa** (*viersejais, zamejais, pārnejais, nazkodejais* ‘kādreizējais’) īpašības vārdi.

Vairāki īpašības vārdi latgaliešu rakstu valodā nostiprinājušies no latviešu literārās valodas atšķirīgā formā, piemēram, *dails* (tādēļ – *dailums, dailliteratura*), *gars, drūss, dziļs, tymss, rups, opols, vuojs, suojs*. Īpašības vārdiem *dziļš* un *zaļš* izloksnēs paralēli lieto vecākas formas *dziļs* un *zaļš*. Dažiem īpašības vārdiem ir nostiprinājušās divas formas, piemēram, *meils* // *mīls*, ko lieto vienlīdz plaši un abas atzīstamas par rakstu valodas normu, savukārt no īpašības vārda formām *lels* // *lyls* par rakstu valodas normu nostiprinājušies pirmā.

Vairākiem īpašības vārdiem no latviešu literārās valodas atšķiras nozīmes, piemēram, *sirdeigs* ‘dusmīgs’, *solts* ‘auksts’, *soldons* ‘salds’, *spūdrys* ‘gaišs, spožs’, *gryuts* ‘smags’, *škeists* ‘šķidrš’, *tuklys* ‘1. tukls (*tuklys cylvāks*), 2. trekns (*tukla gaļa*), 3. labi mēslots (*tukla zeme*), 4. sulīgs (*tukla zuole*)’, Dienvidlatgalē *syurs* ‘sālš’. Vārda *modnys* pamatnozīme ir ‘dīvains, neierasts’, *slauns* – ‘skaists, glīts’.

Latgaliešu rakstu valodā un izloksnēs lieto daudzus no latviešu literārās valodas atšķirīgus īpašības vārdus, piemēram, *ašņains* ‘asiņains’, *breineigs* ‘brīnumains, brīnišķīgs’, *cādrys* ‘ass, kodīgs (par garšu)’, *čaugrons* ‘čagans’, *dīks* ‘tukšs’, *dūbains* ‘bedrains’, *eistyns* ‘īsts’, *garons* ‘garens’, *kupsains* ‘cerains’, *kūr(s)lys* ‘kurlš’, *lāvs* ‘lēzens; sekls’, *nuotyns* ‘nātns’, *ploskons* ‘plakans’, *progoreigs* ‘alkatīgs, mantkārīgs; rijīgs’, *romons* ‘rāms, mierīgs’, *slapyns* ‘slepenš’, *slains* ‘svārstīgs, ligans (purvs)’, *slāsnys* ‘zemu izvietots, mitrs’, *slovons* ‘slavens’, *slydnys* ‘slidens’, *šmaigs* ‘šmaugs, slaiks, smuidrs’, *trāps* ‘klusš, mierīgs, rāms’, *trupolns* // *tropolns* // *trupons* ‘trupens, irdens, viegli drūpošs’, *tūksteigs* ‘stomīgs, nedrošs’, *voskons* ‘dzeltens’. Bieži tie ir dažāda vecuma slāvismi: *bednys* ‘nabadzīgs’, *būglys* ‘pazemīgs, iebiedēts’,

blāgs ‘slikts’, *cāls* ‘vesels’, *ceists* ‘1. tīrs, 2. tikumīgs, tikls, šķīsts’, *cesnys* ‘šaurš, saspiests’, *čudnys* ‘jocīgs’, *gādnys* ‘riebīgs, nejauks’, *godnys* ‘derīgs’, *groznys* ‘bargs’, *krušs* ‘ātrs’, *mosnys* ‘ātrs, manīgs, izveicīgs’, *naruods* ‘nav priecīgs, nav laimīgs’, *nežnys* ‘1. maigs, trausls, 2. izvēlīgs ēdiena ziņā’, *okotnys* ‘kārs’, *posnys* ‘bez aizdara’, *stātnys* ‘iznesīgs’, *šustrys* ‘apsviedīgs’, *troskys* ‘trausls, sauss’, *voļns* // *voļņš* ‘brīvs (par apģērbu)’, *žadnys* // *žādnys* ‘alkatīgs; skops’.

Īpašības vārdi saskaņojas ar atbilstošā lietvārda dzimti, skaitli un locījumu. Tiem ir **nenoteiktā** un **noteiktā** galotne, kas tāpat kā latviešu literārajā valodā nosaka atšķirīgu locīšanu.

Īpašības vārdu ar nenoteikto galotni locīšana

Īpašības vārdus ar nenoteikto galotni viriešu dzimtē loka kā pirmās deklinācijas lietvārdus, sieviešu dzimtē – kā ceturtais deklinācijas lietvārdus. Tiem nav vokatīva formu.

Īpašības vārdu ar nenoteikto galotni locīšanas paraugi

vienskaitlis	
viriešu dzimte	sieviešu dzimte
N. lobs (draugs)	N. loba (muosa)
Ģ. loba (drauga)	Ģ. lobys (muosys) // lobas (muosas)
D. lobam (draugam)	D. lobai (muosai)
A. lobu (draugu)	A. lobu (muosu)
I. ar lobu (draugu)	I. ar lobu (muosu)
L. lobā (draugā)	L. lobā (muosā)

daudzskaitlis	
viriešu dzimte	sieviešu dzimte
N. lobi (draugi)	N. lobys (muosys) // lobas (muosas)
Ģ. lobu (draugu)	Ģ. lobu (muosu)
D. lobim lobim (draugim)	D. lobom lobuom (muosom)
A. lobus (draugus)	A. lobys (muosys) // lobas (muosas)
I. ar lobim ai lobim (draugim)	I. ar lobom ai lobuom (muosom)
L. lobūs (draugūs)	L. lobuos (muosuos)

Īpašības vārdos ar līdzskaņu blīvējumu beigās latgaliešu valodā parasti iesprauž patskani *y*: *agrys*, *dzydryšs*, *gudrys*, *lapnys*, *myklys*, *mudrys* ‘ātrs, mudīgs’, *nyknys*, *oklys*, *pieškys* ‘pēkšņš’, *ra(k)snys*, *rasnys*, *skaidrys*, *taisnys*, *tuklys*, *vuiklys* ‘veikls’. Formas ar *-ys* par rakstu valodas normu apstiprinātas jau 1929. gadā un lietotas arī M. Bukša un J. Placinska normatīvajā vārdnīcā.

Salīdzinot ar latviešu literāro valodu, īpatnēji loka īpašības vārdu *slapnis* 'slapjš', kam turklāt nav viendabības arī pašās latgaliešu valodas izloksnēs.

viriešu dzimte	sieviešu dzimte
vienskaitlis	
N. slapnis (rudīņš) Ģ. slapņa (rudīņa) D. slapņam (rudīņam) A. slapņu (rudīni) I. ar slapņu (rudīni) L. slapņā (rudīnī)	N. slapņa (vysta) Ģ. slapnis (vystys) // slapņas (vystas) D. slapņai (vystai) A. slapņu (vystu) I. ar slapņu (vystu) L. slapņā (vystā)
daudzskaitlis	
N. slapni (rudīni) Ģ. slapņu (rudīņu) D. slapnim (rudīnim) A. slapņus (rudīņus) I. ar slapnim (rudīnim) L. slapņūs (rudīņūs)	N. slapnis (vystys) // slapņas (vystas) Ģ. slapņu (vystu) D. slapņom (vystom) A. slapnis (vystys) // slapņas (vystas) I. ar slapņom (vystom) L. slapņuos (vystuos)

Īpatnēji ir daudzām izloksnēm raksturīgie īpašības vārdi ar **-iņš** (< **-inis**), **-ine**, kā vietā, apzīmējot priekšmeta materiālu, latviešu literārajā valodā lieto lietvārda ģenitīvu, piemēram, *dzelziņš pūds* 'dzelzs pods', *kūciņš spaņš* 'koka spainis', *muoline bļūda* 'māla bļoda'. Šādiem īpašības vārdiem nav formu ar noteikto galotni. Latgaliešu rakstu valodā tie lietojami bez ierobežojuma.

viriešu dzimte	sieviešu dzimte
vienskaitlis	
N. dzeļziņš (pūds) Ģ. dzeļziņa (pūda) D. dzeļziņam (pūdam) A. dzeļzini (pūdu) I. ar dzeļzini (pūdu) L. dzeļzini (pūdā)	N. kūcine (laiva) Ģ. kūcinis (laivys) D. kūcinei (laivai) A. kūcini (laivu) I. ar kūcini (laivu) L. kūcinē <i>kūcinī</i> (laivā)
daudzskaitlis	
N. dzeļzini (pūdi) Ģ. dzeļziņu (pūdu) D. dzeļzinim (pūdim) A. dzeļziņus (pūdus) I. ar dzeļzinim (pūdim) L. dzeļziņūs (pūdūs)	N. kūcinis (laivys) Ģ. kūciņu (laivu) D. kūcinem (laivom) A. kūcinis (laivys) I. ar kūcinem (laivom) L. kūcinēs (laivuos)

Bieži šādus īpašības vārdus lieto gan ar īpašības vārda, gan lietvārda nozīmi: *aplepine (putra)* 'bieza putra', *atadīne (gūvs)* 'pirmpiene', *dīnavydiņš* vai *reitiņš*, vai *vakariņš (viejs)*, *dreizinis* 'agrīnie kartupeļi', *dzērvine (ūga)*

'dzērvēne', *guliņš* 'guļstrops', *guliņš* vai *stuoviņš* (*rateņš*) 'vērpjamais ratiņš', *miļtine* 'miltu putra', *paslaptiņš* (*sunš*) 'suns (vai kāds cits), kas piezogas slepus', *perine* (*vysta*) 'vista, kas perē', *salīciņš* (*nazs*), *puorslaucīne* (*gūvs*) 'ālava', *pūriņš* (*sīns*) 'purva siens', *vecīne* (*vuška*) 'vecā aita', *vedīne* (*vuška*) 'grūsna aita', *veļdiņe* '1. stēļu koks, uz kā mauc nītis, 2. izl. īpaša vile'. Latgaliešu rakstu valodā atvasinājumi ar **-iņš**, **-īne** lietojami bez ierobežojuma.

Dienvidlatgales izlokšnēs vīriešu dzimtes īpašības vārdiem ar **k**, **g** saknes beigās (*plyks*, *smolks*, *duorgs*, *skumeiģs*) priekšējās rindas patskaņu ietekmē daudzskaitļa nominatīvā, datīvā, instrumentālī notiek līdzskaņu mija, piemēram, *palāks* – *pelieci*, *mīreiģs* – *mīreidzi*. Šādas formas bez ierobežojuma lietojamas daiļliteratūrā.

daudzskaitlis				
N.	<i>plici</i>	<i>smoļci</i>	<i>duordzi</i>	<i>skumeidzi</i>
G.	<i>plyku</i>	<i>smolku</i>	<i>duorgu</i>	<i>skumeigu</i>
D.	<i>plicim</i>	<i>smoļcim</i>	<i>duordzim</i>	<i>skumeidzim</i>
A.	<i>plykus</i>	<i>smolkus</i>	<i>duorgus</i>	<i>skumeiģus</i>
I.	<i>ar plicim</i>	<i>ar smoļcim</i>	<i>ar duordzim</i>	<i>ar skumeidzim</i>
L.	<i>plykūs</i>	<i>smolkūs</i>	<i>duorgūs</i>	<i>skumeiģūs</i>

Ziemeļlatgales un Austrumlatgales izlokšņu atvasinājumi ar piedēkli **-iņk-** (*moziņks* // *mozīņks*, *šmukiņks* // *šmukīņks*, *sprostiņks* // *sprostiņks*) latgaliešu rakstu valodā nav lietojami.

Īpašības vārdu ar noteikto galotni locīšana

Īpašības vārdiem ar noteikto galotni vienskaitļa un daudzskaitļa datīvā un lokatīvā, kā arī daudzskaitļa instrumentālī ir paplašinātā galotne. Rakstu valodas norma ir paplašinājums ar **-aj-** (*vacajam*), bet izlokšnēs lieto arī formas ar **-ej-** (*vacejam*), **-ij-** (**-yj-**) (*syltījam*, *vacyjam*), **-uj-** (*vacujam*). Apstākļa īpašības vārdiem, kas vienskaitļa nominatīvā beidzas ar **-ejais** (*senejais*, *malejais*), paplašinātās galotnes nav.

Kādības īpašības vārdu ar noteikto galotni locīšanas paraugi

vienskaitlis	
vīriešu dzimte	sieviešu dzimte
N. lobais <i>lobīs</i> (cylvāks)	N. lobuo (nakts)
G. lobuo (cylvāka)	G. lobuos (nakts // naktis)
D. lobajam <i>lobejam</i> , <i>lobyjam</i> , <i>lobujam</i> (cylvākam)	D. lobajai <i>lobejai</i> , <i>lobyjai</i> , <i>lobujai</i> (naktei)
A. lobū (cylvāku)	A. lobū (nakti)
I. ar lobū (cylvāku)	I. ar lobū (nakti)
L. lobajā <i>lobejā</i> , <i>lobyjā</i> , <i>lobujā</i> (cylvākā)	L. lobajā , <i>lobejā</i> , <i>lobyjā</i> , <i>lobujā</i> (naktī)
V. lobais <i>lobīs</i> (cylvāk)! // lobū (cylvāk)!	V. lobuo (nakts)! // lobū (nakt)!

daudzskaitlis	
vīriešu dzimte	sieviešu dzimte
N. lobī (cylvāki)	N. lobuoš (nakts // naktis)
Ģ. lobūs lobū (cylvāku)	Ģ. lobūs lobū (nakšu)
D. lobajīm lobejīm, lobyjīm, lobujīm, lobejīm (cylvākim)	D. lobajom lobejom, lobyjom, lobujom, lobejuom (naktim)
A. lobūs (cylvākus)	A. lobuoš (nakts // naktis)
I. ar lobajīm lobejīm, lobyjīm, lobujīm, ai lobejīm (cylvākim)	I. ar lobajom lobejom, lobyjom, lobujom, ai lobejuom (naktim)
L. lobajūs lobejūs, lobyjūs, lobujūs (cylvākūs)	L. lobajuoš lobejuoš, lobyjuoš, lobujuoš (naktis)
V. lobī (cylvāki)!	V. lobuoš (nakts // naktis)!

Austrumlatgales un Ziemeļlatgales izloksnēs vīriešu dzimtes īpašības vārdiem vienskaitļa nominatīvā ir galotne **-īs** vai **-jūs**, piemēram, *lobīs, zalīs, lylīs, malnīs*. Rakstu valodā šādas formas nav lietojamas.

Atteiksmes īpašības vārdu ar noteikto galotni locīšanas paraugi

vīriešu dzimte	
N. pārnejais pārnejīs (sīns)	N. viersejī (goldi 'dēļi')
Ģ. pārnejuo (sīna)	Ģ. viersejūs viersejū (goldu)
D. pārnejam (sīnam)	D. viersejīm viersejīm (goldim)
A. pārnejū (sīnu)	A. viersejūs (goldus)
I. ar pārnejū (sīnu)	I. ar viersejīm viersejīm (goldim)
L. pārnejā (sīnā)	L. viersejūs (goldūs)
V. pārnejais (sīns)! pārnejū (sīn)!	V. viersejī (goldi)!

sieviešu dzimte	
N. senejuo (volūda)	N. puorejuoš (dīnys // dīnas)
Ģ. senejuoš (volūdys // volūdas)	Ģ. puorejūs puorejū (dīnu)
D. senejai (volūdai)	D. puorejom puorejuom (dīnom)
A. senejū (volūdu)	A. puorejuoš (dīnys // dīnas)
I. ar senejū (volūdu)	I. ar puorejom ai puorejuom (dīnom)
L. senejā (volūdā)	L. puorejuoš (dīnuoš)
V. senejuo (volūda)!	V. puorejuoš (dīnys // dīnas)!

Daudzi īpašības vārdi ar noteikto galotni laika gaitā pārgājuši lietvārdos, kļūdami par īpašvārdiem – vietu nosaukumiem un uzvārdiem: *Plotī, Soldonī, Opolī; Syltais, Boguotais, Rupais, Soltais*.

Izlokšņu īpašības vārdi ar *diespraudumu priekšdejaiss, pakalzdejaiss, augšdejaiss, apakšdejaiss* rakstu valodā nav lietojami.

Īpašības vārdu salīdzināmās pakāpes

Kādības īpašības vārdiem latgaliešu valodā ir trīs salīdzināmās pakāpes: **pamata, pārākā** un **vispārākā**. Pārāko pakāpi veido ar piedēkli **-uok-**, bet vispārāko – īpašības vārdam pārākajā pakāpē pievienojot noteiktos vietniekvārdus **vysu** vai **pats, poša**, piemēram, *lobs – lobuoks – vysu lobuokais, pats lobuokais; loba – lobuoka – vysu lobuokuo, poša lobuokuo; lobi – lobuoki – vysu lobuoki, poši lobuoki; lobys – lobuokys – vysu lobuokuos, pošys lobuokuos*.

Vispārāko pakāpi var veidot arī ar vietniekvārdiem **pats, poša** un **pamata** vai pārākās pakāpes īpašības vārdu, piemēram, *poša lobuo dzīduotuoja, pats lobais saimīnīks, pats lobuokais sīna laīks ap Juoņa dīnu*.

Latviešu literārās valodas iespaidā vispārāko pakāpi bieži veido ar **vys-** (*vyslobuokais draugs, vyslobuokuo školuo tuoja*) vai izlokšņu **vus-** (*vusloboikīs*). Formas ar **vys-** lietojamas arī latgaliešu rakstu valodā.

Vispārāko pakāpi izsaka arī, pirms īpašības vārda pārākajā pakāpē lietojot noteiktā vietniekvārda **vyss** formas kopā ar prievārdu, piemēram, *nu vysu, par vysim, iz vysa*, piemēram, *par vysim bruolim leluoks; puiss nu vysu stypruoks; pryšuoka* ‘skaistāka, glītāka’ *Aneite iz vysa pulka*.

Īpašības pastiprinājumu panāk, īpašības vārdu lietojot kopā ar apstākļa vārdiem *cīš(i), dyžan, brīsmēigi // -ai, baileig // -ai* (visi ar nozīmi ‘loti’).

Plašāk lietojamās īpašības vārdu izskaņas

-aids, -aida

cytaids, sovaīda, vysaīds, vīnaīds; dīvejāīds, trejāīds, ūtraīda

-ains, -aina (biežāk to vietā ir atvasinājumi ar **-uots, -uota // -ūts, -ūta**)

leitains, streipaina ‘svītraina’

-eigs, -eiga

gūdeīgs, naruneīga, skumeīgs, smuordeīgs ‘smaržīgs’, *taupeīga, ticeīga*

-eims, -eima (latviešu literārās valodas **-īn-** vietā)

agreīms, tīveīma, tuoleīma, vāleīms; stuoveīmi (lyni) ‘līni, kas nav saveldrējušies’

-ejs, -ēja

apleīcejs ‘apkārtējs’, *dībīnejs* (*dībīnejs kukuļs*), *seneja* ‘sena’, *vīersejs, zameja*

-eņš, -eņa

bolteņš, lobeņš, mozeņa, teireņš, vīgleņa, zaleņa, zīleņš

-gons, -gona

buol(z)gons ‘bālgans, blāvs’, *bryungons, ryusgons, zaļgona, zylgona*

-īņš, -īne

muoliņš, zīmīne *capure* ‘ziemas cepure’; *auzīnis, mīzīnis, rudzīnis* (*cysys*)

-isk(y)s, -iska (parasti jaunākos atvasinājumos)

latgalīskys, religīskis, zynuotnīskis, ekonomīska, politīska, simbolīska

-išk(y)s, -iška

kunzdziškys, veciškys ‘vecīgs’, *meļniškys* ‘melnīgsnējs’, *dīmiškuo* (*maize*)

-ysk(y)s, -yska

latvyskys, sabīdryskys, uoryskys, ļaudyska (*volūda*) ‘cilvēciska valoda’, *tautyska*

-ons, -ona

leidzons, lūkons, olkons ‘izsalcis’, *rondona* ‘remdena’, *soldona* ‘salda’

-uots, -uota // -ūts, -ūta

dubļuots // dubļūts ‘dubļains’, *kolnuots // kolnūts* ‘kalnains’, *myltuots // myltūts* ‘miltains’, *pokoluots // pokolūts* ‘pakulains’

Latgaliešu valodas atvasinājumiem ar **-uots // -ūts** (*akmiņvuota // akmiņūta* zeme, *dzeiļvuots // dzeiļūts* koklys, *leikumuots // leikumūts* ceļš, *palyvuota // palyvūta* maize, *zoruots // zorūts* kūks) vienota rakstu forma vēl nav nostiprinājusies. To vietā latviešu literārajā valodā lieto īpašības vārdus ar **-ains**.

Izlokšņu atvasinājumi ar **-ejs, -eja** (*muolejs* ‘mālainis’, *suoleja* ‘sāļa’) un **-ojs, -oja** (*kolnojs, leikumojs, dubļoja, zoroja*) pieļaujami daīlliteratūrā.

Formas ar nelielā areālā izplatītām izlokšņu fonētiskām un morfoloģiskām īpatnībām (*vīnuods, vusuods, ticīgs, muolainš, moziņks, zilenš, lobiņš, sorkans* u. tml.) latgaliešu rakstu valodā nav lietojamas.

Īpašības vārdu atvasināšana ar priedēkļiem

ī-

īskuobs, īsoldons; īgarons, īopols; īdzaltons, īsorkons, īzaļš, īzyls

na-

nadreizs, nadrūss, nagars, naleidzons, napylns, nateirs, navasals ‘slims’

pa-

paduorgs, paeiss, pagords ‘diezgan garšīgs’, *pamalns, pasylts, pasolts*

Īpašības vārdu atvasināšanā reizēm izmanto priedēkļus **bez-** (*bezkauneigs*), **caur-** (*caurspeideigs*), **storp-** (*storpautyskys*) u. tml.

Dažus īpašības vārdus darina ar diviem priedēkļiem: *napalobs* ‘ne visai labs’, *nadagudrys* ‘ne visai gudrs’, *nadavasals* ‘ne visai vesels’.

Ar priedēkli **na-** darina pamatvārdam pretējas nozīmes vārdus: *lels – nalels, gords – nagords, lobs – nalobs*. Ar **na-** darināti arī daži īpašības vārdi, kam pamatvārdu vairs nelieto: *naļūms* ‘1. ne visai vesels, vārgs, 2. nemiera, raīžu pilns’, *natiklis* (*natiklis cylvāks*) ‘slinks’, *nastiļsteigs* ‘nemierīgs’. Ar nozīmi ‘negants, nešpetns’ latgaliešu valodā lieto īpašības vārdu *špetnys*.

Saliktie īpašības vārdi

Salikto īpašības vārdu latgaliešu valodā nav daudz, jo to vietā joprojām izmanto vārdkopas, piemēram, *zylom acim* ‘zilacains’, *cītu sirdi* ‘cietsirdīgs’, *ļauna pruota* ‘ļauņprātīgs’, *treju kuortu* ‘trīskārtīgs’, *ap symta godu* ‘simtgadīgs’, *gaiši zyls, lapnys sevī* ‘pašlepns’. Atsevišķus saliktos īpašības vārdus, kā, piemēram, *vacvacais, seņsenejais, pusdzeivs, vysvysaidis, sorkonboltsorkons*, lieto plašāk.

VIETNIEKVĀRDS

Latgaliešu valodā vietniekvārdus pēc nozīmes var iedalīt tāpat kā latviešu literārajā valodā.

Personu vietniekvārdi ir *es, tu, jis* 'viņš', *jei* 'viņa', *mes, jius, jī* 'viņi', *juos* 'viņas'.

Atgriezeniskais vietniekvārds ir *seve* // *sevi*. Rietumlatgales izloksnēs sastopamais vietniekvārds *sevis* latgaliešu rakstu valodā nav lietojams.

Piederības vietniekvārdi ir *muns, muna, tovs, tova, sovs, sova*. Piederības izteikšanai lieto arī personu vietniekvārdu ģenitīva formas: *juo* 'viņa', *juos* 'viņas', *myusu, jiusu, jūs* 'viņu'. Piederības vietniekvārdus *munejs, tovejs, sovejs, myusejs, jiuisejs* biežāk lieto ar noteikto galotni – *munejais, tovejais, sovejais, myusejais, jiuisejais*.

Norādāmie vietniekvārdi ir *itys* 'šis', *itei* 'ši', *tys, tei, itaids* 'šāds', *itaida, taid, taida*, arī *tys pats, taid, pats, tei poša, taida poša, tys pat, taid, pat, tei pat, taida pat*. Retāk lieto vietniekvārdus *šys, šei, šytys, šytei, šaids, taid, šaida, taida, šytaid, šytaida*. Kā tālāka (pretstatā tuvākam) apzīmēšanai reizēm lieto arī norādāmos vietniekvārdus *viņš, viņa* (*viņā molā*).

Nenoteiktie vietniekvārdi ir *cyts, cyta, kas, kaid, kaida, kurs, kura, kas naviņ, kaid, naviņ, kurs naviņ, kazyn kas* 'diez kas', *kazyn kaid, kazyn kurs, nazkas* 'kaut kas', *nazkaid, nazkurs, nazyn kas* 'kaut kas', *nazyn kaid, nazyn kurs, kod kas* 'kaut kas', *kod kaid, kod kurs, kas nabejs* 'kaut kas, kaut kāds', *kaid, nabejs, kurs nabejs*. Pieļaujama vietniekvārdu *koč kas* 'kaut kas', *koč kaid, koč kurs*, daīlliteratūrā arī *da kas* 'kaut kas', *da kaid, da kurs, kas nakas, kaid, nakaid, kurs nakurs, kas nateiks* 'kaut kas, kaut kāds', *cytakas* 'kaut kas cits' lietošana.

Vietniekvārdu *kurš* latgaliešu valodā runā un raksta ar galotni -s. Vietniekvārdam *kas* ir arī lokatīva formas. Vietniekvārdi *kurs, kura* lietojami arī ar noteikto galotni – *kurais, kuruo* // *kurei*. Latgaliešu rakstu valodā nav lietojamas izlokšņu formas *kurīs, nazkeids, kas nibejs, da kuods, kana kas, kana kurs, kana kuods, kod kuods, kazyn kurīs, nazyn kuods, kas nabyut, kurs nabyut, kaid, nabyut, kurejais, kurejīs, kurejuo, kumejīs, kumejuo* u. tml.

Jautājamie vietniekvārdi ir *kas, kaid, kaida, kurs, kura*.

Attieksmes vietniekvārdi ir *kas, kaid, kaida, kurs, kura*.

Noteiktie vietniekvārdi ir *pats, poša*. Noteikta skaita apzīmēšanai lieto vietniekvārdus *obi, obadiv(i); obeji, obejis*.

Vispārīnāmie vietniekvārdi ir *vyss, vysa, kotrys, kotra, sevkotrys* 'kurš katrs', *sevkotra, sevkurs* 'jebkurš, ikviens, ikkatrs', *sevkura, vyss kas, vysakas* 'viss kaut kas'.

Noliedzāmie vietniekvārdi ir *nikas, nikaid, nikaida, nivīns, nivīna*. Izlokšņu formas *nikeids, nikuods* latgaliešu rakstu valodā nav lietojamas.

Vietniekvārdu locīšana

Lielāko daļu vietniekvārdu vīriešu dzimtē loka kā pirmās deklinācijas lietvārdus, sieviešu dzimtē – kā ceturtais deklinācijas lietvārdus vai kā kādības īpašības vārdus ar nenoteikto galotni. Daļu vietniekvārdu (*es, tu, mes, jius, pats, poša, kas*) loka īpatnēji. Vietniekvārdiem nav vokatīva formu.

Personu vietniekvārdu locīšana

Pirmās un otrās personas vietniekvārdiem *es, tu, mes, jūs* lokot mainās gan galotne, gan sakne. Trešajā personā latgaliešu valodā, atšķirībā no latviešu literārās valodas, lieto vietniekvārdus *jis, jei, jī, juos*, ko arī loka īpatnēji.

Personu vietniekvārdu locīšanas paraugi

vienskaitlis			
N. <i>es as</i>	<i>tu</i>	<i>jis jys</i>	<i>jei</i>
Ģ. <i>mane // mani</i> <i>maņa, maņš, mans</i>	<i>teve // tevi</i> <i>teva, tevs</i>	<i>juo</i>	<i>juos</i>
D. <i>maņ man</i>	<i>tev</i>	<i>jam</i>	<i>jai</i>
A. <i>mani</i>	<i>tevi</i>	<i>jū</i>	<i>jū</i>
I. <i>ar mani ar manim</i>	<i>ar tevi ar tevīm</i>	<i>ar jū</i>	<i>ar jū</i>
L. <i>manī manie</i>	<i>tevi tevie</i>	<i>jimā* jamā,</i> <i>jumā</i>	<i>jamā* jimā,</i> <i>jumā</i>
daudzskaitlis			
N. <i>mes</i>	<i>jius jeus</i>	<i>jī</i>	<i>juos</i>
Ģ. <i>myusu myus,</i> <i>meusu, mýsu</i>	<i>jiusu jius,</i> <i>jeusu</i>	<i>jūs jū</i>	<i>jūs jū</i>
D. <i>mums myusim,</i> <i>myusīm, myus,</i> <i>meusim, mýsim</i>	<i>jums jiusim,</i> <i>jyusīm, jius</i>	<i>jīm jīm</i>	<i>jom juom</i>
A. <i>myus myusus,</i> <i>meusus, mýsus</i>	<i>jius jeus, jyusus</i>	<i>jūs</i>	<i>juos</i>
I. <i>ar mums ar myus,</i> <i>ar myusim, ar meus,</i> <i>ai myusīm, ai mýsim</i>	<i>ar jums ar jius,</i> <i>ar jiusim,</i> <i>ar jeus, ai jyusīm</i>	<i>ar jīm ai jīm</i>	<i>ar jom ar juos,</i> <i>ai juom</i>
L. <i>myusūs meusūs,</i> <i>mýsūs</i>	<i>jiusūs jeusūs</i>	<i>jimūs jamūs,</i> <i>jumūs</i>	<i>jamuos jymuos,</i> <i>jumuos</i>

Vietniekvārdus *jis, jei* attiecina kā uz dzīvām būtnēm, tā priekšmetiem. Daudzskaitļa akuzatīva formas *ar myus, ar jius, ar juos* lieto arī instrumentāli.

Atgriezeniskā vietniekvārda locīšana

Atgriezeniskais vietniekvārds *seve // sevi* nemainās ne dzimtē, ne skaitlī, tam nav nominatīva formas.

Ģ. <i>seve // sevi</i>	<i>seva sevs</i>
D. <i>sev</i>	
A. <i>sevi</i>	
I. <i>ar sevi // sevīm</i>	
L. <i>sevi</i>	<i>sevie</i>

Izloksnēs sastopamā instrumentāla forma *sevīm* (bez prievārda) apstākļa vārda nozīmē, piemēram, *dzeivoj kūpā, ād sevīm* 'atsevišķi' bez ierobežojumiem lietojama arī rakstu valodā.

* Lokatīvā parasti jauc vīriešu un sieviešu dzimtes formas.

Piederības vietniekvārdu locīšana

Piederības vietniekvārdus *muns, muna, tovs, tova, sovs, sova* vīriešu dzimtē loka kā pirmās deklinācijas lietvārdus, sieviešu dzimtē – kā ceturtnās deklinācijas lietvārdus. Piederības vietniekvārdus *munejais, munejuo, tovejais, tovejuo, sovejais, sovejuo* loka kā apstākļa īpašības vārdus ar noteikto galotni.

Piederības vietniekvārdu locīšanas paraugi

vienskaitlis			
vīriešu dzimte		sieviešu dzimte	
N. muns	tovs <i>tavs</i>	N. muna	tova <i>tava</i>
Ģ. muna	tova <i>tava</i>	Ģ. munys // munas	tovs // tovas <i>tavys</i>
D. munam	tovam <i>tavam</i>	D. munai	tovai <i>tavai</i>
A. munu	tovu <i>tavu</i>	A. munu	tovu <i>tavu</i>
I. ar munu	ar tovu <i>ar tavu</i>	I. ar munu	ar tovu <i>ar tavu</i>
L. munā	tovā <i>tavā</i>	L. munā	tovā <i>tavā</i>

daudzskaitlis			
vīriešu dzimte		sieviešu dzimte	
N. muni	tovi <i>tavi</i>	N. munys // munas	tovs // tovas <i>tavys</i>
Ģ. munu	tovu <i>tavu</i>	Ģ. munu	tovu <i>tavu</i>
D. munim	tovim <i>tavim, tovim</i>	D. munom	tovom <i>tovuom, tavom</i>
A. munus	tovus <i>tavus</i>	A. munys // munas	tovs // tovas <i>tavys</i>
I. ar munim	ar tovim <i>ar tavim, ai munim</i>	I. ar munom	ar tovom <i>ar tovs, ar tavom, ai tovuom</i>
L. munūs	tovis <i>tavīs</i>	L. munuos	tovuos <i>tavuos</i>

vīriešu dzimte	
vienskaitlis	daudzskaitlis
N. munejais	munejīs
Ģ. munejuo	munejūs munejū
D. munejam	munejīm munejīm
A. munejū	munejūs
I. ar munejū	ar munejīm ai munejīm
L. munejā	munejūs

sieviešu dzimte	
vienskaitlis	daudzskaitlis
N. munejuo Ģ. munejuos D. munejai A. munejū I. ar munejū L. munejā	N. munejuos Ģ. munejūs munejū D. munejom munejuom A. munejuos I. ar munejom ar munejuos, ai munejuom L. munejuos

Atšķirībā no latviešu literārās valodas piederības vietniekvārdiem *muns, muna, munejais, munejuo* saknē ir patskanis u.

Daļā izlokšņu piederības vietniekvārdos, kā *tovs, sovs*, saknes patskanis a līdzskaņa v priekšā par o netiek pārveidots (līdzīgi kā lietvārdos *cilava, Vuorkava*), tomēr šādas formas rakstu valodā nav lietojamas.

Norādāmo vietniekvārdu locīšana

Norādāmos vietniekvārdus *tys, tei, itys, itei, šys, šei* loka kā personu vietniekvārdus *jis, jei; taidš, taida, itaidš, itaida, šaidš, šaida* – kā īpašības vārdus ar nenoteikto galotni.

Norādāmo vietniekvārdu locīšanas paraugi

vienskaitlis			
vīr. dz.	siev. dz.	vīr. dz.	siev. dz.
N. (i)tys	(i)tei	N. (i)taids (i)tuods	(i)taida (i)tuoda
Ģ. (i)tuo	(i)tuos	Ģ. (i)taida (i)tuoda	(i)taidys // (i)taidas (i)tuodas // (i)tuodys
D. (i)tam	(i)tai	D. (i)taidam (i)tuodam	(i)taidai (i)tuodai
A. (i)tū	(i)tū	A. (i)taidu (i)tuodu	(i)taidu (i)tuodu
I. ar (i)tū	ar (i)tū	I. ar (i)taidu ar, ai (i)tuodu	ar (i)taidu ar, ai (i)tuodu
L. (i)tymā*	(i)tamā*	L. (i)taidā (i)tuodā	(i)taidā (i)tuodā
	(i)tamā, (i)tymā, (i)tumā		

daudzskaitlis			
vīr. dz.	siev. dz.	vīr. dz.	siev. dz.
N. (i)tī	(i)tuos	N. (i)taidi	(i)taidys // (i)taidas (i)tuodi (i)tuodys // (i)tuodas
Ģ. (i)tūs	(i)tūs	Ģ. (i)taidu	(i)taidu
	(i)tū	(i)tuodu	(i)tuodu

* Izloksnēs vīriešu un sieviešu dzimtes lokatīva formas bieži netiek šķirtas.

D. (i)tim (i)tom (i)tīm (i)tuom	D. (i)taidīm (i)taidom (i)tuodīm, (i)tuodom, (i)tuodīm (i)tuoduom
A. (i)tūs (i)tuos	A. (i)taidūs (i)taidys // (i)taidas (i)tuodus (i)tuodys // (i)tuodas
I. ar (i)tim ar (i)tom ai (i)tīm ai (i)tuom	I. ar (i)taidīm ar (i)taidom ai (i)tuodīm, ai (i)tuodom, ai (i)tuodīm ai (i)tuoduom
L. (i)tymūs* (i)tamuos* (i)tamūs (i)tymuos, (i)tumūs (i)tumuos	L. (i)taidūs (i)taiduos (i)tuodūs (i)tuoduos

Nenoteikto vietniekvārdu locīšana

Īpatnēji loka nenoteikto (arī jautājamo un attieksmes) vietniekvārdu *kas*, kuram, atšķirībā no latviešu literārās valodas, latgaliešu valodā ir arī lokatīva formas. Pievienotās partikulas (*naviņ, kazyn, kod, koč* u. tml.) un divdabīš *nabejs* 'nebijis' vietniekvārda *kas* locīšanu neietekmē. Ar vietniekvārdu saaug tikai partikula **naz** (*nazkas, nazkurs, nazkaidš*).

Vietniekvārdus *cyts, cyta, kaidš, kaida* loka kā īpašības vārdus ar nenoteikto galotni, bet vietniekvārdam *kurs, kura* atšķirībā no latviešu literārās valodas ir gan noteiktā, gan nenoteiktā galotne.

Nenoteikto vietniekvārdu locīšanas paraugi

vīriešu dzimte	
vienskaitlis	
N. kaidš <i>kuods, keidš</i>	N. kod kurs
Ģ. kaida <i>kuoda, keida</i>	Ģ. kod kura
D. kaidam <i>kuodam, keidam</i>	D. kod kuram
A. kaidu <i>kuodu, keidu</i>	A. kod kuru
I. ar kaidu <i>ar, ai kuodu, ai keidu</i>	I. ar kod kuru
L. kaidā <i>kuodā, keidā</i>	L. kod kurā
daudzskaitlis	
N. kaidi <i>kuodi, keidi</i>	N. kod kuri
Ģ. kaidu <i>kuodu, keidu</i>	Ģ. kod kuru
D. kaidīm <i>kuodīm, kuodīm, keidīm</i>	D. kod kurīm kod kurīm
A. kaidūs <i>kuodus, keidūs</i>	A. kod kurūs
I. ar kaidīm <i>ar kuodīm, ai kuodīm, ai keidīm</i>	I. ar kod kurīm ai kod kurīm
L. kaidūs <i>kuodūs, keidūs</i>	L. kod kurūs

* Izloksnēs vīriešu un sieviešu dzimtes lokatīva formas bieži netiek šķirtas.

vienskaitlis		daudzskaitlis	
vīr. dz.	siev. dz.	vīr. dz.	siev. dz.
N.	(naz)kas	N.	(naz)kas
Ģ.	(naz)kuo	Ģ.	(naz)kuo
D.	(naz)kam	D.	(naz)kam
A.	(naz)kū	A.	(naz)kū
I.	ar (naz)kū	I.	ar (naz)kū
L.	(naz)kimā (naz)kamā (naz)kymā, (naz)kymā, (naz)kamā, (naz)kimā , (naz)kumā* (naz)kumā*	L.	(naz)kimūs (naz)kamuos (naz)kymūs (naz)kymuos, (naz)kamūs, (naz)kimuos, (naz)kumūs* (naz)kumuos*

Noteikto un vispārināmo vietniekvārdu locīšana

Īpatnēji loka vispārināmos vietniekvārdus *vys kas, vysakas* un noteiktos vietniekvārdus *pats, poša*. Vietniekvārdiem *sevkurs, sevkura* ir arī noteiktās galotnes (sal. ar *kurais* un *kuruo* // *kurei* locīšanu 53. lpp.). *Obi, obeji, obejis* loka kā skaitļa vārdus *divi, diveji, divejis*.

Noteiktā vietniekvārda *pats* locīšana

vienskaitlis			
vīriešu dzimte		sieviešu dzimte	
N.	pats <i>pots</i>	N.	poša <i>pate</i>
Ģ.	poša <i>pate, paša</i>	Ģ.	pošys // pošas <i>pašas</i>
D.	pošam <i>patim, pašam</i>	D.	pošai <i>patei, pašai</i>
A.	pošu <i>pati, pašu</i>	A.	pošu <i>pašu</i>
I.	ar pošu <i>ar pati, ai pašu</i>	I.	ar pošu <i>ai pašu</i>
L.	pošā <i>patī, pašā</i>	L.	pošā <i>patī, patie, pašā</i>

daudzskaitlis			
vīriešu dzimte		sieviešu dzimte	
N.	poši <i>paši</i>	N.	pošys // pošas <i>pašas</i>
Ģ.	pošu <i>pašu</i>	Ģ.	pošu <i>pašu</i>
D.	pošim <i>pašim</i>	D.	pošom <i>poš uom, paš uom</i>
A.	pošus <i>pašus</i>	A.	pošys // pošas <i>pašas</i>
I.	ar pošim <i>ai pašim</i>	I.	ar pošom <i>ar poš uom, ai paš uom</i>
L.	pošūs <i>pašūs</i>	L.	pošuos <i>pašuos</i>

* Izloksnēs vīriešu un sieviešu dzimtes lokatīva formas bieži netiek šķirtas.

Noteiktos vietniekvārdus *pats, poša* latgaliešu valodā lieto kopā ar citiem vārdiem pastiprinājuma izteikšanai, piemēram: *Vīna poša palykuse; Maņ pošam tai beja; Nivīnam pošam vairs navajag; Tuos pošys vacuos kūrpeitis; Tāids pats cylvāks; Tāids pats saiminīks kai juo tāvs.*

Kopā ar vietniekvārdiem (*i*)tys, (*i*)tei, (*i*)taids, (*i*)taida bieži lieto noteiktos vietniekvārdus *pats, poša* un arī partikulu *pat*: *Itaidu pošu i es grybātum; Pi tuo pošā puiša i izguoju; I tev taida pat bāda; Ar taidu pat snuotini 'brunčiem' redzieju; Ar tū pat vīlcīni i atbrauksī; Tāids pat kai tu; Lab redzieju, ka tys pat cylvāks.*

Jautājamo, attieksmes un noliedzamo vietniekvārdu locīšana

Jautājuma un attieksmes vietniekvārdus *kas, kaid, kaida, kurs, kura* loka tāpat kā attiecīgos nenoteiktos vietniekvārdus.

Noliedzamos vietniekvārdus *nikas, nikaid, nikaida, nivīns, nivīna* loka kā attiecīgos vietniekvārdus vai skaitļa vārdus bez nolieguma (skat. 51., 55. lpp.).

Jautājamo un attieksmes vietniekvārdu locīšanas paraugi

vīriešu dzimte		sieviešu dzimte	
vienskaitlis			
N. kurs	kurais <i>kurīs</i>	N. kura	kuruo // kurei
Ģ. kura	kuruo	Ģ. kurys // kuras	kuruos
D. kuram	kurajam* <i>kuram, kurejam</i>	D. kurai	kurajai* <i>kurai, kurejai</i>
A. kuru	kurū	A. kuru	kurū
I. ar kuru	ar kurū	I. ar kuru	ar kurū
L. kurā // kuryumā kuramā	kurajā <i>kurejā,</i> <i>kuramā</i>	L. kurā // kuramā kuryumā	kurajā <i>kurejā,</i> <i>kuramā</i>

daudzskaitlis			
N. kuri	kurī	N. kurys // kuras	kuruos
Ģ. kuru	kurūs	Ģ. kuru	kurūs
D. kurim	kurajim	D. kurom	kurajom
	<i>kurīm</i>	<i>kuruom</i>	<i>kurom, kurejom</i>
A. kurus	kurūs	A. kurys // kuras	kuruos
I. ar kurim	ar kurajim*	I. ar kurom	ar kurajom*
	<i>ai kurīm</i>	<i>ai kuruom</i>	<i>ar kurom, ar kurejom</i>
L. kurūs // kurymūs kuramūs	kurajūs* <i>kurejūs,</i> <i>kuramūs, kurūs</i>	L. kuruos // kuramuos kurymuos	kurajuos* <i>kurejuos,</i> <i>kuramuos, kuruos</i>

* Izloksnēs bieži lieto formas bez galotnes paplašinājuma.

SKAITĻA VĀRDS

Latgaliešu valodā ir **pamata** (*četri, divpadsmit, tyukstūša, diveji*) un **kārtas** (*pyrmais, ostoitais // ostoits, symtais // symts*) skaitļa vārdi.

Pamata skaitļa vārdi

	vīriešu dzimte	sieviešu dzimte
1	vīns	vīna
2	div(i) // diveji	div(i) // divejis // divejas
3	treis	treis
4	četri	četrys // četras
5	pīci	pīcys // pīcas
6	seši	sešys // sešas
7	septeni	septenis // septeņas
8	ostoni	ostonis // ostoņas
9	deveni	devenis // deveņas
10	desmit	
11	vīnpadsmit	
12	divpadsmit	
13	treispadsmit	
14	četrpadsmit	
15	pīcpadsmit	
16	sešpadsmit	
17	septēnpadsmit	
18	ostoņpadsmit	
19	deveņpadsmit	
20	divdesmit	
21	divdesmit vīns	divdesmit vīna
30	treisdesmit	
40	četrdesmit	
50	pīcdesmit	
60	sešdesmit	
70	septēndesmit	
80	ostoņdesmit	
90	deveņdesmit	
100	symts	
1000	tyukstūša	
1000000	miljons	
1000000000	miljards	

Izlokšņu formu *četrpadsmīt, četrupadsmīt, četradesmīt, četrudesmīt, milijons, milijards* lietošana pieļaujama arī rakstu valodā; izlokšņu formas *septiņi, septiņi, ostoiņi, ostiņi, deveiņi, devīni, tyukstuža, teukstūts, teukstuža, tyukstūšs, septiņpadsmīt, septiņpadsmīt, ostoiņpadsmīt, ostiņpadsmīt, deviņpadsmīt, deviņpadsmīt, šezdesmīt* latgaliešu rakstu valodā nav lietojamas.

Pulksteņa laiku izsaka šādi: *Juos atīs ap divpadsmītū stundī; Koncerts suokšīs pīcuos; Jis byus breivs nu sešu da 'līdz' ostoņu.*

Latviešu literārās valodas vārdam *desmīts* latgaliešu rakstu valodā atbilst *desmite*. Gadu desmita nozīmē izloksnēs bieži lieto vārdu *dasātkys // dasātka*: *Maņ jau deveits dasātkys suocīs; Sastū dasātku dzeivoj.*

Tāpat kā latviešu literārajā valodā arī latgaliešu valodā ir **vienkāršie** (*pīci*) un **saliktie** (*pīcpadsmīt, pīcdesmīt*) skaitļa vārdi, kā arī **skaitļa vārdu savienojumi** (*pīci symti pīcdesmīt pīci*). Ir **lokāmie** (*vīns, četri, pīktais, sastuo*) un **nelokāmie** (*desmīt, divdesmīt, vīnpadsmīt*) skaitļa vārdi. Latviešu literārās valodas nelokāmo salikteņu ar *-simt, -tūkstoš* vietā latgaliešu rakstu valodā lieto vārdkopas – *pīci symti, devenis // deveņas tyukstūšys // tyukstūšas*.

Pamata skaitļa vārdu locīšana

Lielāko daļu lokāmo pamata skaitļa vārdu vīriešu dzimtē loka kā pirmās deklinācijas lietvārdus, sieviešu dzimtē – kā ceturtais. Abās dzimtēs īpatnēji loka skaitļa vārdus *div(i)* un *treis*. Pamata skaitļa vārdiem nav vokatīva formas.

Pamata skaitļa vārdu locīšanas paraugi

vīriešu dzimte	
vienskaitlis	daudzskaitlis
N. vīns (klāvs)	N. vīni* (puīši)
Ģ. vīna	Ģ. vīnu
D. vīnam	D. vīnim vīnīm
A. vīnu	A. vīnus
I. ar vīnu	I. ar vīnim ai vīnīm
L. vīnā	L. vīnūs

sieviešu dzimte	
vienskaitlis	daudzskaitlis
N. vīna (pierts)	N. vīnys // vīnas (meitys // meitas)
Ģ. vīnys // vīnas	Ģ. vīnu
D. vīnai	D. vīnom vīnuom
A. vīnu	A. vīnys // vīnas
I. ar vīnu	I. ar vīnom ai vīnuom
L. vīnā	L. vīnuos

* Latgaliešu rakstu valodā skaitļa vārdu *vīni* daudzskaitli lieto partikulas nozīmē: *vīni poši, vīnūs orumūs, vīnuos osoruos*.

vīriešu dzimte	
N. div(i) (suni)	diveji
Ģ. div(i) (suņu)	diveju <i>dveju</i>
D. div(i) (sunim)	divejīm <i>divejīm</i>
A. div(i) (suņus)	divejus
I. ar div(i) (sunim)	ar divejīm <i>ai divejīm</i>
L. div(i) (suņūs)	divejūs

sieviešu dzimte	
N. div(i) (vuškys // vuškas)	divejis // <i>divejas divejys</i>
Ģ. div(i) (vušku)	diveju <i>dveju</i>
D. div(i) (vuškom)	divejom <i>divejuom</i>
A. div(i) (vuškys // vuškas)	divejis // <i>divejas divejys</i>
I. ar div(i) (ar vuškom)	ar divejom <i>ai divejuom</i>
L. div(i) (vuškuos)	divejuos

Skaitļa vārdam *divi* ir divējādas formas – īsās un garās – paplašinājumi ar **-ej-**. Īsās formas atspoguļo zudušā divskaitļa paliekas, piemēram: *divi kilogrami myltu; Maņ beja div muosys i div bruoli.*

vīr. dz. un siev. dz.	vīriešu dzimte	sieviešu dzimte
N. treis (zyrgi, cyukys // cyukas)	treis	treis
Ģ. treis (zyrgu, cyuku)	treju	treju
D. treis (zyrgim, cyukom)	trejīm <i>trejīm</i>	trejom <i>trejuom</i>
A. treis (zyrgus, cyukys // cyukas)	treis <i>trejus</i>	treis <i>trejas</i>
I. ar treis (zyrgim, cyukom)	ar trejīm <i>ai trejīm</i>	ar trejom <i>ai trejuom</i>
L. treis (zyrgūs, cyukuos)	trejūs	trejuos

Latviešu literārās valodas vārdu *divatā, trijatā* u. tml. vietā latgaliešu valodā lieto skaitļa vārdu formas *divejūs, trejūs* u. tml.: *Divejūs sasāst i nūbrauc; Trejūs atkuļ vysu nakti – tāvs ar muoti i dāls; Ka jam veiktis pīcūs, baišs vērtis* ‘Kad sāk spēkoties piecatā, bail skatīties’; *Četrūs iz večerinkom guoja* ‘Četratā uz zaļumballēm gāja’.

Kārtas skaitļa vārdi

Latgaliešu rakstu valodā atšķirībā no latviešu literārās valodas kārtas skaitļa vārdiem ir gan noteiktās (*sastais, sastuo; divdasmjtais, divdasmjtuos*), gan nenoteiktās galotnes (*sasts, sasta; divdasmjts, divdasmjta*).

Biežāk lieto kārtas skaitļa vārdus ar **noteiktajām** galotnēm **-ais, -uo**.

vienskaitlis		
	vīriešu dzimte	sieviešu dzimte
1.	pirmais	pirmuo
2.	ūtrais	ūtruo // ūtrei
3.	trešais	trešuo
4.	catūrtais	catūrtuo
5.	pīktais	pīktuo
6.	sastais	sastuo
7.	septeitais	septeituo
8.	ostoitais	ostoituo
9.	deveitais	deveituo
10.	dasmytais	dasmytuo
11.	vīnpadsmytais	vīnpadsmytuo
20.	divdasmytais	divdesmituo
21.	divdesmit pirmais	divdesmit pyrmuo
100.	symtais	symtuo
1000.	tyukstūšais	tyukstūšuo

Rakstu valodā nav lietojamas Austrumlatgales un Ziemeļlatgales izlokšnēm raksturīgās lokāmo vārdu galotnes *-īs* vai *-jys*: *ūtrjys, deveitjys, divdesmit pīktjys*, tāpat izlokšņu formas *pyrmyjs, symtyjs, tyukstūšjys* u. tml.

Latgaliešu rakstu valodā parasti lieto šādas skaitļa vārdu formas ar **nenoteikto** galotni:

2. ūtrys, ūtra;	5. pīkts, pīkta;	8. ostoits, ostoita;
3. trešs, treša;	6. sasts, sasta;	9. deveits, deveita;
4. catūrts, catūrta;	7. septeits, septeita;	10. dasmyts, dasmyta.

Daži piemēri: *Kod pīdzims trešs bārns, saprass; Puikai jau pīkts gadeņš, meitinei tik treis*. Iso formu nav skaitļa vārdam *pirmais, pyrmuo*.

Šādas īsās formas parasti lieto saliktenos ar *pus-* (*pusūtra puda, pusūtrys nedelis*) un citās konstrukcijās: *Vīns ūtra naaizmierstam; treša daļa* 'trešdaļa'.

Latgaliešu valodā ar nenoteiktajām galotnēm bieži lieto arī padsmītnieku (11-19) un desmitu (20, 30, 90) formas: *vīnpadsmyts, vīnpadsmyta; divpadsmyts, divpadsmyta; deveņdasmyts, deveņdasmyta*, piemēram, *Dālam sešpadsmyts gods; Jau trešpadsmytu godu bez veira*.

Kārtas skaitļa vārdu locīšana

Kārtas skaitļa vārdus ar *-ais, -uo* loka kā īpašības vārdus ar noteikto galotni, bet kārtas skaitļa vārdus ar galotni *-s* – kā īpašības vārdus ar nenoteikto galotni.

Kārtas skaitļa vārda *pyrmais* locīšana

vienskaitlis	
vīriešu dzimte	sieviešu dzimte
N. pyrmais <i>pyrmīs, pyrmīs*</i>	N. pyrmuo
Ģ. pyrmuo	Ģ. pyrmuos
D. pyrmajam <i>pyrmejam</i>	D. pyrmajai <i>pyrmejai</i>
A. pyrmū	A. pyrmū
I. ar pyrmū	I. ar pyrmū
L. pyrmajā <i>pyrmejā</i>	L. pyrmajā <i>pyrmejā</i>
V. pyrmais! <i>pyrmīs!</i>	V. pyrmuo!

daudzskaitlis	
vīriešu dzimte	sieviešu dzimte
N. pyrmī <i>pyrmī</i>	N. pyrmuos
Ģ. pyrmūs <i>pyrmū</i>	Ģ. pyrmūs <i>pyrmū</i>
D. pyrmajim <i>pyrmejīm</i>	D. pyrmajom <i>pyrmejuom</i>
A. pyrmūs	A. pyrmuos
I. ar pyrmajim <i>ai pyrmejīm</i>	I. ar pyrmajom <i>ai pyrmejuom</i>
L. pyrmajūs <i>pyrmejūs</i>	L. pyrmajuos <i>pyrmejuos</i>
V. pyrmī! <i>pyrmī!</i>	V. pyrmuos!

Kārtas skaitļa vārda *trešs* locīšana

vienskaitlis	
vīriešu dzimte	sieviešu dzimte
N. trešs (dāls)	N. treša (meita)
Ģ. treša	Ģ. trešys // trešas
D. trešam	D. trešai
A. trešu	A. trešu
I. ar trešu	I. ar trešu
L. trešā	L. trešā

daudzskaitlis	
vīriešu dzimte	sieviešu dzimte
N. treši (roti)	N. trešys // trešas (sokys // sokas)
Ģ. trešu	Ģ. trešu
D. trešim	D. trešom
A. trešus	A. trešys // trešas
I. ar trešim	I. ar trešom
L. trešūs	L. trešuos

* Rādītas tikai plašāk izplatītās izlokšņu formas.

DARBĪBAS VĀRDS

Darbības vārds ir formām bagātākā un sarežģītākā vārdšķira. Paradigmu sakrituma, izlīdzināšanas, analogijas un citu iemeslu dēļ izloksnēs pastāv liela formu dažādība, kavējot vienotas rakstības nostiprināšanos.

Darbības vārdi apzīmē darbību vai stāvokli dažādā kārtā, izteiksmē, laikā, skaitli un personā.

Ir divējādas darbības vārdu formas:

a) formas, kas mainās izteiksmēs un personās: *vadu* 'vedu'; *velieji* 'velēji'; *nessim* 'nesīsim'; *vastum* 'es vestu'; *veleji!* 'velējiet!';

b) formas, kas nemainās personās. Tā ir nenoteiksme (*vest, vestīs, atsa-vest* '1. atvest sev ko līdzī, 2. atnesties'), supīns (*vastu, vastūs*), divdabji (*vadams, vasts, vesšūt* // *veškys* 'viņš vedīšot').

Pēc sastāva izšķir neatvasinātos (*nest, nestīs*) un atvasinātos (*atnest, iznest, pīnest, pīsanest* 'sanest ko sev lielākā vairumā'; *nosuot, nosuotīs, izanosuot* 'novalkāties') darbības vārdus. Nozīmju niansēšanai plaši izmanto priedēkļus un piedēkļus, tāpat atgriezeniskās formas.

Pēc nozīmes darbības vārdi ir pārejoši (*šyut, baruot*) un nepārejoši (*skrit, speidēt*) atkarā no tā, vai darbība ir vērsta uz kādu personu, priekšmetu, parādību vai nav. Atsevišķiem darbības vārdiem ir gan pārejošā, gan nepārejošā nozīme: *baba* 'vecāmāte' *cap maizi* un *ceplī* 'maizes krāsnī' *cap maize* (pagātnē: *maizi cepe* – *maize capa*); *pušdīnem vard kuopustus* un *kuopusti jau vard* (pagātnē: *kuopustus izvyra* – *kuopusti izvyra*). Mūsdienās darbības vārdu *virt* bieži aizstāj ar jaunāku – *vuoreit*.

Vārdnīcās darbības vārdi parasti tiek doti **nenoteiksmē**. Nenoteiksme nosauc darbību, bet nenorāda kārtu, izteiksmi, laiku, skaitli un personu.

Darbības vārda formas atvasina no nenoteiksmes celma, tagadnes un pagātnes celma. Darbības vārda formu piemēros turpmāk dota nenoteiksme, kā arī tagadnes un pagātnes vienskaitļa 1. (reizēm arī 3.) persona.

Darbības vārda gramatiskās kategorijas

Darbības vārda kārtas

Darbības vārdam ir divas kārtas – **darāmā** un **ciešamā**. Darbības vārds darāmajā kārtā izsaka darbību, kas izriet no darītāja vai apzīmē atrašanos kādā stāvoklī: *Školāns skaita gruomotu*; *Kūkim plaukst lopys*; *Ir suocīs pava-sars*. Darbības vārds ciešamajā kārtā izsaka darbību vai apzīmē stāvokli, kā veicējs vai izraisītājs nav zināms: *Zyrgs (ir, beja, byus) īdūts iz vysys dīnys*.

Ciešamās kārtas formas, atšķirībā no latviešu literārās valodas, parasti veido ar darbības vārda *byut* vienkāršo laiku formām un pagātnes pasīvo lokāmo divdabi:

saliktā tagadne – *asmu atvasts, atvasta;*

saliktā pagātne – *beju atvasts, atvasta;*

saliktā nākotne – *byušu atvasts, atvasta.*

Ciešamās kārtas formas lieto galvenokārt 3. personā: *ir stuosteits, beja stuosteits, byus stuosteits.*

Retāk ciešamās kārtas formu veidošanā izmanto darbības vārdu *tikt*: *teik dareits, tyka dareits, tiks dareits.* Lietojumā parastas ir **vienkāršās pagātnes** formas, īpaši ar *tikt* nolieguma formā – *natyka dzierdāts, natyka radzāts* u. tml. Šādu salikto formu vietā biežāk izmanto darāmās kārtas īstenības izteiksmes 3. personu, piemēram, *dora, dareja, dareis.*

Darbības vārda izteiksmes

Runātāja attieksmi pret izteiktā saturu raksturo darbības vārda izteiksmes.

Darbības vārds **īstenības izteiksmē** apliecina, ka darbība notiek, notika vai notiks: *Īmu (guoju, tšu) iz sātu 'mājām'; Asmu (beju, byušu) atguojs iz sātu.*

Darbības vārds **pavēles izteiksmē** izsaka pavēli, aicinājumu, lūgumu: *Ej šur! Skrīnit dreīžuok! Dzīduosim vysys! Kab 'lai' muosys nasasmītu!*

Darbības vārds **vēlējuma izteiksmē** izsaka runātāja vēlēšanos, nodomu, nolūku: *Ka naļautim, i naitu 'Ja tu neļautu, neietu'; Ītumet dreīžuok! 'Ietu jūs ātrāk!'*

Atstāstījuma izteiksmi lieto, atstāstot no citiem dzirdēto: *Jei labi doncojūt 'dejojot'; Jei asūt doncuojuse vysu vokoru; Šys ass 'esot' šuos mekleijs.*

Vajadzības izteikšanai lieto darbības vārda *vajadzēt* formas kopā ar nenoteiksmi: *vajag (vajadzēja, vajadzēs) sīnu pļaut, retāk – pēc latviešu literārās valodas parauga – īstenības izteiksmes 3. personas formas ar priedēkli juo-: juoroksta viestule.*

Darbības vārda laiki

Atkarā no attieksmes pret runas momentu darbības vārdam izšķir trīs laikus – **tagadni, pagātni** un **nākotni**. Visus trīs laikus šķir īstenības un atstāstījuma izteiksmē.

Vienkāršās un saliktās darbības vārda formas

Tāpat kā latviešu literārajā valodā, arī latgaliešu valodā kārtas, izteiksmju un laiku formas var būt vienkāršas un saliktās. Vienkāršo un salikto laiku formu skaits izlokšnēs ir atšķirīgs.

Darbības vārda darāmās kārtas formu sistēma

		vienkāršās formas	saliktās formas
īstenības izteiksme	tagadne pagātne nākotne	vodu vežu vesšu	asmu veds, vaduse beju veds, vaduse byušu veds, vaduse
atstāstījuma izteiksme	tagadne pagātne nākotne	vadūt // vads, vadūte veds, vaduse vesšūt // veškys, veškūte	asūt veds, vaduse // ass veds, asūte vaduse bejs veds, bejuse vaduse byušūt veds, vaduse // byuškys veds, byuškūte vaduse
vēlējuma izteiksme		vastu // vastum	byutu // byutum veds, vaduse
pavēles izteiksme		ved!	*

Darbības vārda skaitļi

Darbības vārdam ir divi skaitļi:

vienskaitlis (ja ir viens darītājs) – *es struodoju, tu skaiti, muote atsa-pyuš, jis guļ;*

daudzskaitlis (ja ir divi vai vairāki darītāji) – *mes struodojam, jius paleidzat, skolāni vuicuos.*

Uz skaitli norāda darbības vārda formas, kā arī ar tām saistītie viet-niekvārdi vai lietvārdi. Par trešās personas skaitli liecina ar darbības vārdu saistītie vārdi, piemēram, *kūks aug, kūki aug; jis, jei, jī, juos aug*, jo darbības vārda formas vienskaitli un daudzskaitli ir vienādas.

Darbības vārda personas

Darbības vārdam ir trīs personas:

pirmā persona – *es nasu, mes nasam;*

otrā persona – *tu nes, jius nasat;*

trešā persona – *jis, jei; jī, juos nas.*

Tikai 3. personas formā lieto bezpersonas darbības vārdus, piemēram, *snigt – snīg; leit – lej; nīzēt – nīz; suopēt – suop; vajadzēt – vajag; dzierdētīs – dzierdīs; redzētīs – redzīs; rauduotīs – raudīs.*

Darbības vārdu konjugācija

Darbības vārdu formu maiņu laikā, skaitli un personā sauc par **konju-gāciju (lūceišonu)**. Darbības vārdus konjugācijās iedala pēc zilbju skaita darbības vārda nenoteiksmē, tagadnē un pagātnē, kā arī pēc piedēkļiem, ar ko darbības vārds ir atvasināts. Tāpat kā latviešu literārajā valodā arī latgaliešu valodā izšķir trīs konjugācijas.

* Pavēles izteiksmes saliktās formas praktiski netiek lietotas, kaut parādās sastingušos izteicienos, piemēram, *Esi sveicynuota!*

Atsevišķi aplūkota nekārtno darbības vārdu *byut*, *īt* locīšana, jo tie neietilpst nevienā no konjugācijām. Nekārtnajiem darbības vārdiem tradicionāli pieskaita *dot* un *ēst*, tomēr latgaliešu rakstu valodā tie no vecās konjugācijas neko vairs nav saglabājuši. Skat. paradigmu paraugus!

Īstenības izteiksme

Īstenības izteiksmē izšķir trīs vienkāršos un trīs saliktos laikus:

vienkāršā tagadne (*nasu, veleju*);

vienkāršā pagātne (*nešu, velieju*);

vienkāršā nākotne (*nesšu, veliešu*).

Saliktos laikus darāmās kārtas īstenības izteiksmē veido ar darbības vārda *byut* vienkāršo laiku formām un darāmās kārtas pagātnes lokāmo divdabi. Tie ir:

saliktā tagadne (*asmu ness, nasuse*);

saliktā pagātne (*beju ness, nasuse*);

saliktā nākotne (*byušu ness, nasuse*).

Nekārtno darbības vārdu locīšana

Darbības vārdu nolieguma formā papildina ar priedēkli **na-**, izņemot tagadnes 3. personas formu *nav*, ko izlokšnēs dažādi paplašina – *navā, navaida, navaidyna, navaidana*.

Nekārtnā darbības vārda *byut* locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	asmu <i>asu*</i> , <i>as, ešu</i> ; <i>byunu</i>	beju <i>bieju*</i> , <i>biju</i>	byušu <i>bjšu*</i> , <i>bešu</i> , <i>būšu</i>
tu	<i>eši asi, asy, es, eši; byuņ</i>	<i>beji bieji, biji</i>	<i>byusi bjši, beusi, būsi</i>
jis, jei; ji, juos	ir // <i>ira**</i> ; <i>byun</i>	<i>beja bie, bej</i> , <i>bieja, bij</i>	<i>byus*** bjš, beus, būs</i>
mes	<i>asam asom, asmom</i> , <i>ešam; byunam, byunom</i>	<i>bejom biem</i> , <i>bejam, bijam</i>	<i>byusim bjšim</i> , <i>byusem, beusim</i> , <i>būsam</i>
jius	<i>asat asot, esit, asmot</i> , <i>ešat; byunat, byunit</i>	<i>bejot biet, bejat</i> , <i>bejit, bijot</i>	<i>byusit bjšit, byuset</i> , <i>beusit, būsat</i>

* **Tiešo** darbības vārdu paradigmās šeit un turpmāk īstenības izteiksmes vienkāršajos laikos *slīpiem burtiem* rakstītas vairāk izplatītās izlokšņu formas, kas nesakrīt ar lietojumu latgaliešu rakstu valodā. Lielākās daļas atgriezenisko darbības vārdu un salikto laiku izlokšņu formas vairs netiek dotas. **Rakstu valodas formas dotas stāviem burtiem un ar iezīmētām personu galotnēm.**

** Darbības vārda *byut* 3. personas formu izlokšnēs dažādi paplašina, piemēram, *jir, jira, jirā, (j)iraid(a), (j)iraidyn(a), (j)iraidan(a), (j)iraidēņ, jer(a), jerā, jeraidan*.

*** Darbības vārdiem nākotnes trešās personas beigu līdzskanis **-s** izrunā vienmēr ir **mīksts**.

Nekārtņā darbības vārda *īt* locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	<i>īmu eju, eimu, īnu, īdu, īdo, īmļu, īdļu, īņņu, īņļu</i>	guoju	īšu
tu	<i>ej aj, īmi, īmy, īdi, īmli, īņ, īņni, īņli</i>	guoji	īsi
jīs, jei; jī, juos	<i>īt īd, īdli, īdļa, īmļa, īņņa, īņļa, īn</i>	guoja guo, guoje	īs
mes	<i>īmam īmom, eimam, īnam, einam, īdam, īmļom, īņņom, īņļom</i>	guojom guom, guojem	īsim īsem, īsam
jīus	<i>ejat ejit, eite, aite, einat, ajat, īdat, īmļot, īņņot, īņļot</i>	guojot guot, guojet, guojīt	īsīt īset, īsat

Darbības vārda *dūt* locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	<i>dūdu dūmu, dūnu, dūmļu, dūdļu, dūdnu, dūdņu, dūmņņu, dūņņņu</i>	devu	dūšu
tu	<i>dūd // dūdi dūņ, dūmi, dūdli, dūdni, dūmni, dūņni</i>	devi	dūsi
jīs, jei; jī, juos	<i>dūd dūn, dūmņa, dūņņa</i>	deve deva	dūs
mes	<i>dūdam dūmam, dūmom, dūnam, dūmļom, dūdom, dūdnam, dūdņam, dūdļom, dūmņom, dūņņom</i>	devem devom	dūsim dūsem, dūsam
jīus	<i>dūdat dūdit, dūnit, dūmat, dūmot, dūdot, dūdļot, dūmņot, dūņņot</i>	devet devot	dūsit dūset, dūsat

Darbības vārda *ēst* locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	<i>ādu ādļu, ādņu, ādnu, iežņu</i>	iežu iedu	iesšu
tu	<i>ēd ied, ādy, iežni, ādli</i>	iedi	iesī
jīs, jei; jī, juos	<i>ād ādļa, iežņa</i>	ēde iede	ēss iess
mes	<i>ādam ādom, ādļam, ādļom, ādņam, ādnam, iežņom</i>	ēdem iedem	ēssim iessim, iessem
jīus	<i>ādat ādot, iedit, ēdit, ādļot, iežņot</i>	ēdet iedet	ēssīt iessīt, iesset

Pirmās konjugācijas darbības vārdu locīšana

Pie pirmās konjugācijas pieder darbības vārdi, kam nenoteiksmē, kā arī tagadnes un pagātnes celmā ir viena zilbe, neskaitot priedēkļus un atgriezenisko galotni, piemēram, *nest, atnest, krist, pakrist, sīt, dasīt, ceļt, ceļtīs, pīsaļeļt, skrīt, skrītīs, nūsaskrīt, jīmt, pajīmt, pasajīmt* 'apsolīties', *napasajīmt*.

Pirmās konjugācijas darbības vārdus pēc locīšanas pagātnē iedala divās lielās grupās – tā sauktajos *ē*-celmos un *ā*-celmos. Latviešu literārajā valodā *ē*-celma darbības vārdi ir pārgājuši *ā*-celmos, tāpēc visus pirmās konjugācijas darbības vārdus pagātnē loka pēc viena parauga. Latgaliešu rakstu valodā pirmās konjugācijas darbības vārdus pagātnē joprojām loka divējādi.

Kā *ē*-celma darbības vārdus (tie pagātnes 3. personā beidzas ar *-e*) loka vairākas pirmās konjugācijas darbības vārdu grupas:

1) nenoteiksmē *cept* – tagadnes 1. personā *capu* – pagātnes 1. personā *cepu*, 3. personā *cepe*; *vest* – *vadu* – *vežu, vede*; *mest* – *matu* – *mešu, mete*; *jīmt* – *jāmu* – *jiemu, jēme*; *nest* – *nasu* – *nešu, nese*;

2) nenoteiksmē *pyust* – tagadnes 1. personā *pyušu* – pagātnes 1. personā *pyušu*, 3. personā *pyute*; *svīst* – *svīžu* – *svīžu, svīde*; *ceļt* – *ceļu* – *cieļu, cēle*; *dzert* – *dzeru* – *dzieru, dzēre*;

3) nenoteiksmē *segt* – tagadnes 1. personā *sadzu* – pagātnes 1. personā *sedžu*, 3. personā *sedze*; *saukt* – *saucu* – *sauču, sauce, lēkt* – *lācu* – *lieču, lēce*; *jiugt* – *jiudzu* – *jiudžu, jiudze*.

ē-celma darbības vārdiem, kam sakne pagātnes 3. personā beidzas ar *c, d, dz, s, t, z*, pagātnes 1. personā galotnes priekšā mainās saknes beigu līdzskanis, piemēram: *brauce* – *brauču*; *vede* – *vežu*; *lyudze* – *lyudžu*; *nese* – *nešu*; *mete* – *mešu*; *grauze* – *graužu*.

4) nenoteiksmē *stīpt* – tagadnes 1. personā *stīpu*, pagātnes 1. personā *stīpu*, 3. personā *stīpe*; *kuopt* – *kuope, gruobt* – *gruobe, stumt* – *styume, dūrt* – *dyure*;

5) nenoteiksmē *plaut* – tagadnes 1. personā *plāunu* – pagātnes 1. personā *plūovu*, 3. personā *plūove*; *kraut* – *kraunu* – *kruovu, kruove*; *raut* – *raunu* – *ruovu, ruove*; *saut* – *saunu* – *suovu, suove*; *ļaut* – *ļāunu* – *ļuovu, ļuove*.

Kā *ā*-celma darbības vārdus (tie pagātnes 3. personā beidzas ar *-a*) loka vairākas pirmās konjugācijas darbības vārdu grupas:

1) nenoteiksmē *bēgt* – tagadnes 1. personā *bāgu* – pagātnes 1. personā *bāgu*, 3. personā *bāga*; *sist* – *syt* – *syta*; *augt* – *aug* – *auga*;

2) nenoteiksmē *krist* – tagadnes 1. personā *kreitu* – pagātnes 1. personā *krytu*, 3. personā *kryta*; *tikt* – *teik* – *tyka*; *likt* – *lik* – *lyka*, *snigt* – *snīg* – *snyga*, *migt* – *mīg* – *myga*;

3) nenoteiksmē *brist* – tagadnes 1. personā *brīnu* – pagātnes 1. personā *brydu*, 3. personā *bryda*, *rast* – *rūn* – *roda*, *giut* 'ķert' – *giun* – *gīva*; *šyut* – *šyun* – *šyva*, *treit* – *tryn* – *tryna*, *teit* – *tyn* – *tyna*, *meit* – *myn* – *myna*;

4) nenoteiksmē *grīmt* – tagadnes 1. personā *grymstu* – pagātnes 1. personā *grymu*, 3. personā *gryma*; *ryugt* – *ryugst* – *ryuga*, *plaukt* – *plaukst* –

plauka, mierkt – mierkst – mierka; sarkt – sorkst – sorka, dzimt – dzymst – dzyma, tierpt – tierpst – tierpa; pleist – pleist – pleisa;

5) nenoteiksmē *dzeit* – tagadnes 1. personā *dzanu* – pagātnes 1. personā *dzynu*, pagātnes 3. personā *dzyna*; *viļkt – valk – vylka, virt – vard – vura;*

6) nenoteiksmē *kaļt* – tagadnes 1. personā *kaļu* – pagātnes 1. personā *kolu*, 3. personā *kola*; *maļt – maļ – mola, zeist – zeiz – zeida;*

7) nenoteiksmē *juot* – tagadnes 1. personā *juoju* – pagātnes 1. personā *juoju*, 3. personā *juoja*; *leit – lej – leja, meit – mej – meja, neit ‘kult svies-tu’ – nej – neja, rīt – rej – rēja, kruot – kruoj – kruoja, dēt – diej – dēja;*

8) nenoteiksmē *skrīt* – tagadnes 1. personā *skrīnu* – pagātnes 1. perso-nā *skrieju*, 3. personā *skrēja*; *sīt – sīn – sēja, slīt – slīn – slēja.*

Pirmās konjugācijas darbības vārdiem **tagadnes** daudzskaitļa 1. un 2. personas galotnes ir **-am, -at**, piemēram, *krist – kreitam, kreitat; prast – prūtam, prūtat; sīt – sīnam, sīnat.*

Tiem darbības vārdiem, kam **pagātnes** 3. persona beidzas ar **-a**, pagāt-nes daudzskaitļa 1. un 2. personas galotnes ir **-om, -ot**, piemēram, *veit – vyna – vynom – vynot, peit – pyņa – pynom – pynot.*

Tiem darbības vārdiem, kam **pagātnes** 3. persona beidzas ar **-e**, pagāt-nes daudzskaitļa 1. un 2. personas galotnes ir **-em, -et**, piemēram, *ceļt – cēle – cēlem – cēlet, veļt – vēle – vēlem – vēlet.*

Darbības vārdiem, kam nenoteiksmes celms beidzas ar **s** (*nest, vest, krist*) vai **z** (*lauzt*), **nākotnes** formas atšķirībā no latviešu literārās valodas veido bez **-ī-** iesprauduma: 1. pers. *nesšu, vessu, krisšu, lauzšu*, 3. pers. *ness, vess, kriss, lauzs* u. tml.

Darbības vārdiem ar īso „mīksto“ **e** [ä] saknē, kā *cept, nest, vest*, pagātnes un nākotnes vienskaitļa 1. un 2. personā ir šaurs **e**, pārējās – plats.

Darbības vārdiem ar garo „mīksto“ **ē** [ā] saknē, kā *dzēst, ēst, lēkt, mēzt, tēst*, pagātnes un nākotnes vienskaitļa 1. un 2. personā ir divskanis *ie*, pārējās – plats *ē*. Skat. arī *ēst* locīšanu 63. lpp.!

Pirmās konjugācijas darbības vārda *nest* locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	nasu <i>našņu, nasnu, nežņu</i>	nešu <i>nesu</i>	nessu
tu	nes <i>nasy, nežni</i>	nesi	nessi
jīs, jei; jī, juos	nas <i>nežņa</i>	nese	ness
mes	nasam <i>nasom, našņam, nežņom</i>	nesem <i>nesom</i>	nessim <i>nessem, nessam</i>
jūs	nasat <i>nasot, nesit, nežņot</i>	neset <i>nesot</i>	nessit <i>nesset, nessat</i>

Pirmās konjugācijas darbības vārda *svīst* locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	svīžu <i>svīžnu, svīžņu, svīžļu</i>	svīžu <i>svīdu</i>	svīsšu
tu	svīd <i>svīdi, svīži</i>	svīdi	svīssi
jīs, jei; jī, juos	svīž <i>svīžni, svīžņa, svīžļa</i>	svīde	svīss
mes	svīžam <i>svīžnam, svīžņam, svīžņom, svīžļam</i>	svīdem <i>svīdom</i>	svīssim <i>svīssem, svīssam</i>
jīus	svīžat <i>svīdit, svīžnot</i>	svīdet <i>svīdot</i>	svīssit <i>svīsset, svīssat</i>

Pirmās konjugācijas darbības vārda *veit* locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	vynu	vynu <i>veiņu</i>	veišu <i>vīšu</i>
tu	viņ <i>vyny, vyni</i>	vyni <i>vyny</i>	veisi <i>vīsi</i>
jīs, jei; jī, juos	vyn	vyna <i>veiņa</i>	veis <i>vīs</i>
mes	vynam <i>vynom</i>	vynom <i>vynam, veiņom</i>	veisim <i>veisem, vīsam</i>
jīus	vynat <i>vynot, vinit</i>	vynot <i>vynat</i>	veisit <i>veiset, vīsat</i>

Pirmās konjugācijas darbības vārda *sīt* locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	sīnu	sieju	sīšu
tu	sīņ <i>sīni</i>	sieji	sīsi
jīs, jei; jī, juos	sīn	sēja <i>sē, sie, sieja, sēja, sieje</i>	sīs
mes	sīnam <i>sīnom</i>	siejom <i>siem, sējom, sējem, siejem</i>	sīsim <i>sīsem, sīsam</i>
jīus	sīnat <i>sīnot, sīnit</i>	siejot <i>siet, sējot, sējet, siejet</i>	sīsīt <i>sīset, sīsat</i>

Pirmās konjugācijas darbības vārda *plaut* locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	plāunu <i>plauņņu</i> , <i>plounu</i>	plūovu <i>plāvu</i>	plāušu <i>ploušu</i>
tu	plāuņ <i>plāuni</i> , <i>plauņņi</i> , <i>plouni</i>	plūovi <i>plāvi</i>	plāusi <i>plouši</i>
jīs, jei; jī, juos	plāun <i>plauņņa</i> , <i>ploun</i>	plūove <i>plūova</i> , <i>plāve</i> , <i>plāva</i>	plāus <i>plous</i>
mes	plāunam <i>plāunom</i> , <i>plauņņom</i> , <i>plounam</i>	plūovem <i>plūovom</i> , <i>plāvem</i> , <i>plāvam</i>	plāusim <i>plausem</i> , <i>plousam</i>
jīus	plāunat <i>plāunot</i> , <i>plāunit</i> , <i>plauņņot</i> , <i>plounat</i>	plūovet <i>plūovot</i> , <i>plāvet</i> , <i>plāvat</i>	plāusit <i>plauset</i> , <i>plousat</i>

Otrās konjugācijas darbības vārdu locīšana

Pie otrās konjugācijas pieder ar piedēkļiem **-ei-**, **-ē-**, **-uo-** atvasināti darbības vārdi, kam nenoteiksmē ir vismaz divas zilbes, bet tagadnē un pagātnē ir vienāds zilbju skaits, piemēram, *peļneit* (tagadnē *peļneju* – pagātnē *peļneju*), *meklēt*, *nameklēt*, *nūsameklēt*, *dzeivuo*t (tagadnē *dzeivoju* – pagātnē *dzeivoju* // *dzeivovu*), *staiguo*t, *pastaiguo*t, *pasastaiguo*t.

Otrās konjugācijas darbības vārdus iedala trijās grupās:

1) darbības vārdi, kas nenoteiksmē beidzas ar **-uo**t un, atšķirībā no latviešu literārās valodas, arī tie darbības vārdi, kas beidzas ar **-yuo**t. Šiem darbības vārdiem tagadnē ir piedēklis **-oj-** (**-yno**j-), pagātnē – piedēklis **-uoj-** // **-ov-** (**-ynuo**j- // **-ynov-**), piemēram: *dūmuo*t – *dūmoju* – *dūmuoju* // *dūmovu*; *maluo*t – *maloju* – *maluoju* // *malovu*; *ratynuo*t – *ratynoju* – *ratynuoju* // *ratynovu*; *baruo*t, *bāduo*t, *bolsuo*t, *broduo*t, *cyluo*t, *daudzynuo*t, *dzonuo*t ‘dzenāt’, *gauduo*t, *globuo*t, *guodo*t ‘1. gādāt, 2. atcerēties’, *īskuo*t, *kiukuo*t, *klabynuo*t, *klaiguo*t, *kolpuo*t, *kopuo*t, *labynuo*t, *laidynuo*t ‘kausēt’, *moksuo*t, *mūdyuo*t, *nosuo*t ‘1. nēsāt, 2. valkāt’, *plyukuo*t, *pyutyuo*t, *puškuo*t, *putynuo*t, *ratavuo*t ‘glābt’, *sejuo*t, *spītuo*t, *steīpuo*t, *sukuo*t, *sutyuo*t ‘sautēt’, *šaravuo*t ‘berzt’, *tīsuo*t, *vaīcuo*t ‘1. vaicāt, 2. meklēt’, *volkuo*t, *žāluo*t. Pēc šī parauga loka arī darbības vārdu *dabuo*t.

2) darbības vārdi, kas nenoteiksmē beidzas ar **-eit**. Šiem darbības vārdiem tagadnē un pagātnē ir piedēklis **-ej-** [-ej-], piemēram, *pietei*t – *pieteju* – *pieteju*; *gatavei*t, *līlei*t, *medei*t, *mierei*t, *mīrei*t ‘mierināt’, *pestei*t, *suolei*t, *svieteit*, *teireit*, *vieteit*, *zeļtei*t, *zībsnei*t.

3) darbības vārdi, kas nenoteiksmē beidzas ar -ēt [-āt]. Šiem darbības vārdiem tagadnē ir piedēklis -ej-[-āj-], pagātnē vienskaitļa 1. un 2. personā -iej-, pārējās – -ēj- [-āj-], piemēram, meklēt – mekleju – mekļieju, meklēja; audzēt, auklēt, braukalēt, čupinēt ‘taustīt’, ecēt, deļdēt, dzeļtēt, dzenēt, gavēt, juodelēt, kaļtēt, kuosēt, kuopelēt, mērcēt, myurēt, plepinēt ‘1. burbuļot (par biezputru), 2. plāpāt’, raudzēt, revēt, ryusēt, saļdēt, skraidelēt, skuobēt, slavēt, šketerēt, traucēt, veļlēt, velēt, zeimēt.

Otrās konjugācijas darbības vārdiem tagadnes daudzskaitļa 1. un 2. personas galotnes ir -am, -at, piemēram, staiguot – staigojam, staigojat; meklēt – meklejam – meklejat, dūmuot – dūmojam – dūmojat, pagātnes daudzskaitļa 1. un 2. personas galotnes ir -om, -ot, piemēram, staiguot – staigoj^{om} // staigov^{om}, staiguo^{ot} // staigov^{ot}, baruo^{ot} – baruoj^{om} // barov^{om} – baruoj^{ot} // barov^{ot}, meklēt – meklēj^{om} – meklēj^{ot}.

Otrās konjugācijas darbības vārda runuot locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	runoju runoiļu, runoiņu, runaju	runuoju // runovu* runavu, runāvu	runuošu runāšu
tu	runoj runo ^{ji} , runoi ^{li} , runoi ⁿⁱ , runa ^{ji}	runuo ^{ji} // runov ⁱ runav ⁱ , runav ^y , runāv ^y , runov ^y	runuos ⁱ runā ^{si}
jīs, jei; jī, juos	runoj runoiļa, runoiņa, runaj	runuoja // runova runuo, runava, runāva	runuos** runās
mes	runoj ^{am} runoj ^{om} , runoiļ ^{om} , runoiņ ^{om} , runaj ^{am}	runuoj ^{om} // runov ^{om} runuom, runavom, runāvom, runovam, runavam	runuos ^{im} runuosem, runāsam
jūs	runojat runojot, runojit, runoite, runoiļot, runoiņot, runajat	runuojot // runovot runuot, runavot, runāvot, runovat, runavat	runuosit runuoret, runāsat

* Otrās konjugācijas darbības vārdu pagātnes abējādo formu plašā lietojuma dēļ latgaliešu rakstu valodā pieļauta to divējāda locīšana.

** Visiem darbības vārdiem nākotnes trešās personas beigu līdzskanis -s izrunā vienmēr ir mīksts.

Otrās konjugācijas darbības vārda *skoluo*t locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	skoloju <i>skoloīļu, skoloīņu, skolaju</i>	skoluoju // skolovu <i>skolavu, skolāvu</i>	skoluošu <i>skolāšu</i>
tu	skoloj <i>skoloji, skoloīli, skoloīni, skolaji</i>	skoluoji // skolovi <i>skolavi, skolavy, skolāvy, skolovy</i>	skoluoši <i>skolāši</i>
jīs, jei; jī, juos	skoloj <i>skoloīļa, skoloīņa, skolaj</i>	skoluoja // skolova <i>skoluo, skolava, skolāva</i>	skoluos <i>skolās</i>
mes	skolojam <i>skolojom, skoloīļom, skoloīņom, skolajam</i>	skoluojom // skolovom <i>skoluom, skolavom, skolāvom, skolovam, skolavam</i>	skoluosim <i>skoluošem, skolāsam</i>
jūs	skolojat <i>skolojot, skolojit, skoloīte, skoloīlot, skoloīņot, skolajat</i>	skoluojot // skolovot <i>skoluo, skolavot, skolāvot, skolovat, skolavat</i>	skoluosit <i>skoluošot, skolāsot</i>

Otrās konjugācijas darbības vārda *dadzynu*ot locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	dadzynoju <i>dadzynoīļu</i>	dadzynuoju // dadzynovu <i>dadzynavu, dadzynāvu</i>	dadzynuošu
tu	dadzynoj <i>dadzynoīji, dadzynoīli</i>	dadzynuoji // dadzynovi <i>dadzynavy, dadzynāvy, dadzynovy</i>	dadzynuoši
jīs, jei; jī, juos	dadzynoj <i>dadzynoīļa</i>	dadzynuoja // dadzynova <i>dadzynuo, dadzynava, dadzynāva</i>	dadzynuos
mes	dadzynojam <i>dadzynojom, dadzynoīļom</i>	dadzynuojam // dadzynovom <i>dadzynuom, dadzynavam, dadzynāvam, dadzynovam</i>	dadzynuosim <i>dadzynuošem</i>
jūs	dadzyno jat <i>dadzyno jot, dadzyno jīt, dadzyno īte, dadzyno īlot</i>	dadzynuo jat // dadzyno vot <i>dadzynu ot, dadzyno vat, dadzynā vat, dadzyno vat</i>	dadzynuo sit <i>dadzynuo set</i>

Otrās konjugācijas darbības vārda *peļneit* locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	peļneju	peļneju <i>peļnieju</i>	peļneišu <i>peļniešu</i>
tu	peļnej <i>peļneji</i>	peļneji <i>peļnieji</i>	peļneisi <i>peļniesi</i>
jis, jei; jī, juos	peļnej	peļneja <i>peļnie, peļnē, peļnieja, peļņēja, peļņēje</i>	peļneis <i>peļnies</i>
mes	peļnejam <i>peļnejom</i>	peļnejom <i>peļniem, peļnēm, peļniejom, peļņejem, peļnejam</i>	peļneisim <i>peļniesim, peļniesem</i>
jius	peļnejat <i>peļnejot, peļnejit, peļneite</i>	peļnejot <i>peļniet, peļnēt, peļniejot, peļņējet, peļnejat</i>	peļneisit <i>peļniesit, peļnieset</i>

Otrās konjugācijas darbības vārda *kavēt* locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	kaveju <i>kaveiņu</i>	kavieju <i>kaveju</i>	kaviešu <i>kaveišu</i>
tu	kavej <i>kaveini, kaveji</i>	kavieji <i>kaveji</i>	kaviesi <i>kaveisi</i>
jis, jei; jī, juos	kavej <i>kaveiņa</i>	kavēja <i>kavē, kavie, kavieja, kavēja, kaveja</i>	kavēs <i>kavies, kaveis</i>
mes	kavejam <i>kavejom, kaveiņom</i>	kavējom <i>kavēm, kaviem, kaviejom, kavējem, kavejam</i>	kavēsīm <i>kaviesim, kaveisim, kaviesem</i>
jius	kavejat <i>kavejot, kaveite, kaveiņot</i>	kavējot <i>kavēt, kaviet, kaviejot, kavējet, kavejat</i>	kavēsīt <i>kaviesit, kaveisit, kavieset</i>

Trešās konjugācijas darbības vārdu locīšana

Pie trešās konjugācijas pieder ar piedēkļiem *-ei-*, *-ē-* atvasināti darbības vārdi, kam nenoteiksmē ir vismaz divas zilbes, bet pagātnē ir par vienu zilbi vairāk nekā tagadnē, piemēram, *raksteit* (tagadnē *rokstu* – pagātnē *raksteju*), *laseit*, *gaideit*; *dzierdēt*, *gulēt*, *kustēt*.

Trešās konjugācijas darbības vārdus iedala divās grupās:

1) darbības vārdi, kas nenoteiksmē beidzas ar *-eit* (latviešu literārajā valodā tie beidzas ar *-īt*). Šiem darbības vārdiem pagātnē ir piedēklis *-ej-* [*-ej-*], piemēram, *dareit* – *doru* – *dareju*; *siļdeit* – *syldu* – *siļdeju*; *adeit*, *badeit*, *buorsteit*, *brauceit*, *daleit*, *dzirdeit*, *gaļdeit* ‘lobīt’, *ganeit*, *graizeit*, *grūzeit*, *guļdeit*, *kaiseit*, *klauseit*, *krateit*, *laisteit*, *lauzeit*, *laksteit* ‘lēkāt’, *laupeit* ‘1. lau-pīt, 2. mizot’; *luopeit*, *maidzeit* ‘spaidīt’, *maineit*, *maiseit* ‘1. maisīt, 2. traucēt’,

meideit, praseit, radeit, ruodeit, saceit, saudeit ‘šaudīt’, *siļdeit, syuteit, skaiteit* ‘1. skaitīt, 2. lasīt’, *skraideit, slauceit, smaļsteit, spardeit, stateit* ‘1. likt, 2. stādīt’, *svaideit, škaļdeit, taiseit* ‘1. taisīt, 2. rīkot’, *uordeit*.

2) darbības vārdi, kas nenoteiksmē beidzas ar **-ēt** [-āt] (arī latviešu literārajā valodā tie beidzas ar **-ēt**). Šiem darbības vārdiem pagātnes vienskaitļa 1. un 2. personā ir piedēklis **-iej-**, pārējās – piedēklis **-ēj-** [-āj-], piemēram, *gribēt – grybu – gribieju, gribēja; redzēt – radzu – redzieju, redzēja; čabēt, čiekstēt, drebēt, dunēt, grabēt, gulēt, luodēt, minēt, nīzēt, paleidzēt, sēdēt, skanēt, stuovēt, suopēt, tupēt, turēt, vaidēt, varēt*.

Darbības vārdi ar **-ēt** ir tā saucamie tagadnes *i*-celmi, kas raksturīgi baltu un slāvu valodām. Latviešu literārajā valodā tie nav saglabājušies, latgaliešu rakstu valodā ir. Salīdzināsim darbības vārda *ticēt* locīšanu leišu un latgaliešu rakstu valodā: *tikiu* ‘tycu’, *tiki* ‘tici’, *tiki* ‘jis, jei, jī, juos tic’, *tikime* ‘ticim’, *tikite* ‘ticit’.

Tāpat kā darbības vārdi ar **-ēt** tiek locīti trīs trešās konjugācijas darbības vārdi, kas nenoteiksmē beidzas ar **-uot**. Tie ir *dziđuot, rauđuot, zynuot*.

Darbības vārdiem, kas nenoteiksmē beidzas ar **-eit**, vienkāršās tagadnes daudzskaitļa 1. un 2. personas galotnes ir **-om**, **-ot**, piemēram, *laseit – losom, losot; skaiteit – skaitom, skaitot*.

Darbības vārdiem, kas nenoteiksmē beidzas ar **-ēt**, tagadnes daudzskaitļa 1. un 2. personas galotnes ir **-im**, **-it**, piemēram, *ticēt – ticim – ticit; varēt – varim – varit*.

Darbības vārdiem *muocēt, derēt, tecēt* tagadnes daudzskaitļa 1. un 2. personas galotnes ir **-am**, **-at**.

Trešās konjugācijas darbības vārdiem pagātnes daudzskaitļa 1. un 2. personas galotnes ir **-om**, **-ot**, piemēram, *laseit – lasejom – lasejot, redzēt – redzējom – redzējot*.

Trešās konjugācijas darbības vārda *laseit* locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	losu	laseju <i>lasieju</i>	laseišu <i>lasiešu</i>
tu	loši <i>los</i>	laseji <i>lasieji</i>	laseisi <i>lasiesi</i>
jis, jei; jī, juos	losa	laseja <i>lasē, lasie, lasieja</i>	laseis <i>lasēs, lasies</i>
mes	losom <i>losam</i>	lasejom <i>lasēm, lasiem, lasiejom, lasejam</i>	laseisim <i>lasēsīm, lasiesīm, lasiesem</i>
jūs	losot <i>losat, losit</i>	lasejot <i>lasēt, lasiet, lasiejot, lasejat</i>	laseisit <i>lasēsīt, lasiesīt, lasieset</i>

Trešās konjugācijas darbības vārda *ticēt* locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	tycu	ticēju <i>ticeju</i>	ticiešu <i>ticeišu</i>
tu	tīci <i>tic, tyci, tycy</i>	ticieji <i>ticeji</i>	ticiesi <i>ticeisi</i>
jīs, jei; jī, juos	tic <i>tyc</i>	ticēja <i>ticē, ticie, ticieja, ticēja, ticeja</i>	ticēs <i>ticies, ticeis</i>
mes	ticīm <i>tycom, tycam</i>	ticējom <i>ticēm, ticiem, ticiejom, ticējem, ticejam</i>	ticēsīm <i>ticiesim, ticeisim, ticiesem</i>
jīus	ticīt <i>tycot, tycat</i>	ticējot <i>ticēt, ticiet, ticiejot, ticējet, ticejat</i>	ticēsīt <i>ticiesit, ticeisit, ticieset</i>

Trešās konjugācijas darbības vārda *raudot* locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	raužu <i>raudu</i>	raudoju // raudovu <i>raudavu, raudāvu</i>	raudošu
tu	raudi <i>raud</i>	raudoji // raudovi <i>raudavi, raudavy, raudāvy, raudovy</i>	raudosī
jīs, jei; jī, juos	raud	raudoja // raudova <i>raudio, raudava, raudāva</i>	raudos
mes	raudīm <i>raužam, raužom, raužnom, raužņom, raužļom, raudam</i>	raudojom // raudovom <i>raudavom, raudāvom, raudovam</i>	raudosīm <i>raudiosem</i>
jīus	raudīt <i>raužat, raužot, raužnot, raužņot, raužļot, raudat</i>	raudojot // raudovot <i>raudavot, raudāvot, raudovat</i>	raudosīt <i>raudioset</i>

Trešās konjugācijas darbības vārda *muocēt* locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	muoku	muocēju <i>muoceju</i>	muociešu
tu	muoki <i>muoc</i>	muocieji <i>muoceji</i>	muociesi
jīs, jei; jī, juos	muok <i>muoka</i>	muocēja <i>muocē, muocie, muocēja, muocēja, muocēja</i>	muocēs <i>muocies</i>
mes	muokam <i>muokom</i>	muocējom <i>muocēm, muociem, muociejom, muocējem, muocejam</i>	muocēsīm <i>muociesim, muociesem</i>
jīus	muokat <i>muokot, muocit</i>	muocējot <i>muocēt, muociet, muociejot, muocējet, muocejat</i>	muocēsīt <i>muociesit, muocieset</i>

Atgriezenisko darbības vārdu locīšana

Atšķirībā no latviešu literārās valodas atgriezenisko darbības vārdu locīšana latgaliešu rakstu valodā ir divējāda. Tā ir atkarīga no atgriezeniskās morfēmas novietojuma: bezpriedēkļa darbības vārdos šī morfēma ir vārda beigās, ar priedēkļiem atvasinātos darbības vārdos atrodas starp priedēkli un sakni, piemēram, *vērtis – pasavērt, mozguotis – nūsamozguot, klauseitis – nasaklauseit*. Otrreizēja atgriezeniskās morfēmas pievienošana vārda beigās latgaliešu rakstu valodā nav pieļaujama: pareizi ir *nūsaliikt* ‘noliekties’, bet ne *nūsaliiktis, apsarauduot* ‘apraudāties’, bet ne *apsarauduotīs* u. tml.

Visiem **bezpriedēkļa** atgriezeniskajiem darbības vārdiem īstenības izteiksmes vienkāršajā tagadnē, pagātnē un nākotnē vienskaitļa 1. personā ir galotne **-ūs**, 2. personā – **-īs**. 3. personā un daudzskaitlī galotnes ir atšķirīgas: **-ās, -amēs, -atēs; -uos, -omēs, -otēs; -īs, -imēs, -itēs; -ēs, -emēs, -etēs**. Tiešo un atgriezenisko darbības vārdu visu triju vienkāršo laiku galotņu atbilstes rādītas tabulās.

Tagadne

nasu, nes, nas, nasam , nasat	nasūs, nesīs, nasās, nasamēs , nasatēs
losu, losi, losa, losom , losot	losūs, losīs, losuos, losomēs , losotēs
kustu, kusti, kust, kustim , kustit	kustūs, kustīs, kustīs, kustimēs , kustitēs

Pagātne

molu, moli, mola, molom , molot	molūs, molīs, moluos, molomēs , molotēs
styumu, styumi, styume, styumem, styumet	styumūs, styumīs, styumēs, styumemēs, styumetēs

Nākotne

ruodeišu, ruodeisi, ruodeis, ruodeisim, ruodeisit	ruodeišūs, ruodeisīs, ruodeisīs, ruodeisimēs, ruodeisitēs
--	--

Ar **priedēkļiem atvasinātos** atgriezeniskos darbības vārdus loka kā tiešos darbības vārdus, tas ir, lietojot tiešo darbības vārdu galotnes. Salīdzināsim, piemēram, daudzskaitļa 1. personas formas: *nasam – atsanasam* ‘atnesam ko sev’; *losom – pasalosom* ‘ko palasām sev’; *kustim – aizakustim* ‘iekustamies’; *molom – pīsamolom* ‘samalām sev ko vajadzīgā daudzumā’; *styumem – nūsastyumem* ‘aizstūmāmies’; *ruodeisim – nasaruodeisim* ‘nerādīsimies’.

Pirmās konjugācijas atgriezeniskā darbības vārda *skritis* locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	skrīnūs	skriejūs	skrišūs
tu	skrīnīs	skriejīs	skrišīs
jīs, jei; jī, juos	skrīnās	skrējuos <i>skriejuos</i>	skrišīs
mes	skrīnamēs	skrējomēs <i>skriejomēs</i>	skrišimēs
jūs	skrīnatēs	skrējotēs <i>skriejotēs</i>	skrišītēs

Pirmās konjugācijas atgriezeniskā darbības vārda *ceļtis* locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	ceļūs	cieļūs	ceļšūs
tu	ceļīs	cielīs	ceļšīs
jīs, jei; jī, juos	ceļās	cēlēs	ceļšīs
mes	ceļamēs	cēlemēs	ceļšimēs
jūs	ceļatēs	cēletēs	ceļšītēs

Otrās konjugācijas atgriezeniskā darbības vārda *kavētis* locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	kavejūs	kaviejūs	kaviešūs <i>kaveišūs</i>
tu	kavejīs	kaviejīs	kaviesīs <i>kaveisīs</i>
jīs, jei; jī, juos	kavejās	kavējuos	kavēsīs <i>kaveisīs</i>
mes	kavejamēs	kavējomēs	kavēsīmēs <i>kaveisīmēs</i>
jūs	kavejatēs	kavējotēs	kavēsītēs <i>kaveisitēs</i>

Otrās konjugācijas atgriezeniskā darbības vārda *mozgotis* locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	mozgojūs	mozgojūs // mozgovūs	mozguošūs
tu	mozgojīs	mozgojīs // mozgovīs	mozguosīs
jīs, jei; jī, juos	mozgojās	mozgojuos // mozgovuos	mozguosīs
mes	mozgojamēs	mozgojomēs // mozgovomēs	mozguosīmēs
jūs	mozgojatēs	mozgojotēs // mozgovotēs	mozguosītēs

Trešās konjugācijas atgriezeniskā darbības vārda *turētis* locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	turūs	turiejus	turiešus <i>tureišus</i>
tu	turīs	turiejis	turiesis <i>tureisis</i>
jīs, jei; jī, juos	turīs	turējuos	turēsīs <i>tureisīs</i>
mes	turimēs	turējomēs	turēsīmēs <i>tureisīmēs</i>
jīus	turītēs	turējotēs	turēsītēs <i>tureisītēs</i>

Trešās konjugācijas atgriezeniskā darbības vārda *vuiceitīs* 'mācīties' locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	vuicūs	vuicejūs	vuiceišūs
tu	vuicīs	vuicejis	vuiceisīs
jīs, jei; jī, juos	vuicuos	vuicejuos	vuiceisīs
mes	vuicomēs	vuicejomēs	vuiceisīmēs
jīus	vuicotēs	vuicejotēs	vuiceisītēs

Pirmās konjugācijas atgriezeniskā darbības vārda *sasatikt* locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	sasateiku	sasatyku	sasatikšu
tu	sasateic	sasatyki	sasatiksi
jīs, jei; jī, juos	sasateik	sasatyka	sasatiks
mes	sasateikam	sasatykom	sasatiksim
jīus	sasateikat	sasatykot	sasatiksit

Otrās konjugācijas atgriezeniskā darbības vārda *nūsamožuo*t locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	nūsamožoju	nūsamožuoju // nūsamožovu	nūsamožuošu
tu	nūsamožoj	nūsamožuoji // nūsamožovi	nūsamožuoši
jīs, jei; jī, juos	nūsamožoj	nūsamožuoja // nūsamožova	nūsamožuos
mes	nūsamožojam	nūsamožuojom // nūsamožovom	nūsamožuosim
jīus	nūsamožojat	nūsamožuojot // nūsamožovot	nūsamožuosit

**Trešās konjugācijas atgriezeniskā darbības vārda
īsavuiceit 'īemācīties' locīšana**

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā pagātne	Vienkāršā nākotne
es	īsavuicu	īsavuiceju	īsavuiceišu
tu	īsavuici	īsavuiceji	īsavuiceisi
jīs, jei; jī, juos	īsavuica	īsavuiceja	īsavuiceis
mes	īsavuicom	īsavuicejom	īsavuiceisim
jīus	īsavuicot	īsavuicejot	īsavuiceisit

**Darbības vārdu locīšana īstenības izteiksmes
saliktajos laikos**

Darāmās kārtas īstenības izteiksmes saliktos laikus veido no darbības vārda *byut* formām un pagātnes lokāmā divdabja, kas beidzas ar **-s, -use, -uši, -ušys // -ušas; -īs, -usēs, -ušīs, -ušuos**.

Nekārtņā darbības vārda *byut* locīšana

Persona	Saliktā tagadne	Saliktā pagātne	Saliktā nākotne
es	asmu bejs, bejuse	beju // tyku bejs, bejuse	byušu bejs, bejuse
tu	esi bejs, bejuse	beji // tyki bejs, bejuse	byusi bejs, bejuse
jīs, jei	ir bejs, bejuse	beja // tyka bejs, bejuse	byus bejs, bejuse
mes	asam bejuši*, bejušys* // -as	bejom // tykom bejuši, bejušys // -as	byusim bejuši, bejušys // -as
jīus	asat bejuši, bejušys // -as	bejot // tykot bejuši, bejušys // -as	byusit bejuši, bejušys // -as
jī, juos	ir bejuši, bejušys // -as	beja // tyka bejuši, bejušys // -as	byus bejuši, bejušys // -as

Latgaliešu valodā īstenības izteiksmes **salikto pagātņi** biežāk veido no darbības vārda *tikt* formām un pagātnes lokāmā divdabja, piemēram, *Es jam natyku vaicuojs* 'Es viņam neesmu vaicājis'; *Es juo natyku redziejs jau godu* 'Es viņu nebiju redzējis jau (veselu) gadu'; *Jī tuo natyka dzierdiejuši* 'Viņi to nebija dzirdējuši'; *Tyku grūzejis i pa Reigu* 'Esmu grozījies arī pa Rīgu'.

* Vairākās izloksnēs -uši, -ušys vietā izmanto abām dzimtēm kopīgu formu ar **-ušs** (*bejušs*), kas latgaliešu rakstu valodā nav lietojama.

Atgriezeniskā darbības vārda *grūzeitis* locīšana

Persona	Saliktā tagadne	Saliktā pagātne	Saliktā nākotne
es	asmu <i>grūzejis</i> , <i>grūzejusēs</i>	beju // <i>tyku</i> <i>grūzejis</i> , <i>grūzejusēs</i>	byušu <i>grūzejis</i> , <i>grūzejusēs</i>
tu	esi <i>grūzejis</i> , <i>grūzejusēs</i>	beji // <i>tyki</i> <i>grūzejis</i> , <i>grūzejusēs</i>	byusi <i>grūzejis</i> , <i>grūzejusēs</i>
jīs, jei	ir <i>grūzejis</i> , <i>grūzejusēs</i>	beja // <i>tyka</i> <i>grūzejis</i> , <i>grūzejusēs</i>	byus <i>grūzejis</i> , <i>grūzejusēs</i>
mes	asam <i>grūzejušis</i> , <i>grūzejušuos</i>	bejom // <i>tykom</i> <i>grūzejušis</i> , <i>grūzejušuos</i>	byusim <i>grūzejušis</i> , <i>grūzejušuos</i>
jūs	asat <i>grūzejušis</i> , <i>grūzejušuos</i>	bejot // <i>tykot</i> <i>grūzejušis</i> , <i>grūzejušuos</i>	byusit <i>grūzejušis</i> , <i>grūzejušuos</i>
jī, juos	ir <i>grūzejušis</i> , <i>grūzejušuos</i>	beja // <i>tyka</i> <i>grūzejušis</i> , <i>grūzejušuos</i>	byus <i>grūzejušis</i> , <i>grūzejušuos</i>

Pavēles izteiksme

Vienskaitļa 1. personai pavēles formas nav.

Latgaliešu rakstu valodā pavēles izteiksmes **vienskaitļa 2. personas** forma sakrīt ar īstenības izteiksmes vienkāršās tagadnes 2. personu, piemēram: *tu nes – nes!*; *tu staigoj – staigoj!*; *tu mierej – mierej!*; *tu roksti – roksti!*; *tu stuovī – stuovī!*; *tu vuicīs – vuicīs!* Izloksnēs tā tas ir ne vienmēr, piemēram: *tu nasy, nežni, bet nes!*; *tu staigoji, staigoīli, staigoīni, staigāji, bet staigoj!*; *tu miereji, bet mierej!*; *tu rokst, bet roksti!*; *tu stuov, bet stuovī!*

Pavēles izteiksmes **daudzskaitļa 1. personā** lieto īstenības izteiksmes tagadnes daudzskaitļa 1. personas formu vai arī nākotnes 1. personas formu: *nasam!*, *nessim!*; *mozgojam!*, *mozguosim!*; *gaidom!*, *gaideisim!*; *guļam!*, *gulim!* Blakus regulārajam (*īmam!*, *īsim!*) darbības vārdam *īt* lieto arī senās pavēles izteiksmes formas *eme!*, *eima!*, kādu nav īstenības izteiksmē.

Pavēles izteiksmes **daudzskaitļa 2. personas** formas latgaliešu rakstu valodā **visiem darbības vārdiem beidzas ar -it, -itēs**, piemēram, *jūs nasat – nesit!*; *jūs staigojat – staigojit!*; *jūs mierejat – mierejit!*; *jūs rokstot – rokstit!*; *jūs stuovīt – stuovīt!*; *jūs vuicotēs – vuicitēs!* Izloksnēs pavēles un īstenības izteiksmes daudzskaitļa 2. personas formas nereti tiek jauktas: *nesit!* un *nesit (nasat vietā)*; *losot!* (*losit!* vietā) un *losot*.

Daudzskaitļa 2. personas formas ar **-te**, ko daudzviet lieto paralēli regulārajām, piemēram, *ejit!* un arī *eite!*; *meklejit!* un arī *mekleite!* *jumejit!* un arī *jumeite!*; *vaicojit!* un arī *vaicoite!*; *dzeivojit!* un arī *dzeivoite!*, bez ierobežojuma lietojamas daiļliteratūrā, bet *eite!* – arī rakstu valodā.

Vienskaitļa un daudzskaitļa 3. personas formas tāpat kā latviešu literārajā valodā veido partikulas *lai* savienojums ar īstenības izteiksmes tagadnes 3. personu: *lai nas!*, *lai staigoj!*, *lai pagaida!* Atsevišķos tradicionālos izsauceņos partikulu *lai* izlaiž: *Nadūd Dīvs!* '(Lai) nedod Dievs!', *Raun jū vylks!* '(Lai) rauj viņu vilks!'

Darbības vārdu *ceļt, ceļtīs, pīsaceļt* locīšana

Persona	
tu	ceļ! ceļīs! pīsaceļ!
jīs, jei; jī, juos	lai ceļ! lai ceļās! lai pīsaceļ!
mes	ceļam! ceļsim!; ceļamēs! ceļsimēs!; pīsaceļam! pīsaceļsim!
jūs	ceļit! ceļitēs! pīsaceļit!

Vēlējuma izteiksme

Mūsdienās latgaliešu rakstu valodā, tāpat kā latviešu literārajā valodā bieži lieto vēlējuma izteiksmes formas, kas visās personās beidzas vienādi: tiešajiem darbības vārdiem ar **-tu**, piemēram, *īt – ītu, runuot – runuotu, skaiteit – skaiteitu*, atgriezeniskajiem darbības vārdiem – ar **-tūs**, piemēram, *lauztīs – lauztūs, suoktīs – suoktūs, mozguotīs – mozguotūs*.

Nekārtņā darbības vārda *byut* locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Saliktā tagadne
es	byutu // byutum	byutu // byutum bejs, bejuse
tu	byutu // byutim	byutu // byutim bejs, bejuse
jīs, jei	byutu // byutu	byutu bejs, bejuse
mes	byutu // byutumem	byutu // byutumem bejuši, bejušys // -as
jūs	byutu // byutumet	byutu // byutumet bejuši, bejušys // -as
jī, juos	byutu // byutu	byutu bejuši, bejušys // -as

Pirmās konjugācijas darbības vārdu *ceļt, ceļtīs* locīšana

Persona	Vienkāršā tagadne	Vienkāršā tagadne
es	caltu // caltum	caltūs // caltumūs
tu	caltu // ceļtim	caltūs // ceļtimīs
jīs, jei; jī, juos	caltu // caltu	caltūs // caltūs
mes	caltu // caltumem	caltūs // caltumemēs
jūs	caltu // caltumet	caltūs // caltumetēs

Agrākos latgaliešu tekstos, tāpat kā joprojām lielā daļā izlokšņu, vēlējuma izteiksmes formas ir atšķirīgas katrā personā un skaitlī, piemēram, darbības vārdam *īt* – vienskaitļa 1. personā *ītum*, vienskaitļa 2. personā *ītim*, vienskaitļa un daudzskaitļa 3. personā *ītu*, daudzskaitļa 1. personā *ītumem*, daudzskaitļa 2. personā *ītumet*. Piemēram: *Ka idūtīm, āstum* ‘Ja tu iedotu, es ēstu’; *Koč zynuotumem, jam ni par kaidu naudu nasaceitumem* ‘Ja mēs arī zinātu, viņam ne par kādu naudu neteiktu’. Šādas formas bez ierobežojuma lietojamas arī latgaliešu rakstu valodā. Tās ir ērtas lietošanā, jo no darbības vārda formas

vien ir skaidrs, par kuru personu ir runa. Izloksnēs sastopamie daudzskaitļa 1. personas formas saīsinājumi, kā *skritum* (*skritumem* vietā), *sauktum* (*sauktumem* vietā) latgaliešu rakstu valodā nav lietojami.

Tāpat kā latviešu literārajā valodā vēlējuma izteiksmes formas veido no nenoteiksmes, tomēr latgaliešu valodā skaidrāk redzama ir saknes patskaņu mija, piemēram, *nest – nastu, vērtis – vērtūs, sistis – systūs, perēt – parātu*.

Pirmās konjugācijas darbības vārdu saknē ar īsu vai garu patskaņi mija notiek šādi: **a – o, e [ā] – a, ē [ā] – ā, i – y**, piemēram, *art – ortu, maļt – moltu; ceļt – caltu, ceļtīs – caltūs, veļt – valtu, vēltīs – valtūs, apsaveljt – apsavaltu; sēt – sātu, bērt – bārtu; sasatikt – sasatyktu, snigt – snygtu*. Ja nenoteiksmē saknes beigu līdzskanis ir **ļ**, vēlējuma izteiksmē – **l**, piemēram, *kaļt – koltu, kaļst – kolstu, viļkt – vylktu, siļt – syltu, daguļt* '1. atgulties, 2. piegulties klāt' – *dagultu, kuļt – kultu*.

Patskaņu **e [ā] – a, ē [ā] – ā** mija notiek arī otrās un trešās konjugācijas darbības vārdu saknē, piemēram: *ecēt – acātu, tecēt – tacātu, meklēt – maklātu, mērcēt – mārcašu, sēdēt – sādātu*.

Agrākos tekstos un retumis izloksnēs sastopamās vēlējuma izteiksmes arhaiskās formas, kā *byutub, sistib, atsaceitib, dareitubet; dūtumu, dzeivuo-tumu, puorītumu, puordūtumu; išuļu, byutuļom* latgaliešu rakstu valodā nav lietojamas.

Vairākās Rietumlatgales un Viduslatgales izloksnēs vēlējuma izteiksmei ir īpaša **atstāstījuma izteiksmes** forma, ko veido darbības vārda *byut* pagātnes forma kopā ar tagadnes aktīvo divdabi, piemēram, *Es bej vēļ gulūte* 'Es būtu vēl gulējusi'; *Šuos ar bej eimūts pasavārtu* 'Šis arī būtu gājušas paskatīties'; *Par itaidu lītu šys ar bej syts* (< *sytus*) 'Par tādu lietu šis arī būtu sitis (piekāvis)'. Šādas formas lietojamas daīlliteratūrā.

Atstāstījuma izteiksme

Mūsdienās latgaliešu rakstu valodā tāpat kā latviešu literārajā valodā atstāstījuma izteiksmes **vienkāršajā tagadnē** lieto **tagadnes** aktīvo nelokāmo divdabi, kas beidzas ar **-ūt, -ūtīs**, piemēram, *nasūt, ceļūt, ceļūtīs, mozgojūt, mozgojūtīs, sokūt*.

Tomēr daudzās izloksnēs atstāstījuma izteiksmē joprojām lieto tagadnes aktīvo divdabju formas, kas vienskaitlī vīriešu dzimtē beidzas ar **-s** (< **-is**), sieviešu dzimtē – ar **-ūte**, daudzskaitlī abās dzimtēs – ar **-ūts**, retāk – **-ūši, -ūšys**, piemēram, *ass, asūte; soks, sokūte; loss, losūte* vienskaitlī; *asūts // asūši, asūšys; sokūts // sokūši, sokūšys; losūts // losūši, losūšys* daudzskaitlī.

No atgriezeniskajiem darbības vārdiem veidotie tagadnes aktīvie divdabji vienskaitlī beidzas ar **-īs, -ūs, -ūtīs** (*smejīs, smejūs, smejūtīs*), daudzskaitlī – ar **-ūšīs, -ūšuos** (*smejūšīs, smejūšuos*).

Šādas tagadnes aktīvo divdabju formas latgaliešu rakstu valodā lietojamas bez ierobežojuma. Piemēri kontekstā: *Dāls tik siežs* (< *siežus* < *sēdus*) *pi televizora* 'Dēls tik sēžot pie televizora'; *Šys pats zyns, kū dareit* 'Viņš pats zinot, ko darīt'; *Łuce labi šyunūte* 'Lūcija labi šujot'; *Kai leits, tai gūvs*

nūraunūte pīnu 'Kā lietus, tā govīs noraujot pienu'; *Meitys niule baileigi kruosojūšuos* 'Sievietes tagad ļoti krāsojoties'.

Atstāstījuma izteiksmes **salikto tagadni** veido ar divdabi *asūt* resp. *ass* vai *asūte* un pagātnes aktīvo divdabi ar *-s* vīriešu dzimtē un *-use* sieviešu dzimtē. Piemēri: *Asūte krytuse i lauzuse rūku* 'Esot kritusi un lauzusi roku'; *Jau trešu mašynu ass nūpīercs* 'Jau trešo mašīnu esot nopircis'; *Seņuoak bārņim serku naasūt davuši nikai* 'Agrāk bērniem vispār neesot devuši sērskociņus'.

Nekārtņā darbības vārda *byut* locīšana tagadnē

Vienkāršā tagadne

es, tu, jis, jei	asūt // ass, asūte
mes, jius, jī, juos	asūt // asūts // asūši, asūšys

Saliktā tagadne

es, tu, jis, jei	asūt // ass, asūte bejs, bejuse
mes, jius, jī, juos	asūt // asūts // asūši, asūšys bejuši, bejušys // -as

Mūsdienās latgaliešu rakstu valodā, tāpat kā latviešu literārajā valodā, atstāstījuma izteiksmes **vienkāršajā nākotnē** lieto **nākotnes** aktīvo nelokāmo divdabi, kas beidzas ar *-šūt*, *-šūtīs*, piemēram, *nesšūt*, *ceļšūt*, *ceļšūtīs*, *mozguošūt*, *mozguošūtīs*, *saceišūt*.

Tomēr daudzās izloksnēs atstāstījuma izteiksmē joprojām lieto nākotnes aktīvo divdabju formas, kas vienskaitlī vīriešu dzimtē beidzas ar *-škys*, sieviešu dzimtē – ar *-škūte*, daudzskaitlī abās dzimtēs – ar *-škūts*, retāk – *-škūši*, *-škūšys*, piemēram, *byuškys*, *byuškūte*; *iškys*, *iškūte*; *braukškys*, *braukškūte* vienskaitlī; *byuškūts* // *byuškūši*, *byuškūšys*; *iškūts* // *iškūši*, *iškūšys*; *braukškūts* // *braukškūši*, *braukškūšys* daudzskaitlī. Tā tas ir **tiešajiem** darbības vārdiem.

No **atgriezeniskajiem** darbības vārdiem veidotie nākotnes aktīvie divdabji vienskaitlī beidzas ar *-škīs*, *-škūtēs* (*neškīs*, *neškūtēs*), daudzskaitlī – ar *-škūtīs*, retāk – *-škūšīs*, *-škūšuos* (*neškūtīs*, *neškūšīs*, *neškūšuos*).

Šādas nākotnes aktīvo divdabju formas latgaliešu rakstu valodā lietojamas bez ierobežojuma. Piemēri kontekstā: *Ignats pats nūiškys da prokurora* 'Ignāts pats aiziešot pie prokurora'; *Jei vys tik byuškūte vacuoka par Tekli* 'Viņa tomēr būšot vecāka par Teklu'; *Pogosta doncuotuojus ruodeiškūts pa televizoru* 'Pagasta deļotājus rādīšot pa televizoru'; *Jurs soka, ka mauduoškīs piec pierts* 'Juris saka, ka peldēšoties pēc pirts'; *Vystys kaškūtīs tik pa pogolmu* 'Vistas pēršoties tikai pa pagalmu'.

Atstāstījuma izteiksmes **salikto nākotni** veido ar divdabi *byušūt* resp. *byuškys* vai *byuškūte* un pagātnes aktīvo divdabi ar *-s* vīriešu dzimtē un *-use* sieviešu dzimtē. Piemēri: *Lai ceļūt dālu, byuškys izaguliejs* 'Lai ceļot dēlu, būšot izgulējies'; *Iz Svātku byuškūši bārņi sabraukuši* 'Ziemassvētkos būšot sabraukuši bērni'.

Nekārtņā darbības vārda *byut* locīšana nākotnē

Vienkāršā nākotne

es, tu, jis, jei	byušūt // byuškys, byuškūte
mes, jius, jī, juos	byušūt // byuškūts // byuškūši, byuškušys

Saliktā nākotne

es, tu, jis, jei	byušūt // byuškys, byuškūte bejs, bejuse
mes, jius, jī, juos	byušūt // byuškūts // byuškūši, byuškūšys bejuši, bejušys // -as

Darbības vārda *nest* locīšana tagadnē un nākotnē

Vienkāršā tagadne

es, tu, jis, jei	nasūt // nass, nasūte
mes, jius, jī, juos	nasūt // nasūts // nasūši, nasūšys

Vienkāršā nākotne

es, tu, jis, jei	nessūt // neškys, neškūte
mes, jius, jī, juos	nessūt // neškūts // neškūši, neškūšys

Saliktā tagadne

es, tu, jis, jei	asūt // ass, asūte ness, nasuse
mes, jius, jī, juos	asūt // asūts // asūši, asūšys nasuši, nasušys // -as

Saliktā nākotne

es, tu, jis, jei	byušūt // byuškys, byuškūte ness, nasuse
mes, jius, jī, juos	byušūt // byuškūts // byuškūši, byuškūšys nasuši, nasušys // -as

Atstāstījuma izteiksmē atšķirībā no latviešu literārās valodas latgaliešu valodā lieto **pagātnes** formas.

Vienkāršajā pagātnē lieto pagātnes aktīvo divdabi ar **-s** vai **-use**: *Taisejs jaunu sātu* ‘Cēlis jaunu māju’; *Saukuse muotis* ‘Saukusi māti’; *Dzeivovuši vīnūs vuorgūs* ‘Dzīvojuši trūkumā un nabadzībā’. Tā kā palīgdarbības vārdu mēdz izlaist gan īstenības izteiksmes saliktajā tagadnē, gan atstāstījuma izteiksmes saliktajā tagadnē, par atstāstījuma izteiksmes pagātnes formām ne gramatikās, ne izlokšņu aprakstos parasti nerunā, jo sakrituma dēļ darbības vārda formas palaikam grūti klasificējamas. Vēl daži piemēri šādam lietojumam: *Turiejuši pa treis zyrgi* ‘Turējuši pa trim zirgiem’; *Šai tai apsapļuovuši* ‘Šā tā applāvušies’; *Vysu dzeivi sytušis* ‘Visu dzīvi grūti strādājuši’.

Saliktās pagātnes formas veido ar divdabjiem *bejs, bejuse* (vienskaitlī), *bejuši, bejušys* // *-as* (daudzskaitlī) un attiecīgā darbības vārda pagātnes

aktīvo divdabi: *Bejs cīš īsaskriejs* 'Bijis stipri ieskrējies'; *Nabejuse āduse nu poša reita* 'Nebijusi ēdusi no paša rīta'; *Bejuši nūbraukuši iz nedelis* 'Bijuši aizbraukuši uz (veselu) nedēļu'; *Bejušys pīkusušys* 'Bijušas nogurušas'.

Dažkārt saliktās pagātnes formas paplašina vēl vairāk – veido ar divdabi *asūt* resp. *ass* vai *asūte*, palīgdarbības vārda *byut* pagātnes aktīvo divdabi ar *-s*, *-use* un attiecīgā darbības vārda pagātnes aktīvo divdabi (*Jei jau asūte bejuse pasamūduse*).

Ciešamajā kārtā pagātnes aktīvā divdabja vietā stājas pagātnes pasīvais divdabis ar *-ts*, *-ta* (*Gūvs vēļ naasūt bejuse izslaukta*).

Darbības vārdu locīšana atstāstījuma izteiksmes pagātnē

Vienkāršā pagātne

Vienskaitlis

vīr. dz. – es, tu, jis bejs, saucs, mekliejs, darejs; ruovīs
--

siev. dz. – es, tu, jei bejuse, saukuse, mekliejuse, darejuse; ruovusēs

Daudzskaitlis

vīr. dz. – mes, jius, jī bejuši, saukuši, mekliejuši, darejuši; ruovušīs
--

siev. dz. – mes, jius, juos bejušys // -as, saukušys // -as, mekliejušys // -as, darejušys // -as; ruovušuos
--

Saliktā pagātne

Vienskaitlis

vīr. dz. – es, tu, jis bejs bejs, bejs saucs, bejs mekliejs, bejs darejs; bejs ruovīs

siev. dz. – es, tu, jei bejuse bejuse, bejuse saukuse, bejuse mekliejuse, bejuse darejuse; bejuse ruovusēs
--

Daudzskaitlis

vīr. dz. – mes, jius, jī bejuši bejuši, bejuši saukuši, bejuši mekliejuši, bejuši darejuši; bejuši ruovušīs

siev. dz. – mes, jius, juos bejušys // -as bejušys // -as, bejušys // -as saukušys // -as, bejušys // -as mekliejušys // -as, bejušys // -as darejušys // -as; bejušys // -as ruovušuos

Ziemeļlatgales un atsevišķās citās izloksnēs atstāstījuma izteiksmes laiku formu veidošanā izmanto pasīvā divdabja formas, kas beidzas ar *-mu*, *-ma* vai *-m*, piemēram, *asamu*, *asama*, *naasam*; *vajagamu*, *radzamu*, *runojamu* (tagadnē); *bejumu*, *plāvamu*, *vuicejamūs* (pagātnē); *byuškamu*, *byuškama*; *īškamu*, *īškam*; *veškamu*, *veškam*; *dareiškamu* (nākotnē). Daži piemēri: *Tāva naass sātā* un arī *Tāva naasam sātā* 'Tēva neesot mājās'; *Pi juo vyss ass* un arī *Pi juo vyss asama* 'Pie viņa viss esot'; *Jei atīškūte vokorā* un arī *Jei atīškamu vokorā* 'Viņa atnākot vakarā'. Šādas formas bez ierobežojuma lietojamas daiļliteratūrā.

Vajadzības izteikšana

Vajadzības izteikšanai pēc latviešu literārās valodas parauga latgaliešu valodā aizvien biežāk lieto darbības vārda formas, kas atvasinātas ar priedēkli **juo-** no īstenības izteiksmes tagadnes 3. personas, piemēram: *juobrauc, juoskraida, juodora; juoatsapyuš, juosanas, juosakopoj, juopīsalosa*. Atšķirībā no latviešu literārās valodas, kur darbības vārda *būt* vajadzības izteiksmes formu veido no nenoteiksmes, latgaliešu valodā blakus *juobyut* lieto arī īstenības izteiksmes tagadnes 3. personas formas *juobyun, juoir*.

Vajadzības izteikšanai lietotās formas ar *juo-* nemainās ne dzimtē, ne skaitlī, ne personā. Tā saukto salikto laiku formas, izņemot tagadni, lieto reti. Daži piemēri: *Iudiņš juosanas nu okys* 'Ūdens (ir) jāsanes no akas'; *Obejīm beja juogona vuškys* 'Abiem bija jāgana aitas'; *Itys byus juoizstuosta vacei ar vacīku* 'Tas būs jāizstāsta vecaimātei ar vecotēvu'; *Vysu myužu jam ir bejs daudz juosavuīca* 'Visu mūžu viņam ir bijis daudz jāmacās'.

Vajadzības izteikšanai latgaliešu rakstu valodā lieto arī **apprakstošas konstrukcijas**, ko veido no darbības vārda *vajadzēt** formām (*vajag, vajadzēja, vajadzēs*) un nenoteiksmes, piemēram, *Vysu vajag sasprēst i izaust pošom* 'Viss (ir) jāsavērpj un jānoauž pašām'; *Vajadzēja applaut vysus teirumus* 'Bija jānopļauj visi tīrumi'; *Jam jau navajadzēs zemis art* 'Viņam jau nevajadzēs zemi art'.

Vajadzēt vietā reizēm stājas darbības vārdu *daīt, dasaīt, dasavest* formas, piemēram, *Nabeja autobusa, i daguoja īt kuojom* 'Nebija autobusa, un nācās iet kājām'; *Dasaīt i oku teireit* 'Nākas arī aku tīrīt'; *Dasavede pasakomuot* 'Nācās pamocīties'. Arī šādas formas latgaliešu rakstu valodā lietojamas bez ierobežojuma.

Atstāstot vajadzību, arī latgaliešu rakstu valodā reizēm lieto īpašas formas, ko veido no darbības vārda *byut* atstāstījuma izteiksmes formas kopā ar pagātnes aktīvo divdabi un tagadnes 3. personas formu ar *juo-*, piemēram, *Itū svātdiņ jom asūt bejs juodzīd bazneicā* 'Šo svētdien viņam esot bijis jādzied baznīcā'.

Latgaliešu rakstu valodā objekts, uz ko vērsta darbība, konstrukcijās ar darbības vārdu *vajadzēt* un nenoteiksmi parasti ir **ģenitīvā**, piemēram, *Vajag pasejuot myltu maizei* '(Ir) jāpasijā milti maizei'; *Vajadzēs vēļ nūpierkt cukru* 'Būs vēl jānopērk cukurs'; *Vajadzēja pīsprēst vylnys zečem* 'Bija jāsavērpj vilna zeķēm'. Konstrukcijas ar ģenitīvu ir latgaliešu rakstu valodas norma.

Izloksnēs reizēm lieto arī nominatīvu, piemēram, *Vajag pierkt zyrgs, vajag jam pavaīcuot* '(Ir) jāpērk zirgs, (ir) jāpajautā viņam'; *Iudiņš vajag nest* '(Ir) jānes ūdens'.

Atšķirībā no latviešu literārās valodas latgaliešu valodā **visu izteiksmju visos laikos** tiešais papildinātājs, kas apgalvojuma formā ir **akuzatīvā**,

* Izloksnēs darbības vārda *vajadzēt* formas dažādi pārveido, piemēram, *vāg, vāga, vajaga, vāgyna, vajagyna; vaidzē, vaidzēja, vādzie, vaidzie, vaidzieja; vādzies, vaidzies*. Neviens no šīm formām latgaliešu rakstu valodā nav lietojama.

nolieguma formā ir **ģenitīvā**. Tas pats, arī izsakot vajadzību. Salīdzināsim: *Es skaitu gruomotu* 'Es lasu grāmatu', *Es naskaitu gruomotys* 'Es nelasu grāmatu'; *Nūpierc maizi!* 'Nopērc maizi!', *Napierc maizis!* 'Nepērc maizi!'; *Jis ass redzies tovu jaunuokū muosu* 'Viņš esot redzējis tavu jaunāko māsu', *Jis naass redzies tovs jaunuokuos muosys* 'Viņš neesot redzējis tavu jaunāko māsu'; *Mes dzīduotumem senejuos dzīsmis* 'Mēs dziedātu senās dziesmas', *Mes nadzīduotumem senejūs dzīšmu* 'Mēs nedziedātu senās dziesmas'; *Mums vajadzēja laseit ūgys* 'Mums vajadzēja lasīt ogas', *Mums navajadzēja laseit ūgu* 'Mums nevajadzēja lasīt ogas'.

Ciešamā kārta

Latgaliešu rakstu valodā vienkāršo laiku formas ciešamajā kārtā lieto reti. To vietā biežāk lieto darāmās kārtas 3. personu. Formu *Teiku* (*tyku, tikšu*) *turāts kai cītumā* vietā biežāk saka *Mani tur* (*turēja, turēs*) *kai cītumā*. Salikto laiku formas veido pagātnes pasīvie divdabji kopā ar darbības vārda *byut* formām:

saliktā tagadne: *ir dareits, ir runuots; (ir) pīsapierkts;*

saliktā pagātne: *beja dareits, beja runuots; (beja) pīsapierkts;*

saliktā nākotne: *byus dareits, byus runuots; (byus) pīsapierkts.*

Darbības vārda *byut* formas salikto laiku 3. personā bieži tiek izlaistas, tāpēc dažkārt bez plašāka konteksta grūti saprast, par kuru laiku ir runa, piemēram, *Ceļi aizputynuoti* 'Ceļi (ir) aizputināti'; *Rejā izmyurāts ceplis* 'Rijā (bija) izmūrēta krāsns'.

Reizēm ciešamajā kārtā lieto no atgriezeniskajiem darbības vārdiem veidotas formas ar **-tīs** vai **-tūs**, piemēram, *buortīs* vai *buortūs* (no *buortīs* 'bārties'); *Seņ nav radzātīs* 'Sen nav nācies saredzētīs'; *Seņ nav vārtūs ūlu, byus daudz pīdāts* 'Sen nav pārbaudītas olas (perēkli), būs daudz piedēts'.

Daudzās latgaliešu valodas izloksnēs ciešamajā kārtā lieto divdabjus ar atgriezenisko morfēmu starp priedēkli un sakni, piemēram, *Molkys pīsa-grīzts deļ treju zīmu* 'Malka (ir) sazāgēta trijām ziemām', *Kūdeļu pīsanasts, nu i spriež vysys* 'Kodeļas (ir) sanestās, nu arī vērpj visas', *Byus izadauzeits pa vysu pasauli* 'Būs izbraukāta visa pasaule'. Arī šeit objekts (kas izsaka nenoteiktu daudzumu), uz ko vērsta darbība, parasti ir **ģenitīvā**. Šādas formas bez ierobežojuma lietojamas arī rakstu valodā.

Latviešu literārās valodas ietekmē latgaliešu rakstu valodā ienāk ciešamās kārtas formas ar pagātnes pasīvo divdabi un darbības vārdu *tikt*, piemēram, *tiks izdareits, tiks padareits, tyka izvoduoti, tiks pasaceits*. Šādas formas latgaliešu valodai nav raksturīgas, izņemot lietojumu pagātnē **laika nianšes izteikšanai**, piemēram, *Nikas taidš vēļ natyka dzierdāts* 'Nekas tāds vēļ nebija dzirdēts'. Par ciešamās kārtas formām arī 59.–60. lpp.

Parasti īstenības izteiksmes vienkāršo laiku formu veidošanai latgaliešu rakstu valodā lieto nevis darbības vārdu *tikt*, kā tas ir latviešu literārajā valodā, bet gan darbības vārda *byut* formas kopā ar pagātnes pasīvo divdabi, piemēram, *Sprāstys beja caurys nakts* 'Tika vērpsts caurām naktīm', *Kuozuos beja*

dzīduots, cikom klauseja bols 'Kāzās tika dziedāts, kamēr klausīja balss', *Tiergā vysakuo beja pierkts i puordūts* 'Tirgū viss kaut kas tika pirkts un pārdots'.

Nolieguma formas ciešamajā kārtā veido tāpat kā latviešu literārajā valodā, piemēram, *Ora, ora, nikas nav aports* 'Ara, ara, bet nekas nav apar ts'. Tomēr latgaliešu valodā nolieguma funkcijas var veikt arī pats pasīvais divdabīšs, piemēram, *Vēļ tuos sātys nanūjauktys* 'Vēļ tās ēkas nav nojauktas'; *Nagulātys ituos nakts* 'Šis naktis nav gulētas'; *Ka nasavārts, saviersi* 'Ja (vēl) nav savērts, savērsi'. Latgaliešu rakstu valodā šādas formas lietojamas bez ierobežojuma.

Pagātnes pasīvos divdabjus no atgriezeniskajiem darbības vārdiem ar priedēkli parasti lieto kā izteicējus, piemēram, *Šūvokor izadzīduots nu sirds* 'Šovakar dziedāts ilgi un daudz'; *Izarunuots ar vysim* 'Viss pārrunāts ar visiem'. Dienvidlatgales izlokšnēs šādus divdabjus iespējams lietot arī kā apzīmētājus (skat. *apsaauts* locīšanu 99.–100. lpp.). Ir iespējams teikt *Apsaauts pats lobuokais apovs* 'Apauti paši labākie apavi' un *Apsaautais zuoboks namīdz* 'Apautais zābaks nespiež'. Latgaliešu rakstu valodā šādi divdabji lietojami tikai **izteicēja** nozīmē.

Ciešamās kārtas formas reizēm lieto **vēlējuma izteiksmē**, piemēram, *Ka byutu pīlaseits, atnastum* 'Ja būtu salasīts, es atnestu'.

Ciešamās kārtas formas lieto arī **atstāstījuma izteiksmes** pagātnē, piemēram, *Klāvs pamasts pa vaļai* 'Kūts atstāta vaļa', *Bejs pīsaveits bosom nastaiguot* 'Bijis piesacīts basām (kājām) nestaigāt'. Par to skat. arī 81. lpp.

Nenoteiksme

Latgaliešu rakstu valodā tiešie darbības vārdi nenoteiksmē beidzas ar **-t** [-t'], atgriezeniskie – ar **-tīs**, piemēram, *byut, it, nest, vest, dzeivuot, skaiteit, meklēt; prīcuotīs, mauduotīs* 'peldēties', *vērtīs* 'skatīties', *klauseitīs, mozguotīs*.

Nenoteiksmes beigu **-t** izrunā tiek mīkstināts, jo agrāk tam ir sekojis patskanis **i**. Nenoteiksme ar **-ti** dažkārt saglabāta darbības vārdiem *ēst* un *dzert*, piemēram, *Gribīs ēsti, dzerti* 'Gribas ēst (un) dzert'; *Īdūd bruoleišam dzerti!* 'Iedod brālītim padzerties!'

Otrās konjugācijas darbības vārdi, kas latviešu literārajā valodā beidzas ar **-āt** un **-ot**, piemēram, *staigāt, skalot*, latgaliešu rakstu valodā beidzas vienādi, tas ir, ar **-uot**, piemēram, *staiguot, skoluot*. **Izlokšņu formas** ar **-ūt** (*staigūt, skolūt*) vai **-oit** (*staigoit, skoloit*) latgaliešu rakstu valodā nav lietojamas.

Otrās konjugācijas darbības vārdi, kas latviešu rakstu valodā beidzas ar **-īt** un **-ēt**, piemēram, *mērīt, velēt*, arī latgaliešu rakstu valodā beidzas atšķirīgi – ar **-eit** un **-ēt** [-āť], piemēram, *mieriet, velēt*, sakrītot atsevišķām laiku formām. **Izlokšņu formas** ar **-iet** (*mieriet, veliet*) vai **-ēt** (*mierēt*) latgaliešu rakstu valodā nav lietojamas.

Trešās konjugācijas darbības vārdi, kas latviešu literārajā valodā beidzas ar **-īt** un **-ēt**, piemēram, *gaidīt, ticēt*, arī latgaliešu rakstu valodā beidzas atšķirīgi – ar **-eit** un **-ēt** [-āť], piemēram, *gaideit, ticēt*, sakrītot atsevišķām laiku

formām. Izlokšņu formas ar *-iet* (*gaidiet, ticiet*) vai *-ēt* (*gaidēt*) latgaliešu rakstu valodā nav lietojamas.

Latgaliešu rakstu valodā, atšķirībā no latviešu literārās valodas, ar priedēkli atvasinātos darbības vārdos starp priedēkli un darbības vārda sakni iesprauž atgriezenisko morfēmu *-sa-* (vecajos latgaliešu tekstos arī *-si-*), piemēram, *pērtis – nūsapērt, sukuotīs ‘ķemmēties’ – sasasukuot, taiseitīs – nasataiseit*.

Atkarā no tā, vai priedēklis beidzas ar patskani vai līdzskani, atgriezeniskos darbības vārdus latgaliešu valodas izloksnēs veido trejādi:

1. *sasalīkt* ‘saliekties’, *apsasmīt* ‘izsmiet’, kā runā Rietumlatgalē un Dienvidlatgalē un kas ir arī **latgaliešu rakstu valodas norma**;
2. *sazalīkt, apasmīt*, kā runā visā Ziemeļlatgalē un Austrumlatgalē, kā arī Latgales vidienē;
3. *sazalīkt, apzasmīt*, kā runā dažās Viduslatgales un Austrumlatgales izloksnēs.

Raksturīgākie atgriezenisko darbības vārdu atvasinājumi ar priedēkliem ir šādi:

aiza- (< aiz- + -sa)

aizaklīgt ‘iekļiegties’, *aizakuosēt* ‘ieklepoties’, *aizalaist* ‘norietēt (par sauli)’, *aizapeikstēt* ‘iepikstēties’, *aizasirdeit* ‘sadusmoties’, *aizazvīgt* ‘iezviegties’

apsa-

apsaaūt ‘apauties’, *apsasegt* ‘apsegties’, *apsasprīst* ‘apspriesties’, *apsazeit* ‘pārskatīties’

atsa-

atsadzert ‘atdzerties’, *atsaīt* ‘pāriet’, *atsapierkt* ‘atpirkties’, *atsasēt* ‘atsēsties’

dasa-

dasadūrt ‘pieskarties’, *dasaguoduot* ‘atcerēties’, *dasakabynuot* ‘pieākēties’, *dasasēt* ‘apsēsties pie kā’, *dasavērt* ‘pieskatīt kādu’

iza- (< iz- + -sa)

izastaipeit ‘izstaipties’, *izagluobt* ‘izglābties’, *izasorguot* ‘izvairīties, izsargāties’, *izavest* ‘uzvesties’, *izavuiceit* ‘izmācīties’

īsa-

īsadzeivnuot ‘iedzīvoties’, *īsaskrīt* ‘ieskrieties’, *īsavērt* ‘ieraudzīt’, *īsalaist* ‘ielaisties’

nūsa-

nūsabeit ‘nobīties’, *nūsadzīduot* ‘izdziedāties pēc sirds patikas’, *nūsa-gulēt* ‘1. palikt netīram, 2. noplakt’, *nūsagult* ‘apgulties’

pasa-

pasabreivnuot ‘pabrīnīties’, *pasadūt* ‘padoties’, *pasarunuot* ‘parunāties’

pīsa-

pīsačelt ‘piecelties’, *pīsalaveit* ‘pielavīties’, *pīsasaceit* ‘pieteikties’

puorsa-

puorsasvīt ‘pārsviesties’, *puorsalīkt* ‘pārliekties’, *puorsadūrt* ‘ko pārdurt’, *puorsameit* ‘1. kļūt citādākam, 2. pārmīties ceļā, 3. ar ko apmainīties’

sasa-

sasajaukt ‘sajaukties’, *sasamaiseit* ‘samaisīties’, *sasakaut* ‘sakauties’

Supīns

Atšķirībā no latviešu literārās valodas latgaliešu valodā joprojām lieto **supīnu** – senu tā saucamo verbālnomena formu, kas tiešajiem darbības vārdiem beidzas ar **-tu**, atgriezeniskajiem – ar **-tūs**.

Supīnu lieto mērķa, nolūka izteikšanai aiz kustības, virzības darbības vārdiem, piemēram, *Dīvenš guoja rudzu sātu, svāta Muora pabieržuotu; Cīlaveņa, gludgaļveite, dzeisim gūvu paganeitu!; Ej, Dīven, šūvokor da manim vakarātu; Es nūguoju valātūs zaļu jiuru maleņā; Kur tu skrīsi, vanadzeņ, voska cymdus maukdamīs? Skrīšu līpys apsavārtu: soka – lela izauguse; Īmam āstu! 'Ejam ēst!'; Piečuok byus juoīt sīna kostu 'Vēlāk būs jāiet sienu grābt'; Atbraucem pīna dzartu 'Atbraucām pienu dzert'; Tū meitu vairuok vede doncuotu 'To meitu biežāk lūdza dejt'; Kur iz kaida tylta losuos dzīduotu 'Kur uz kāda tilta pulcējas dziedāt'; Vysi skrēja guņš dzāstu 'Visi skrēja dzēst uguni'; Kuopam gulātu iz sīna 'Kāpjām gulēt uz sienaugšas'; Nalīņ ar kotru duraku kautūs! 'Nesāc kauties ar katru muļķi!'; Nūsāda jei pyustūs i damyga 'Viņa apsēdās atpūsties un piemīga'; Beigsim vuoļuotūs pa gultu, īsim sīna pļautu! 'Pietiek vārtīties pa gultu, iesim sienu pļaut!'; Skrīsim iz upi mauduotūs! 'Skriesim uz upi peldēties!'; Jaunī brauce iz bazneicu lauluotūs 'Jaunais pāris brauca uz baznīcu laulāties!'; Lai vace it atsapyustu! 'Lai vecāmāte iet atpūsties!'*

Supīns ir pamatā vēlējuma izteiksmes formām ar **-tu** vai **-tūs**. Salīdzinot ar nenoteiksmi, supīnā vērojama noteikta saknes patskaņu mija. Par to arī pie vēlējuma izteiksmes 78. lpp.

Tāpat kā pie kustības, virzības darbības vārdiem kopumā, arī konstrukcijās ar supīnu darbības objekts latgaliešu rakstu valodā ir **ģenitīvā**, piemēram, *Nūguoja maizis 'Aizgāja pēc maizes'; Atnese iudiņa 'Atnesa ūdeni' un Īsim dadzynuotu zoru 'Iesim dedzināt zarus'; Vajag it lopu kostu 'Jāiet grābt lapas'; Es palikšu slauceitu ustobys, a tu ej ravātu! 'Es palikšu slaucīt istabu, bet tu ej ravēt!'; Ar zyrgu braucem drēbu valātu 'Ar zirgu braucām drēbes velēt'.*

Divdabis

Latgaliešu rakstu valoda divdabju formu ziņā ir bagātāka par latviešu literāro valodu. Tajā lieto, piemēram, tagadnes un nākotnes aktīvos (jeb darāmās kārtas) un pasīvos (jeb ciešāmās kārtas) divdabjus ar **-s** (*soks*), **-ūte** (*sokūte*), **-ūts** (*sokūts*), **-ūši** (*sokūši*), **-ūšys** (*sokūšys*), **-am** (*asam*), **-amu** (*asamu*), **-ama** (*asama*); **-škys** (*neškys*), **-škūte** (*neškūte*), **-škūts** (*neškūts*), **-škūši** (*neškūši*), **-škūšys** (*neškūšys*), **-škam** (*neškam*), **-škamu** (*neškamu*), **-škama** (*neškama*). Par tādiem skatīt arī pie atstāstījuma izteiksmes. Lieto arī vēl citus aktīvos un pasīvos divdabjus.

Tagadnes un pagātnes aktīvie un pasīvie lokāmie divdabji

Tāpat kā latviešu literārajā valodā arī latgaliešu rakstu valodā plaši lieto tagadnes un pagātnes aktīvos un pasīvos lokāmos divdabjus, kas vieniskaitļa nominatīvā beidzas šādi:

-**ūšs**, -**ūša**, -**ūšais**, -**ūšuo**, piemēram, *dylstūšs, dylstūšais, dylstūša, dylstūšuo; takūšs, takūšais, takūša, takūšuo*;

-**s**, -**use**, -**ais**, -**ušuo**, piemēram, *pīredziejs, pīredziejušais, pīredziejuse, pīredziejušuo; dzims, dzymuse, dzymušais, dzymušuo*;

-**ams**, -**ama**, -**amais**, -**amuo**, piemēram, *nasams, nasamais, nasama, nasamuo; pļāunams, pļāunamais, pļāunama, pļāunamuo*;

-**oms**, -**oma**, -**omais**, -**omuo**, piemēram, *gaidoms, gaidomais, gaidoma, gaidomuo; zynoms, zynomais, zynoma, zynomuo*;

-**ts**, -**ta**, -**tais**, -**tu**, piemēram, *dūts, dūtais, dūta, dūtuo; siļdeits, siļdeitais, siļdeita, siļdeituo*.

No īstenības izteiksmes tagadnes celma atvasinātie **tagadnes aktīvie lokāmie divdabji** beidzas ar -**ūšs**, -**ūša**, -**ūšais**, -**ūšuo**, piemēram, *augu – augūšs, dagu – dagūša, stuovu – stuovūšais, staigoju – staigojūšuos*. Tos lieto galvenokārt kā apzīmētājus un izmanto ne pārāk bieži. Šo divdabju formas ar garu patskani piedēkli vēl nav nostiprinājušās kā vienīgās, jo blakus tām lieto arī formas ar -**uš**. Lieto arī tagadnes lokāmos divdabjus ar -**eišs**, -**eiša**, kas atvasināti no darbības vārdiem ar -**ēt**, piemēram, *stuoveišs* 'stāvošs', *guleišs* 'guļošs', *raudeišs* 'raudošs'.

No īstenības izteiksmes pagātnes celma atvasinātie **pagātnes aktīvie lokāmie divdabji** beidzas ar -**s**, -**use**, -**ais**, -**ušuo**, piemēram, *nūguoja – nūguojs, aizmyga – aizmyguse, veita – veitušais, pakryta – pakrytušuo*. Tos lieto kā apzīmētājus vai kā izteicēja daļu un izmanto bieži. No latviešu literārās valodas atšķirīgi veido sieviešu dzimtes formas, piemēram, *nesusi – nasuse, lāpījusi – luopejuse; izplaukusi – izplaukušuo, nodzeltējusi – nūdzeltiejušuo*. Atšķiras arī latgaliešu valodas izloksnēm raksturīgie atgriezeniskie divdabji (divdabja *nūsakaviejs* locīšanas paraugu skat. 93.–94. lpp.). Daži piemēri: *nūsavadejušais ols* 'novadējies alus', *atsavadušuo gūvs* 'atnesusies govš'; *Niule saimineica jau atsapyutuse* 'Tagad saimniece jau (ir) atpūtusies'; *Meita jim jau lela, izavuicejuse* 'Meita viņiem jau liela, izskolojusies'; *Byutum pasaklausejuse, zynuotum* 'Ja es būtu paklausījuses, zinātu'; *Izaganejuse kai luova* 'Noganījusies kā lāva (par govi)'.

Ziemeļlatgales un Austrumlatgales izloksnēs visai plaši izplatītie vīriešu dzimtes pagātnes aktīvie divdabji ar noteikto galotni -**īs** (*aizmygušīs*), ko pa daļai runā ar garu cietu *ī*, latgaliešu rakstu valodā nav lietojami.

No **pirmās** un **otrās** konjugācijas darbības vārdu īstenības izteiksmes tagadnes celma atvasinātie **tagadnes pasīvie lokāmie divdabji** beidzas ar -**ams**, -**ama**, -**amais**, -**amuo**, piemēram, *liku – likams, vadu – vadama; mozgoju – mozgojams, mekleju – meklejama*. Tāpat atvasina divdabjus arī no **trešās** konjugācijas darbības vārdiem, kas beidzas ar -**ēt**, piemēram, *tycu – tycams, radzu – radzama*.

No trešās konjugācijas darbības vārdiem, kas beidzas ar *-eit*, un darbības vārda *zynuot* divdabjus atvasina ar **-oms, -oma**, piemēram, *do-ru – doroms, grūzu – grūzoma*. Tos lieto gan kā apzīmētājus, gan kā izteicēja daļu.

Tagadnes aktīvie lokāmie divdabji ar noteikto galotni plaši tiek izmantoti vārdkopās vai vārdu savienojumos, kur divdabīs apzīmē līdzekli darbības veikšanai vai kādu citu pastāvīgu kvalitāti, piemēram, *odomuos odotys, luopamuos odotys, šyunamuo mašyna, kuļamuo mašyna, braucamuos sokys, ādamuos siens, dzeramais iudiņš, ibraucamuo vīta, bļāunamuo reikle, aužamī stuovi, slaucamuo gūvs, aramuo zeme, kreitamuo kaite, cierpamuo vuška, krystamuo zeime, mierstamuo stuņde; sīna pļāunamais laiks, pušdīņu guļamais laiks, gūvu slaucamais laiks, pīna grīžamuo mašyna ‘piena separators’, lynu sukojamuo mašyna, cyuku kaunamais nazs*. Vairāki šādi divdabji ir substantivējušies, kļūstot gan par plaši pazīstamiem (*ādamais, dzeramais, braucamais, kreitamais* ‘kritamā kaite’), gan šaurākā areālā lietojamiem vārdiem, piemēram, *cārtamais* ‘čūska’, *licamais* ‘dzijas uztīnamās tītavas’. Divdabīs pamatā ir arī lietvārdam *aramine* ‘aramzeme’ un, retāk lietotam, īpašības vārdam *araminis (sokys)* ‘sakas, ko zirgam mauc kaklā arot’.

Dienvidlatgales izloksnēs šiem divdabjiem ir arī atgriezeniskā forma, piemēram, *izanasams* ‘kas tāds, ko var iznest sev līdzī’.

Latgaliešu rakstu valodā, atšķirībā no latviešu literārās valodas, **pagātnes pasīvos lokāmos divdabjus** veido gan no tiešajiem, gan atgriezeniskajiem darbības vārdiem. No **tiešajiem** darbības vārdiem divdabjus veido tāpat kā latviešu literārajā valodā – no nenoteiksmes celma ar **-ts, -ta, -tais, -tuo**, piemēram, *laseit – laseits, nest – nasta, pīraksteit – pīraksteitais, raksteit – raksteituo*. Tos lieto gan kā apzīmētājus, gan kā izteicēja daļu un izmanto bieži.

No **atgriezeniskajiem** darbības vārdiem ciešamās kārtas aktīvos pagātnes lokāmos divdabjus veido divējādi. No **atgriezeniskiem ar priedēkli atvasinātiem** darbības vārdiem divdabjus veido ar atgriezenisko morfēmu starp priedēkli un sakni un loka tāpat kā iepriekšējos. To rāda divdabja *apsaauts* locīšanas paraugs 99.–100. lpp.

Daži piemēri: *Drēbu pīsapierkts loblobūs* ‘Apģērbs sapirkts labu labais’; *Pīsaasts da valis* ‘Pieasts līdz sātam’; *Nūsatrokuots vysai nedēļai* ‘Izdauzījušies veselai nedēļai’; *Atsadzarts iz vysa myuža* ‘Izdzerts tik, cik varētu visā mūžā’; *Pīsaklauseits vysaidu runu* ‘Dzirdētas visādas runas’. Šādi divdabji latgaliešu rakstu valodā lietojami bez ierobežojuma.

No **atgriezeniskiem bezpriedēkļa** darbības vārdiem divdabjus veido no nenoteiksmes celma ar **-tīs** vai **-tūs**, piemēram, *caļtīs* vai *caltūs* (no *ceļtīs*), *vārtīs* vai *vārtūs* (no *vērtīs*), *smītūs* (no *smītīs*), *jimtūs* (no *jimtīs*). Daži piemēri: *Nazcik reižu bej buortīs par sosu iesšonu* ‘Neskaitāmas reizes bāros (bārās, bārāties), ka ēd negatavus ābolus’; *Vajadzātu pasavert bišu, seņ nav vārtūs* ‘Vajadzētu apskatīt bites, sen nav skatītas’; *Kur tys laiks, kai nav šīļdeitūs iz myureiša* ‘Kur tas laiks, kā nav būts uz mūrīša sildīties’.

Ziemeļlatgales un Austrumlatgales izloksnēs visai plaši izplatītie vīriešu dzimtes pagātnes lokāmie divdabji ar noteikto galotni **-īs** (*radzātīs*), ko daļā izlokšņu runā ar garu cietu *ī*, latgaliešu rakstu valodā nav lietojami.

Aktīvo un pasīvo divdabju locīšanas paraugi

Tagadnes aktīvā divdabja *plaukstūšs* locīšana vīriešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. plaukstūšs (zors)	plaukstūši <i>plaukstūšy</i>
Ģ. plaukstūša	plaukstūšu
D. plaukstūšam	plaukstūšim <i>plaukstūšym, plaukstūšim</i>
A. plaukstūšu	plaukstūšus
I. ar plaukstūšu	ar plaukstūšim <i>ar plaukstūšym, ai plaukstūšim</i>
L. plaukstūšā	plaukstūšus

sieviešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. plaukstūša (rūža) <i>plaukstuša</i>	plaukstūšys // plaukstūšas <i>plaukstušas</i>
Ģ. plaukstūšys // <i>plaukstušas plaukstušas</i>	plaukstūšu <i>plaukstušu</i>
D. plaukstūšai <i>plaukstušai</i>	plaukstūšom <i>plaukstušuom plaukstušuom</i>
A. plaukstūšu <i>plaukstušu</i>	plaukstūšys // plaukstušas <i>plaukstušas</i>
I. ar plaukstūšu <i>ai plaukstušu</i>	ar plaukstūšom <i>ai plaukstušuom ai plaukstušuom</i>
L. plaukstūšā <i>plaukstušā</i>	plaukstūšuos <i>plaukstušuos</i>

Tagadnes aktīvā divdabja *plaukstūšais* locīšana vīriešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. plaukstūšais <i>plaukstušis,</i> <i>plaukstušyjs</i>	plaukstūši <i>plaukstuši</i>
Ģ. plaukstūšuo <i>plaukstušuo</i>	plaukstūšūs <i>plaukstušū, plaukstušū</i>
D. plaukstūšajam <i>plaukstušejam,</i> <i>plaukstušyjam</i>	plaukstūšajim <i>plaukstušim,</i> <i>plaukstušejim, plaukstušyjim</i>
A. plaukstūšū <i>plaukstušū</i>	plaukstūšūs <i>plaukstušūs</i>
I. ar plaukstūšū <i>ai plaukstušū</i>	ar plaukstūšajim <i>ar plaukstušim,</i> <i>ai plaukstušejim, ar plaukstušyjim</i>
L. plaukstūšajā <i>plaukstušeajā,</i> <i>plaukstušyajā</i>	plaukstūšajūs <i>plaukstušejūs,</i> <i>plaukstušyjūs</i>
V. plaukstūšais! <i>plaukstušis!</i> <i>plaukstušyjs!</i>	plaukstūši! <i>plaukstuši!</i>

sieviešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. plaukstū <u>uo</u> <i>plaukstu<u>uo</u></i>	plaukstū <u>uos</u> <i>plaukstu<u>uos</u></i>
Ģ. plaukstū <u>uos</u> <i>plaukstu<u>uos</u></i>	plaukstū <u>ūs</u> <i>plaukstū<u>ū</u>, plaukstu<u>ū</u></i>
D. plaukstū <u>šajai</u> <i>plaukstu<u>šejai</u>, plaukstū<u>šyjai</u></i>	plaukstū <u>šajom</u> <i>plaukstu<u>šejuom</u>, plaukstū<u>šyjom</u></i>
A. plaukstū <u>šū</u> <i>plaukstu<u>šū</u></i>	plaukstū <u>šuos</u> <i>plaukstu<u>šuos</u></i>
I. ar plaukstū <u>šū</u> <i>ai plaukstu<u>šū</u></i>	ar plaukstū <u>šajom</u> <i>ai plaukstu<u>šejuom</u>, ar plaukstū<u>šyjom</u></i>
L. plaukstū <u>šajā</u> <i>plaukstu<u>šejā</u>, plaukstū<u>šyajā</u></i>	plaukstū <u>šajuos</u> <i>plaukstu<u>šejuos</u>, plaukstū<u>šyjuos</u></i>
V. plaukstū <u>uo!</u> <i>plaukstu<u>uo!</u></i>	plaukstū <u>uos!</u> <i>plaukstu<u>uos!</u></i>

**Pagātnes aktīvā divdabja paguojs locīšana
vīriešu dzimte**

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. paguojs (gods)	paguoju <u>ši</u>
Ģ. paguoju <u>ša</u>	paguoju <u>šu</u>
D. paguoju <u>šam</u>	paguoju <u>šim</u> <i>paguoju<u>šim</u></i>
A. paguoju <u>šu</u>	paguoju <u>šus</u>
I. ar paguoju <u>šu</u>	ar paguoju <u>šim</u> <i>ai paguoju<u>šim</u></i>
L. paguoju <u>šā</u>	paguoju <u>šūs</u>

sieviešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. paguojuse (nedeļa) <i>paguoju<u>ša</u></i>	paguoju <u>šys</u> // paguoju <u>šas</u> <i>paguoju<u>šs</u></i>
Ģ. paguoju <u>šys</u> // paguoju <u>šas</u>	paguoju <u>šu</u>
D. paguoju <u>šai</u>	paguoju <u>šom</u> <i>paguoju<u>šuom</u></i>
A. paguoju <u>šys</u> // paguoju <u>šas</u>	paguoju <u>šys</u> // paguoju <u>šas</u>
I. ar paguoju <u>šu</u>	ar paguoju <u>šom</u> <i>ai paguoju<u>šuom</u></i>
L. paguoju <u>šā</u>	paguoju <u>šuos</u>

**Pagātnes aktīvā divdabja *paguojušais* locīšana
vīriešu dzimtē**

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. paguojušais <i>paguojušis,</i> <i>paguojušyjs</i>	paguojuši
Ģ. paguojušuo	paguojušūs <i>paguojušu</i>
D. paguojušajam <i>paguojušejam,</i> <i>paguojušyjam</i>	paguojušajim <i>paguojušim,</i> <i>paguojušejim, paguojušyjim</i>
A. paguojušū	paguojušūs
I. ar paguojušū	ar paguojušajim <i>ar paguojušim,</i> <i>ai paguojušejim, ar paguojušyjim</i>
L. paguojušajā <i>paguojušejā,</i> <i>paguojušyajā</i>	paguojušajūs <i>paguojušejus, paguojušyjus</i>
V. paguojušais! <i>paguojušis!</i> <i>paguojušyjs!</i>	paguojuši!

sieviešu dzimtē

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. paguojušuo	paguojušuos
Ģ. paguojušuos	paguojušūs <i>paguojušu</i>
D. paguojušajai <i>paguojušejai,</i> <i>paguojušyjai</i>	paguojušajom <i>paguojušejuom,</i> <i>paguojušyjom</i>
A. paguojušū	paguojušuos
I. ar paguojušū	ar paguojušajom <i>ai paguojušejuom,</i> <i>ar paguojušyjom</i>
L. paguojušajā <i>paguojušejā,</i> <i>paguojušyajā</i>	paguojušajuos <i>paguojušejuos,</i> <i>paguojušyjuos</i>
V. paguojušuo!	paguojušuos!

Pagātnes aktīvā divdabja *nūsakaviejs* locīšana

vīriešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. nūsakaviejs (puika)	nūsakaviejuši
Ģ. nūsakaviejuša	nūsakaviejušu
D. nūsakaviejušam	nūsakaviejušim
A. nūsakaviejušu	nūsakaviejušus
I. ar nūsakaviejušu	ar nūsakaviejušim
L. nūsakaviejušā	nūsakaviejušus

sieviešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. nūsakaviejuse (meitine)	nūsakaviejušys // nūsakaviejušas
Ģ. nūsakaviejušys // nūsakaviejušas	nūsakaviejušu
D. nūsakaviejušai	nūsakaviejušom
A. nūsakaviejušu	nūsakaviejušys // nūsakaviejušas
I. ar nūsakaviejušu	ar nūsakaviejušom
L. nūsakaviejušā	nūsakaviejušuos

Pagātnes aktīvā divdabja *nūsakaviejušais* locīšana

vīriešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. nūsakaviejušais <i>nūsakaviejušis</i> *	nūsakaviejuši
Ģ. nūsakaviejušuo	nūsakaviejušūs <i>nūsakaviejušu</i>
D. nūsakaviejušajam	nūsakaviejušajim
A. nūsakaviejušū	nūsakaviejušūs
I. ar nūsakaviejušū	ar nūsakaviejušajim
L. nūsakaviejušajā	nūsakaviejušajūs

* Paradigmās dotas tikai visbiežāk izplatītās izlokšņu formas.

sieviešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. nūsakaviejušuo	nūsakaviejušuos
Ģ. nūsakaviejušuos	nūsakaviejušūs nūsakaviejušū
D. nūsakaviejušajai	nūsakaviejušajom
A. nūsakaviejušū	nūsakaviejušuos
I. ar nūsakaviejušū	ar nūsakaviejušajom
L. nūsakaviejušajā	nūsakaviejušajuos

Pagātnes aktīvā divdabja *cielis* locīšana

vīriešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. <i>cielis</i> (bārns)	cālušīs
Ģ. cālušuos	cālušūs
D. -	-
A. cālušūs	cālušūs
I. ar cālušūs	-
L. -	-

sieviešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. cālušīs (vace ‘vecmāmiņa’)	cālušuos
Ģ. cālušuos	cālušūs
D. -	-
A. cālušūs	cālušuos
I. cālušūs	-
L. -	-

Tagadnes pasīvā divdabja *ādams* locīšana

vīriešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. <i>ādams</i> (rīksts)	<i>ādami ādamy</i>
Ģ. <i>ādama</i>	<i>ādamu</i>
D. <i>ādamam</i>	<i>ādamim ādamym, ādamīm</i>
A. <i>ādamu</i>	<i>ādamus</i>
I. ar <i>ādamu</i>	ar <i>ādamim ar ādamym, ai ādamīm</i>
L. <i>ādamā</i>	<i>ādamūs</i>

sieviešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. <i>ādama</i> (ūga)	<i>ādamys // ādamas</i>
Ģ. <i>ādamys // ādamas</i>	<i>ādamu</i>
D. <i>ādamai</i>	<i>ādamom ādamuom</i>
A. <i>ādamu</i>	<i>ādamys // ādamas</i>
I. ar <i>ādamu</i>	ar <i>ādamom ai ādamuom</i>
L. <i>ādamā</i>	<i>ādamuos</i>

Tagadnes pasīvā divdabja *ādamais* locīšana

vīriešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. <i>ādamais</i> <i>ādamīs, ādamyjs</i>	<i>ādamī</i>
Ģ. <i>ādamuo</i>	<i>ādamūs ādamū</i>
D. <i>ādamajam</i> <i>ādamejam,</i> <i>ādamyjam</i>	<i>ādamajim</i> <i>ādamīm, ādamejīm, ādamijim</i>
A. <i>ādamū</i>	<i>ādamūs</i>
I. ar <i>ādamū</i>	ar <i>ādamajim ar ādamīm,</i> <i>ai ādamejīm, ar ādamijim</i>
L. <i>ādamajā</i> <i>ādamejā, ādamyjā</i>	<i>ādamajūs ādamejūs, ādamyjūs</i>

sieviešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. ādamuo	ādamuos
Ģ. ādamuos	ādamūs ādamū
D. ādamajai ādamejai, ādamyjai	ādamajom ādamejuom, ādamyjom
A. ādamū	ādamuos
I. ar ādamū	ar ādamajom ai ādamejuom, ar ādamyjom
L. ādamajā ādamejā, ādamyjā	ādamajuos ādamejuos, ādamyjuos
V. ādamuo!	ādamuos!

Tagadnes pasīvā divdabja *zynoms* locīšana

vīriešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. zynoms (nūtykums)	zynomi zynomy
Ģ. zynoma	zynomu
D. zynomam	zynomim zynomym, zynomim
A. zynomu	zynomus
I. ar zynomu	ar zynomim ar zynomym, ai zynomim
L. zynomā	zynomūs

sieviešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. zynoma (vīta)	zynomys // zynomas
Ģ. zynomys // zynomas	zynomu
D. zynomai	zynomom zynomuom
A. zynomu	zynomys
I. ar zynomu	ar zynomom ai zynomuom
L. zynomā	zynomuos

Tagadnes pasīvā divdabja *zynomais* locīšana

vīriešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. <i>zynomais zynomīs, zynomyjs</i>	<i>zynomī</i>
Ģ. <i>zynomuo</i>	<i>zynomūs zynomū</i>
D. <i>zynomajam zynomejam, zynomyjam</i>	<i>zynomajim zynomīm, zynomejīm, zynomijim</i>
A. <i>zynomū</i>	<i>zynomūs</i>
I. ar <i>zynomū</i>	<i>ar zynomajim ar zynomīm, ai zynomejīm, ar zynomijim</i>
L. <i>zynomajā zynomejā, zynomyjā</i>	<i>zynomajūs zynomejūs, zynomyjūs</i>
V. <i>zynomais! zynomīs! zynomyjs!</i>	<i>zynomī!</i>

sieviešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. <i>zynomuo</i>	<i>zynomuos</i>
Ģ. <i>zynomuos</i>	<i>zynomūs zynomū</i>
D. <i>zynomajai zynomejai, zynomyjai</i>	<i>zynomajom zynomejuom, zynomyjom</i>
A. <i>zynomū</i>	<i>zynomuos</i>
I. ar <i>zynomū</i>	<i>ar zynomajom ai zynomejuom, ar zynomyjom</i>
L. <i>zynomajā zynomejā, zynomyjā</i>	<i>zynomajuos zynomejuos, zynomyjuos</i>
V. <i>zynomuo!</i>	<i>zynomuos!</i>

Pagātnes pasīvā divdabja *apauts* locīšana

vīriešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. <i>apauts (zuoboks)</i>	<i>apauti apauty</i>
Ģ. <i>apauta</i>	<i>apautu</i>
D. <i>apautam</i>	<i>apautīm apautym, apautīm</i>
A. <i>apautu</i>	<i>apautus</i>
I. ar <i>apautu</i>	<i>ar apautīm ar apautym, ai apautīm</i>
L. <i>apautā</i>	<i>apautūs</i>

sieviešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. apauta (kūrpe)	apautys // apautas
Ģ. apautys // apautas	apautu
D. apautai	apautom apautuom
A. apautu	apautys // apautas
I. ar apautu	ar apautom ai apautuom
L. apautā	apautuos

Pagātnes pasīvā divdabja *apautais* locīšana

vīriešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. apautais <i>apautīs, apautyjs</i>	apautī
Ģ. apautuo	apautūs apautū
D. apautajam <i>apautejam, apautyjam</i>	apautajim apautejīm, apautyjim
A. apautū	apautūs
I. ar apautū	ar apautajim ai apautejīm, ar apautyjim
L. apautajā <i>apautejā, apautyjā</i>	apautajūs apautejūs, apautyjūs
V. apautais! <i>apautīs! apautyjs!</i>	apautī!

sieviešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. apautuo	apautuos
Ģ. apautuos	apautūs apautū
D. apautajai <i>apautejai, apautyjai</i>	apautajom apautejuom, apautyjom
A. apautū	apautuos
I. ar apautū	ar apautajom ai apautejuom, ar apautyjom
L. apautajā <i>apautejā, apautyjā</i>	apautajuos apautejuos, apautyjuos
V. apautuo!	apautuos!

Pagātnes pasīvā divdabja *apsaauts* locīšana

vīriešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. <i>apsaauts</i> (zuoboks)	<i>apsaauti</i>
Ģ. <i>apsaauta</i>	<i>apsaautu</i>
D. <i>apsaautam</i>	<i>apsaautim</i>
A. <i>apsaautu</i>	<i>apsaautus</i>
I. ar <i>apsaautu</i>	ar <i>apsaautīm</i>
L. <i>apsaautā</i>	<i>apsaaautūs</i>

sieviešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. <i>apsaauta</i> (kūrpe)	<i>apsaautys</i>
Ģ. <i>apsaautys</i>	<i>apsaautu</i>
D. <i>apsaautai</i>	<i>apsaautom</i>
A. <i>apsaautu</i>	<i>apsaautys</i>
I. ar <i>apsaautu</i>	ar <i>apsaautom</i>
L. <i>apsaautā</i>	<i>apsaaautuos</i>

Pagātnes pasīvā divdabja *apsaautais* locīšana

vīriešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. <i>apsaautais</i>	<i>apsaautī</i>
Ģ. <i>apsaaautuo</i>	<i>apsaaautūs</i>
D. <i>apsaaautajam</i>	<i>apsaaautajim</i>
A. <i>apsaaautū</i>	<i>apsaaautūs</i>
I. ar <i>apsaaautū</i>	ar <i>apsaaautajim</i>
L. <i>apsaaautajā</i>	<i>apsaaautajūs</i>
V. <i>apsaaautais!</i>	<i>apsaaautī!</i>

sieviešu dzimte

vienskaitlis	daudzskaitlis
N. <i>apsaaautuo</i>	<i>apsaaautuos</i>
Ģ. <i>apsaaautuos</i>	<i>apsaaautūs</i>
D. <i>apsaaautajai</i>	<i>apsaaautajom</i>
A. <i>apsaaautū</i>	<i>apsaaautuos</i>
I. ar <i>apsaaautū</i>	<i>ar apsaaautajom</i>
L. <i>apsaaautajā</i>	<i>apsaaautajuos</i>
V. <i>apsaaautuo!</i>	<i>apsaaautuos!</i>

Tagadnes un nākotnes aktīvie daļēji lokāmie divdabji

Latgaliešu valodā aktīvo daļēji lokāmo divdabju formu sistēma, salīdzinot ar latviešu literāro valodu, ir daudz plašāka.

Tāpat kā latviešu literārajā valodā arī latgaliešu rakstu valodā **tagadnes aktīvos daļēji lokāmos divdabjus** veido no nenoteiksmes celma ar **-dams, -dama, -dami, -damys, -damīs, -damuos**, piemēram, *staiguodams, gaidei-dama, dareidami, dzīduodamys, smīdamīs, prīcuodamuos*. Tos lieto kā apstākļus un kopā ar citiem vārdiem – divdabja teicienos.

Daži piemēri: *Smīdamuos viņ dzeivis nanūdzeivuosi* 'Smiedamās vien dzīvi nenodzīvosī'; *Smejās apsaquozdami* 'Smejas locīdamies'; *Sāzdamuos pi golda, puormete krystu* 'Sēzdamās pie galda, pārmeta krustu'. Latgaliešu valodā šādas aktīvo divdabju formas lieto arī datīvā, piemēram, *Skrīdamai aizamete kuoja* 'Skrienot aizķērās kāja'; *Ordamam salyuza orklys* 'Arot sa-lūza arklis'; *Āzdamim navajag runuot* 'Ēdot nevajag runāt'.

Latgaliešu valodā plaši lieto daļēji lokāmos divdabjus ar atgriezenisko morfēmu starp priedēkli un sakni, kādus nepazīst latviešu literārajā valodā, piemēram, *apsasmīdams* 'apsmiedams', *pasasmīdama* 'pasmiedamās', *pasavārdami* 'paskatīdamies', *atsapyuzdamys* 'atpūzdamās'.

Daži piemēri: *Dora naatsapyuzdamys* 'Strādā neatpūzdamies'; *Bārns ru-noj aizavylkdams* 'Bērns runā stostīdamies'; *Ād tū sīnu apsalaizeidama* 'Ēd to sienu aplaizīdamās (par govī)'. Arī šādiem divdabjiem iespējamas datīva formas, piemēram, *Atsapyuzdamai daudz kas īit pruotā* 'Atpūšoties daudz kas ienāk prāt'.

Atšķirībā no latviešu literārās valodas latgaliešu valodā plaši sastopami **tagadnes aktīvie daļēji lokāmie divdabji**, kas vienskaitlī beidzas ar **-s** (cietu s!), **-ūte**, daudzskaitlī – ar **-ūts** [-ūč'], retāk – **-ūši, -ūšys**, piemēram,

nass (< *nasus* < *ņesus*), *nasūte*; *nasūts*, *nasūši*, *nasūšys* 'nesot'; *āds*, *ādūte*; *ādūts*, *ādūši*, *ādūšys* 'ēdot'; *jams*, *jamūte*; *jamūts*, *jamūši*, *jamūšys* 'ņemot'; *mauns*, *maunūte*; *maunūts*, *maunūši*, *maunūšys* '1. maujot, 2. peldot'; *klaigojs*, *klaigojūte*; *klaigojūts*, *klaigojūši*, *klaigojūšys* 'klaigājot'; *dors*, *dorūte*; *dorūts*, *dorūši*, *dorūšys* '1. darot, 2. strādājot'; *gulš*, *gulūte*; *gulšts*, *gulūši*, *gulūšys* 'gulot'. Šādas formas bieži lieto atstāstījuma izteiksmē.

Daži piemēri: *Tāvs pats vysu muoks* 'Tēvs pats visu mākot'; *Jis jams pi rūkys i vads* 'Viņš ņemot pie rokas un vedot'; *Dzeds nagrybs auklēt unuka* 'Vectēvs negribot auklēt mazdēlu'; *Jei namuokūte slaukt gūvu* 'Viņa nemākot slaukt govīs'; *Jau kurs gods kuosejūte, a namierstūte* 'Jau kuro gadu klepojot, tomēr nemirstot'; *Jī nažālojūts tuo bārna* 'Viņi nežēlojot to bērnu'; *Miškuoni losūts vysys suņa sieņš* 'Pilsētnieki lasot visas suņu sēnes'; *Gūvs troki byzojūts* 'Govis traki bizojot'; *Draugi sokūši, ka palyki dūšeiguoks* 'Draugi sakot, ka esi pieņēmis miesās'; *Syvāns ass pabaruots* 'Sivēns esot pabaruots'; *Pīters seņ naass radzāts* 'Pēteris sen neesot redzēts'; *Asūte dzīduojuse bazneicā* 'Viņa esot dziedājusi baznīcas korī'.

Kaut šādi tagadnes aktīvie divdabji latgaliešu rakstu valodā lietojami bez ierobežojuma, latgaliešu daiļliteratūrā tie tikpat kā nav sastopami.

Tagadnes aktīvo divdabju ar **-s**, **-ūte** atgriezeniskās formas vienskaitlī beidzas ar **-īs**, **-ūs**, **-ūtēs**, daudzskaitlī – ar **-ūtīs**, retāk – **-ūšīs**, **-ūšuos**, piemēram, *nasūs*, *nasūtēs*; *nasūtīs* vai *nasūšīs*, *nasūšuos* 'nesoties'; *mozgojīs* vai *mozgojūs*, *mozgojūtēs*; *mozgojūtīs* vai *mozgojūšīs*, *mozgojūšuos* 'māzģājoties'; *velīs* 'veļoties', *valkūs* 'velkoties', *skrīnūs* 'skrienoties', *gulšūs* 'gulstoties'; *valkūtēs* 'velkoties', *maisūtēs* 'maisoties', *breinūtīs* 'brīnoties', *gulšūtīs* 'gulstoties'.

Daži piemēri: *Jis prosūs da dorbam* 'Viņš prasās pie darba'; *Jis celīs ap sešim i eims iz mežu skritu* 'Viņš ceļoties ap sešiem un ejot uz mežu skriet'; *Gūvs cīši spordūtēs, cyts navars slaukt* 'Govs ļoti spārdoties, cits nevarot slaukt'.

Izlokšņu atgriezeniskās formas ar **-jys** (*nasjys*, *valkjys*) latgaliešu rakstu valodā nav lietojamas.

Tagadnes aktīvo daļēji lokāmo divdabju atgriezeniskās formas ar **-sa** starp priedēkli un sakni beidzas tāpat kā tiešo darbības vārdu tagadnes aktīvie divdabji, tas ir, vienskaitlī ar **-s**, **-ūte**, daudzskaitlī – ar **-ūts**, retāk – **-ūši**, **-ūšys**, piemēram, *nūsaslauks*, *nūsaslaukūte*; *nūsaslaukūts*, *nūsaslaukūši*, *nūsaslaukūšys* 'noslaukoties'; *apsadors*, *apsadorūte*; *apsadorūts*, *apsadorūši*, *apsadorūšys* 'apdarot ikdienas darbus'.

Daži piemēri: *Cyuka vaira nasaceļūte* 'Cūka vairs neceļoties'; *Bārni nūsapordūts par nakti* 'Bērni naktī nospārdoties'.

Latgaliešu valodā plaši sastopami **nākotnes aktīvie daļēji lokāmie divdabji**, kas vienskaitlī beidzas ar **-škys**, **-škūte**, daudzskaitlī – ar **-škūts**, retāk – **-škūši**, **-škūšys**, piemēram, *veškys*, *veškūte*; *veškūts*, *veškūši*, *veškūšys* 'vedīšot'; *jimškys*, *jimškūte*; *jimškūts*, *jimškūši*, *jimškūšys* 'ņemšot'; *juoškys*, *juoškūte*; *juoškūts*, *juoškūši*, *juoškūšys* 'jāšot'; *ieškys*, *ieškūte*; *ieškūts*,

ieškūši, ieškūšys ‘ēdišot’; jaucieškys, jaucieškūte; jaucieškūts, jaucieškūši, jaucieškūšys ‘radināšot’; vuiceiškys, vuiceiškūte; vuiceiškūts, vuiceiškūši, vuiceiškūšys ‘mācišot’. Šāds divdabjus lieto kā izteicējus atstāstījuma izteiksmes nākotnē.

Daži piemēri: *Vaciks kurynuoškys pierti ‘Vectēvs kurināšot pirti’; Jis pastuosteiskys, kaida šam dzeive ‘Viņš pastāstišot, kāda šim dzīve’; Apieškys puscycuci iz reizis ‘Apēdišot puscūci vienā rāvienā’; Šei nūbraukškūte da muosiniškai ‘Viņa aizbraukšot pie māšicas’; Ka napalīškšys lobuok, naticieškūte vairā uorstim ‘Ja nepalīkšot labāk, ārstiem vairs neticēšot’; Meitys bieškūts, a puīši giuškūts ‘Meitas bēgšot, bet puīši (viņas) ķeršot’; Kai laisteiškūts duorzu, tai byuškšys leits ‘Tikko sākšot laistīt dārzū, tā būšot lietus’; Rudīņ jim byuškūšys kuozys ‘Rudenī viņiem būšot kāzas’; Svātīņ braukškūši zivīs ‘Svētdien (viņi) braukšot zvejā’.*

Kaut šādi nākotnes aktīvie divdabji latgaliešu rakstu valodā lietojami bez ierobežojuma, latgaliešu daiļliteratūrā tie tikpat kā nav sastopami.

Nākotnes aktīvo divdabju **atgriezeniskās** formas vienskaitlī beidzas ar **-škis, -škūs, -škūtēs**, daudzskaitlī – ar **-škūtīs**, retāk – **-škūšis, -škūšuos**, piemēram, *vierškīs, vierškūs; vierškūtēs, vierškūtīs, vierškūšis, vierškūšuos ‘skatīšoties’; mozguoškūtīs, mozguoškūtēs; mozguoškūšis, mozguoškūšuos ‘mzgāšoties’; mauduoškīs, mauduoškūs; mauduoškūtēs, mauduoškūtīs, mauduoškūšis, mauduoškūšuos ‘peldēšoties’; siškīs ‘sitišoties’, rauduoškūtīs ‘želošoties par kādu’, pierskūtīs ‘pēršoties’.*

Daži piemēri: *Muote otkon lomuoškūtēs iz bārnu ‘Māte atkal rāšot bērnuš’; Jaunī lauluoškūšis bazneicā ‘Jaunais pāris laulāšoties baznīcā’.* Izlokšņu atgriezeniskās formas ar **-škys (mozguoškys)** latgaliešu rakstu valodā nav lietojamas.

Nākotnes aktīvo daļēji lokāmo divdabju atgriezeniskās formas ar **-s** starp priedēkli un sakni beidzas tāpat kā tiešo darbības vārdu **nākotnes** aktīvie divdabji, tas ir, vienskaitlī ar **-škys, -škūte**, daudzskaitlī – ar **-škūts**, retāk – **-škūši, -škūšys**, piemēram, *atsapyuškys, atsapyuškūte; atsapyuškūts, atsapyuškūši, atsapyuškūšys ‘atpūtišoties’; apsadareiškys, apsadareiškūte; apsadareiškūts, apsadareiškūši, apasadareiškūšys ‘apdarīšot ikdienas darbus’.*

Daži piemēri: *Apsadareiškūts, atsapyuškūts ‘Kad apdarīšot ikdienas darbus, atpūtišoties’; Itai dzardami, dreizi nūsadzerškūši ‘Tā dzerdami, drīz nodzeršoties’.*

Latviešu literārās valodas iespaidā jaunākās paaudzes runā vecos tagadnes un nākotnes aktīvos daļēji lokāmos divdabjus ar **-s, -ūte, -ūts** vai **-ūši, -ūšys; -īs, -ūs, -ūtēs, -ūtīs** vai **-ūšis, -ūšuos** un **-škis, -škūs, -škūtēs, -škūtīs** vai **-škūšis, -škūšuos** nomaina nelokāmie divdabji ar **-ūt, -ūtīs** un **-šūt, -šūtīs** (latviešu literārajā valodā – **-ot, -oties** un **-šot, -šoties**). Diemžēl šo procesu nav līdzējusi aizkavēt arī latgaliešu literatūra, jo daudzi autori latgaliešu valodas formu bagātību savos daiļdarbos tikpat kā nav izmantojuši.

Tagadnes, nākotnes un pagātnes pasīvie un aktīvie nelokāmie divdabji

Latgaliešu valodā šķirami divējādi nelokāmie divdabji – pašu latgalisko izlokšņu divdabji un tie, kas ienākuši latviešu literārās valodas iespaidā.

Ziemeļlatgales un atsevišķās citās izlokšnēs lieto **tagadnes pasīvos divdabjus**, kas beidzas ar **-amu, -amūs**, piemēram, *asamu* ‘esot’, *vajagamu* ‘vajagot’, *radzamu* ‘redzot’, *runojamu* ‘runājot’. Šādus divdabjus izmanto, ko atstāstot par kādu vai kaut ko, kā arī izsakot minējumu, pieņēmumu u. tml. Tos lieto arī bezpersonas teikumos. Latviešu literārajā valodā divdabjiem ar *-amu, -amūs* atbilst tagadnes aktīvais divdabjis ar *-ot, -oties*.

Daži piemēri: *Juoņam asamu div dāli i treis meitys* ‘Jānim esot divi dēli un trīs meitas’; *Sābrim asamu pylns klāvs ar lūpim* ‘Kaimiņiem esot pilna kūts ar lopiem’; *Kab labi dzeivuotu, vajagamu daudz naudys* ‘Lai labi dzīvotu, vajagot daudz naudas’; *Kai svātdīne, tai jū radzamu bazneicā* ‘Ik svētdienas viņu redzot baznīcā’; *Zivis labi giunamūs* ‘Zivis labi ķeroties’.

Dažkārt lieto šī divdabja formas ar **-am, -ama**, piemēram, *Bruoļs asam, a muosys naasam sātā* ‘Brālis esot, bet māsas neesot mājās’; *Muote asama pyunē* ‘Māte esot šķūnī’; *Jei jau godu asama slyma* ‘Viņa jau gadu esot slima’.

Šiem divdabjiem iespējamās arī saliktās formas, piemēram, *Jam nikod naasamu bejs laika* ‘Viņam nekad neesot bijis laika’.

Tagadnes pasīvos divdabjus ar **-amu, -am** latviešu literārās valodas ietekmē aizstāj ar tagadnes aktīvajiem divdabjiem, kas beidzas ar **-ūt, -ūtīs** (latviešu literārajā valodā **-ot, -oties**). Agrākā *Tī varamu labi nūpeļneit* ‘Tur varot labi nopelnīt’ vietā mūsdienās bieži dzird sakām *Tī varūt labi nūpeļneit*, kas latgaliešu valodai tāpat ir dabiska konstrukcija, jo divdabji ar **-ūt, -ūtīs** latgaliešu valodā lietoti arī agrāk. To rāda tautasdziesmas, kur reizēm vēl sastopams divdabjis ar senāko **-ūti**: *Paveciejs tautu dāls gaida mārġys izaugūt*; *Aizalaide maņ sauleite, tautu drēbis velejūt*; *Īraugu tēteiti rudzeišus siejūt*; *Īraugu mameņu maizeiti capūt*; *Šyupojūt, auklejūt izaug skaista laudaveņa*; *Ni maņ mīga, ni darbeņa, laksteigolys klausūtīs*; *Kuolejuos ‘lielijās’ tautu dāls: pīci siermi kumeleni! Es redzieju ganeidama, ar uozeiti ecejūti*; *Pavaicovu nu Laimenis, kai lobuok dzeivojūti*.

Divdabjus ar **-ūt, -ūtīs** plaši lieto arī mūsdienās. Daži piemēri: *Jis grybūt paleidzēt* ‘Viņš gribot palīdzēt’; *Ūgys losūt, mudri var izkuopt iz tuorpa* ‘Ogas lasot, ātri var uzkāpt čūscai’; *Skrīnūt nabyus solts* ‘Skrienot nebūs auksti’; *Vysdrūsuok, turūtīs muotei pi rūkys* ‘Visdrošāk ir, turoties mātei pie rokas’.

Daļa šādu divdabju acimredzot stājusies agrākā **-dams, -dama** vietā. Ir iespējams teikt gan *Vārdamīs dorba naizavuiceisi* ‘Skatīdamies vien darbu neiemācīsies’, gan *Verūtīs dorba naizavuiceisi*. Šādos gadījumos latgaliešu rakstu valodas norma ir atvasinājumi ar **-dams, -dama**.

Atšķirībā no latviešu literārās valodas latgaliešu valodā **tagadnes aktīvos** divdabjus atvasina arī ar **-eit** no trešās konjugācijas darbības

vārdiem, kas beidzas ar *-ēt* jeb tā saucamajiem tagadnes *i*-celmiem, piemēram, *Nivīnam naredzeit, ībuožu kuldā* 'Nevienam neredzot, iebāzu kabatā', *Jai dzierdeit, ituo navar stuosteit* 'Viņai dzirdot, to nedrīkst stāstīt', *Tupeit nūsola kuojis* 'Tupot nosala kājas'; *Redzēja ļauds stuoveit pi veikala* 'Redzēja ļaudis stāvam pie veikala'; *Atroda jū vēļ guleit* 'Atrada viņu vēl guļam'; *Pajiemu, jam naredzeit* 'Paņēmu, viņam neredzot'. Šādi divdabji latgaliešu rakstu valodā lietojami bez ierobežojuma.

Mūsdienu latgaliešu valodā reizēm lieto **tagadnes pasīvos** divdabjus ar **-am, -amis; -om, -omīs, -im, -imīs**, piemēram, *Radzu jū nasam skalīni* 'Redzu viņu nesam skalū grozu'; *Stuosta, ka cīš auklejamīs ar tū bārnu* 'Stāsta, ka ar to bērnu pārlietu auklējoties'; *Maneju puikys pa ceļu skrīnamīs* 'Maniju puikas pa ceļu skrienamies'; *Dzieržu jūs runojamīs* 'Dzirdu viņus runājamies'; *Atrodu muoti odom cymdus* 'Atradu māti adām cimdus'; *Soka šūs apsadorom jau ap sešim* 'Saka, ka viņi apdarot ikdienas darbus jau ap sešiem'. Šādi atvasinājumi arvien biežāk ienāk latviešu literārās valodas iespaidā.

Bez ierobežojuma latgaliešu rakstu valodā lietojami nelokāmie **tagadnes pasīvie** divdabji ar **-im, -imīs** no trešās konjugācijas darbības vārdiem ar *-ēt*, piemēram: *Sacejuos labi zinim* 'Saciņa, ka labi zinot'; *Dzieržu jū dzīdim* 'Dzirdu viņu dziedam'.

Ziemeļlatgales un atsevišķās citās izloksnēs lieto **nākotnes pasīvos divdabjus**, kas beidzas ar **-škamū, -škamūs**, piemēram, *byuškamū* 'būšot', *iškamū* 'iešot', *neškamū* 'nesišot', *dareiškamū* 'darišot'. Šādus divdabjus lieto līdzīgi kā atvasinājumus ar *-amū, -amūs*. Latviešu literārajā valodā divdabjiem ar *-škamū, -škamūs* atbilst nākotnes aktīvā divdabja nelokāmās formas ar *-šot, -šoties*.

Daži piemēri: *Jis atīškamū vokorā* 'Viņš atnāksot vakarā'; *Vyss byuškamū, kai runuots* 'Viss būšot, kā runāts'; *Reit vēļ speidieškamū saule, a nedelis beiguos otkon leiškamū leits* 'Rīt vēl spīdēsot saule, bet nedēļas beigās atkal lišot'; *Jai tī labi dzeivuoškamūs* 'Viņai tur labi klāšoties'; *Zuolē rosa, labi pļauškamūs* 'Zālē (ir) rasa, labi pļaušoties'.

Dažkārt lieto šī divdabja formas ar **-škam, -škama**, piemēram, *Byuškam šam likti* 'Viņam būšot slikti'; *Jis atveškam i vuškys, i gūvi* 'Viņš atvedīsot gan aitas, gan govī'; *Jī sokūtīs iškam cīmā* 'Viņi sakoties iešot ciemos'; *Byuškama šuos meitai* 'Būšot viņas meitai'; *Vaira te nabīdieškama* 'Šeit vairs (nevienu) nebiedēsot'; *Byuškama sylts* 'Būšot silti'.

Nākotnes pasīvos divdabjus ar **-škamū, -škamūs** latviešu literārās valodas ietekmē aizstāj ar nākotnes aktīvajiem divdabjiem, kas beidzas ar **-šūt, -šūtīs** (latviešu literārajā valodā **-šot, -šoties**). Agrākā *Vajadzieskamū daudz vuiceitīs* 'Vajadzēsot daudz mācīties' vietā mūsdienās bieži dzird sakām *Vajadziesūt daudz vuiceitīs*, kas latgaliešu valodai tāpat ir dabiska konstrukcija, jo divdabji ar **-šūt, -šūtīs** latgaliešu valodā lietoti arī agrāk.

Daži piemēri: *Vysa saime braukškamū iz tiergu* 'Visa ģimene braukšot uz tirgu'; *Meitys mozguoškamū vylnu* 'Meitas mazgāšot vilnu'; *Zvaneiškamū vysī bazneicys zvoni* 'Zvanišot vis baznīcas zvani'; *Majā buobys otkon laseiškamūs pi krysta* 'Maijā sievas atkal pulcēšoties pie krusta'.

Ziemeļlatgales izloksnēs lieto arī **pagātnes pasīvos** divdabjus, kas beidzas ar **-amu, -amūs**, piemēram, *Ka mes augamu i nūguojamu gostūs, bejama kauns, beidamūs trokuot* 'Kad mēs augām un aizgājām ciemos, kaudējāmies, baidījāmies palaidņoties'.

Tagadnes, pagātnes un nākotnes pasīvo divdabju formas ar **-amu** un **-škamū** mūsdienās ir dzīvas vienīgi Ziemeļlatgalē. Citur sastopamas reti. Tās bez ierobežojuma lietojamas daiļliteratūrā.

Vienkāršo laiku pasīvo divdabju formas lieto **atstāstījuma izteiksmē**.

APSTĀKĻA VĀRDS

Apstākļa vārdi tuvāk raksturo darbības, īpašības un citus apstākļa vārdus. Arī latgaliešu rakstu valodā tos iedala vairākās grupās:

laika – *agri, vālu, dreizi, jau, kod, tod, nazkod* 'kaut kad', *niule* 'nupat', *otkon, seņ, vysod, tagad, tiuleņ, tūlaik* 'tad', *vēļ, reizi, cytureiz, myužam, vakar, reit, aizpareit, šudiņ, šūgod, pārņ, aizpārņ, koleidz – toleidz* 'kamēr – tīkmēr', *cikom* 'kamēr', *pyrmūdiņ, pavasar, vosor, rudiņ, zīm, paprišku*

vietas – *uorā, vydā* 'iekšā', *viersā, apleik* 'apkārt', *kur, cytur, vysur, ni-kur, nazkur* 'kaut kur', *prīškā, ite* 'šeit', *tī* 'tur', *šite, te, šur, tur, tyvai* // *tyvi, tuoli, vītom, sūpluok* (izl. *sūplok, suplok, supluok*) 'blakus'

veida – *kai* 'kā', *tai* 'tā', *jauki, kuojom, rikšim, rikšūs, raitu* 'jāšus', *škār-som, pieški* 'pēkšņi', *lieni, tupu ruopu*

mēra – *bīži, daudz, moz, nadaudz, nicik, cīši* // *cīš* 'ļoti', *ilgi, drusku, gona* 'diezgan', *pavysam, piļneigi, dyžan*

cēloņa un nolūka – *deļ kuo* 'kāpēc, kādēļ', *deļ tuo* 'tāpēc, tādēļ', *ni deļ kuo* 'tāpat vien, bez iemesla', *par tū* 'tāpēc'

Apstākļa vārdi ir dažādi **pēc uzbūves**. Ir vienkāršie – *te, kod, cik*, un saliktie apstākļa vārdi – *pyrmūdiņ, ūtardiņ, trešdiņ, catūrtiņ, pīktiņ, sast-diņ, svātīdiņ; šudiņ, šūreit, šūvokor, šūnakt, šūnedeļ, šūmienes, šūgod, šūvo-sor, šūpavasar, šūrudiņ, šūzīm; tūreit, tūvokor, tūnakt, tūnedeļ, tūmienes, tū-god, tūvosor, tūpavasar, tūrudiņ, tūzīm; viņureiz, viņureit, viņnedeļ, viņu-god, viņuzīm; cytureiz, vīnureiz, ūtrureiz, kotrureiz; dīndīnā, vītītom*.

Daudzi apstākļa vārdi radušies no prievārdiem un locījumu sa-vienojumiem, piemēram, prievārdam saplūstot ar kādu locījuma for-mu – *pareit, aizpareit, aizaizpareit, aizvakar, aizaizvakar, aizpārņ*,

pagolam, papylnam, pamosom, paprišku ‘*pagrieķš, vispirms*’, *paceli* // *paceļu* ‘*projām*’.

Ne visos gadījumos prievārds ir saaudzis ar patstāvīgo vārdu, piemēram, *iz reizis* ‘*uzreiz*’, *nu reizis* ‘*sākumā*’, *bez laika* ‘*pāragri*’, *nu sirds, nu golvys, nu pakalis* ‘*iepakal*’, (*na*) *nu loba pruota, iz vītys* ‘*uzreiz*’, *nu vītys* ‘*pēc kārtas, nepārtraukti, viscaur*’, *par veļti* ‘*veltīgi*’, *ar ziņu* ‘*ar apdomu*’, *da reizei* ‘*līdz zināmai robežai*’, *pa labai rūkai* ‘*pa labi*’, *pa kairai rūkai* ‘*pa kreisi*’, *pa vaļai* ‘*vaļā*’, *da vaļai* // *da valis* ‘*pietiekami*’, *iz rata* ‘*retumis*’.

Apstākļa vārdu darināšana

No lietvārdiem radušies apstākļa vārdi

No vienskaitļa nominatīva – *pasauļš* ‘*daudz*’, *gona, pulka* ‘*daudz*’

No vienskaitļa datīva – *myužam, nimityužam* ‘*nekad vairs*’, *gūdam, laikam*

No vienskaitļa akuzatīva – *drusku, druscenu, drupeiti* ‘*mazliet*’, *strēči* ‘*brīdi*’, *reit, šūgod, cytugod, šudiņ, vakar, tūlaik, tūreiz, pavasar, vosor, rudiņ, zīm, krystu škārsu*

No vienskaitļa instrumentāļa – *mozum* (*mozum mozs*), *lelum* (*lelum lels*), *boltum* (*boltum bolts*), *malnum* (*malnum malns*), *breinum*

No vienskaitļa lokatīva – *tagad, viersā, zamuškā, vydā, uorā, kūpā, reizē, zemē, vaļā, golā, rokstā, storpā, bolsā* ‘*skaļi*’, *bosuotnē* ‘*apavos bez zekēm*’, *rotā* ‘*riņķi apkārt*’, *riņķi* // *riņčī, pakaļā* ‘*iepakal*’

No daudzskaitļa akuzatīva – *suoņš* ‘*sāņus*’, *nūmaļš* ‘*nomaļus*’, *teciņš* ‘*teciņus*’, *puordīņš* ‘*pārdienām*’, *guļus*

No daudzskaitļa instrumentāļa – *laikim* ‘*brīžiem*’, *šaļtim* ‘*brīžiem*’, *liekšnim* // *liekšim* ‘*lēkšiem*’, *sūlim* ‘*soļiem*’, *rikšim, borim* ‘*bariem*’, *suonim* ‘*cieši blakus*’, *kuojom, vītom, teišam* ‘*tīšām*’, *reizem, ailem* // *eilem* ‘*kārtām*’, *kuortom, krystom škārsom, krystim* ‘*krusteniski*’, *godim, kiulinim; lelums* ‘*lielumis*’, *puors* ‘*pāris*’. Pastiprinājumam bieži tiek pievienots lietvārda ģenitīvs – *kiuliņ(u) kiulinim* // *kiuliņkiulinim, gobol(u) gobolim, leikum(u) leikumim, vīt(u) vītom* // *vītvītom, mol(u) molom* // *molmolom*.

No daudzskaitļa lokatīva – *rikšūs* ‘*rikšiem*’, *liekšūš* ‘*lēkšiem*’, *kuojuos, spuornūs*

No īpašības radušies apstākļa vārdi

No īpašības vārdiem apstākļa vārdus darina divējādi: ar galotni **-i**, bieži mainoties arī saknes beigu līdzskanīm, un ar galotni **-ai**, piemēram, *jauks* – *jauki*, *parosts* – *parosti*, *zaļš* – *zali* // *zaļai*; *agrys* – *agri* // *agrai*, *gauss* – *gausi* // *gausai*, *gryuts* – *gryuši* // *gryutai*, *kluss* – *klusi* // *klusai*, *lāns* –

lieni // lānai, rups – rupi // rupai, škeibs – škeibi // škeibai, teirs – teiri // teirai. Daļai apstākļa vārdu lietojamas abas formas, un abējādās formas ir lietojamas arī latgaliešu rakstu valodā. Kaut apstākļa vārdi ar *-ai* vairāk raksturīgi Rietumlatgales un Dienvidlatgales izloksnēm, atsevišķus apstākļa vārdus ar *-ai* lieto plaši, piemēram, *trokai* ‘loti’, *rupai, ratai, skūpai, švokai, vuorgai*.

Apstākļa vārdus līdzīgi darina arī no jaunākas cilmes īpašības vārdiem, piemēram, *gūdeigs – gūdeigi // gūdeigai, mīleigs – mīleigi // mīleigai, mūreigs – mūreigi // mūreigai, nūpītņys – nūpītņi // nūpītņai, pareizs – pareizi // pareizai, vīnaidis – vīnaiži // vīnaidai*.

Dažiem no īpašības vārdiem atvasinātiem apstākļa vārdiem zūd galotne *-i*, veidojoties paralēlformām, kā lietošana pieļaujama arī latgaliešu rakstu valodā, piemēram, *cīši // cīš, dreži // drež, tuoli // tuoļ*. Daļu apstākļa vārdu mūsdienās biežāk lieto bezgalotnes formā: *daudz* [dz], *pārņ* (izl. *pārņ, pārņi*), *aizpārņ* (izl. *aizpārņ, aizpārņi*), *žāl* (izl. *žāl*).

Ar galotnēm *-i* un *-ai* darina arī tos apstākļa vārdus, kas latviešu literārajā valodā beidzas ar *-u*, piemēram, *klusu – klusi // klusai, tuvu – tyvi // tyvai* (izl. *tyuli*), *vēlu – vieli // vālai, zemu – zamai* (izl. *zemli*). Apstākļa vārdus *nūstu, kluotu* latgaliešu rakstu valodā lieto arī bezgalotnes formā – *nūst, kluot* vai ar paplašinājumu *-yn*: *kluotyn, nūstyn*.

Latgaliešu valodā no īpašības vārdiem veidotajiem apstākļa vārdiem bieži mainās saknes patskanis, piemēram, *lobs – labi, lāns – lieni // lānai, smolks – smolkai // smaļki // smaļči; vāls – vieli // vālai, zams – zamai* (izl. *zemli*).

Daudziem apstākļa vārdiem mainās saknes beigu līdzskanis (līdzskani), piemēram, *gaušs – gauži, sovaids – sovaiži, gluds – gluži // gludai, drūss – drūši // drūsai, eiss – eiši // eisai* (izl. arī *eikss – eikši ‘iši’*), *gleits – gleiši // gleitai, dreizs – dreizi // dreizai, augsts – augši // augstai, meiksts – meikši // meikstai, skaišs – skaiški // skaištai, taisņys – taišņi // taisņai*.

Daļai apstākļa vārdu mainās gan saknes patskanis, gan beigu līdzskanis, piemēram, *lāts – lieši // lātai, rats – reši // ratai, slykts – sliki // slyktai, plots – plaši // plotai, smolks – smolkai // smaļki // smaļči, gords – gordai* (izl. *garži*).

Par apstākļa vārdiem bieži lieto vairāku īpašības vārdu vienskaitļa nominatīva formas: *syłts* (*Ustobā cīši syłts ‘Istabā ļoti silti’*), *solts* (*Šudiņ solts ‘Šodien ir auksti’*), *korsts* (*Maņ korsts ‘Man ir karsti’*), *vāss* (*Palyka pavysam vāss ‘Kļuva pavisam vēsi’*), *gryuts* (*Gryuts maņ beja kolnā kuopt*).

No skaitļa vārdiem radušies apstākļa vārdi

No skaitļa vārdiem latgaliešu valodā darina nedaudzus apstākļa vārdus, piemēram, *pyrma* ‘agrāk, vispirms’, *pirmeņ* ‘pirmīt’, *pirmeit, ūtriņ tik // ūtra tik ‘otrtik’*.

Vairāku pamata skaitļa vārdu lokatīva formas lieto kā apstākļa vārdus, piemēram, *divejūs, divejuos; trejūs, trejuos; četrūs, četruos*, piemēram, *Ceļam divejūs!* ‘Ceļam divatā!’, *Dziernovys ar rūkys grīzem i divejuos* ‘Dzirnavas griezām ar rokām, turklāt (darījām to) divatā’. Tie nav aizstājami ar

latviešu literārās valodas iespaidā veidotajiem atvasinājumiem ar **-otā, kā divi – divotā, četri – četrotā** u. tml.

No darbības vārdiem radušies apstākļa vārdi

No darbības vārdiem latgaliešu valodā darina nedaudzus apstākļa vārdus, kas beidzas ar **-u, -us, -šus**, piemēram, *tupu, ruopu, tupu ruopu, sādu, brizdu brazdu* ‘par skaņu, grabinoties gar traukiem’, *kiulu vuolu* ‘kūleniski’, *gulus, braukšus, īšus, briššus, skrīšus, juošus, raušus, liekšus, leisšus, zagšus*. Atsevišķās izloksnēs formu ar **-(š)us** vietā lieto apstākļa vārdus ar **-(š)ys**: *sādys, brydys; braukšys, skrīšys, raušys, leisšys, juošys*. Šādas formas rakstu valodā nav lietojamas.

No darbības vārdiem darinātie apstākļa vārdi ar **-iņ, -tiņ**, kā *nesiņ; juotiņ* ‘jāšus’, *pazagtiņ* ‘pazagšus’, *rautiņ, skrītiņ, svīstiņ*, parasti pastiprina tās pašas saknes darbības vārdu, piemēram, *Viņa gola vakarainei* ‘vedējmaitei’ *grīztiņ grīzti motu goli; Dyuciņ dyuce, ryuciņ ryuce palāks syla bolūdeits; Suņa uoda rītiņ rēja, kača uoda ņaudēt ņaud, aizpārņejuo kumeleņa – bubinēt bubinēja* (apdziedāšanas dziesma); *Nesiņ nanūnessi, svīstiņ nanūsvisši* ‘Nesot neaiznesīsi, metot neaizmetīsi’.

Ar galotnēm **-i** un **-ai** apstākļa vārdus atvasina arī no divdabjiem, piemēram, *nūteikti // nūteiktai, saprūtami // saprūtamai, tycami // tycamai, atkluoti // atkluotai, naradzāti // naradzātai*.

No vietniekvārdiem radušies apstākļa vārdi

No vietniekvārdiem radušies daudzi apstākļa vārdi, piemēram, *kai* ‘kā’, *tai* ‘tā’, *cik, nazcik, kod, tod, vysod, cytod* ‘citā laikā’, *kam* ‘kādēļ’, *nikod, kod nakod* ‘šad tad’, *te, ite, kur, šekur, šur tur, kur nakur* ‘šur tur’, *vysur, cytur, nikur, tī*. Minētos apstākļa vārdus paplašina ar vairākām partikulām, piemēram, ar *naz* (*nazkur, nazkod, nazcik, nazkai*), *nazyn* (*nazyn kur, nazyn kod, nazyn cik, nazyn kai*), *kazyn* (*kazyn kur, kazyn kod, kazyn cik, kazyn kai*), *viņ* (*cik viņ, kur viņ, kod viņ, kai viņ,*), *na viņ* (*cik na viņ, kur na viņ, kod na viņ, kai na viņ*).

Ar prievārdu *deļ* veidoti apstākļa vārdi *deļ kuo, deļ tuo* (izloksnēs arī *deļ kam, deļ tam*). Tie nav aizstājami ar latviešu literārās valodas ietekmē veidotajiem *kuopiec, tuopiec*.

Apstākļa vārdu pareizrakstība

Latgaliešu valodā saknes beigu līdzskanis **n** ir mīksts apstākļa vārdos *seņ, naseņ, šudiņ; rudiņ, nesiņ, brauktiņ, juotiņ* ‘jāšus’, *skrītiņ, svīstiņ, rauitiņ*; nedēļas dienu nosaukumos, kā, *pīktdiņ, sastdiņ* u. tml.

Latgaliešu rakstu valodā bez ierobežojuma lietojami apstākļa vārdi ar **-yn**, kas rakstāmi ar patskani **y** un cietu līdzskani **n**, piemēram: *atlycyn* ‘atliku likām’, *eistyn* ‘pa īstam’, *sacyn* ‘garām’, *paslapyn* ‘paslepus’, *zamyn* ‘uz leju, lejup’, *kluotyn* ‘klāt’, *nūstyn* ‘nost’.

Ar **-yn-** rakstāmi arī izlokšņu apstākļa vārdi *sādyns* 'sēdus', *paldyns* 'peldus', *stuoovyns* 'stāvus', *gulyns* 'guļus'. Tie bez ierobežojuma lietojami daīlliteratūrā.

Šķirti rakstāmi vārdu savienojumi, kam ir apstākļa vārdu nozīme, piemēram, *kazyn kai*, *kazyn kod*, *kazyn kur*; *nazyn kai*, *nazyn kod*, *nazyn kur*; *kai naviņ*, *kod naviņ*, *kur naviņ*; *kod nakod*, *kur nakur*, *kod cik*, *cik nacik*, *kai nakai*, *šai tai*. Kopā rakstāmi apstākļa vārdi *nazkai*, *nazkod*, *nazkur*, *nazcik*.

Ar prievārdu *deļ*, kas rakstāms ar īsu patskani, veidoti apstākļa vārdi *deļ kuo*, *deļ tuo*, *ni deļ kuo*, kas rakstāmi šķirti.

Apstākļa vārdi ar partikulu *naviņ* (*cik naviņ*, *kur naviņ*, *kod naviņ*, *kai naviņ*) rakstāmi šķirti.

Latgaliešu rakstu valodā apstākļa vārds *vēļ* rakstāms ar garu patskani un „mikstu“ līdzskani, bet *ilgi* (izl. *iļgi*) – ar cietu I. Lietojama apstākļa vārda *tagad* pilna forma, bet ne isinājums *tān*. Apstākļa vārds *otkon* 'atkal' beidzas ar **n**, nevis **l**. Vietas nozīmē lietotu apstākļa vārdu *pa prišku* raksta šķirti, laika nozīmē – kopā, tas ir, – *paprišku*. Apstākļa vārdi *paceli* // *paceļu* rakstāmi kopā.

Līdzīgi kā citās vārdšķirās, latviešu literārās valodas galotņu **-ām**, **-ēm**, **-iem** vietā latgaliešu rakstu valodā apstākļa vārdiem ir galotnes **-om**, **-em**, **-im**, piemēram, *pagaidom*, *cikom* 'kamēr', *krystom* 'šķārsom', *pamozom*, *klu-seņom*; *lieneitem*; *ap cikim*. Apstākļa vārds *garām* latgaliešu rakstu valodā beidzas ar **-um**: *garum*, *škārs garum*.

Apstākļa vārdu salīdzināmās pakāpes

Apstākļa vārdam, tāpat kā īpašības vārdam, ir trīs salīdzināmās pakāpes: **pamata**, **pārākā** un **vispārākā**. Pamata pakāpi veido, apstākļa vārda saknei pievienojot piedēkli **-uok-**, vispārākajā pakāpē – apstākļa vārdam pārākajā pakāpē pievienojot vietniekvārda *vyss* daudzskaitļa ģenitīva formu (gan ar galotni **-u**, gan bez galotnes) **vysu-**, piemēram, *klusi*, *klu-suok* – **vys(u)kluosuok**, *gryuši*, *gryušuok* – **vys(u)gryušuok**, *ilgi* – *il-guok* – **vys(u)ilguok**, *pyrma* – *pyrmuok* – **vys(u)pyrmuok** // *vysupyrma*.

Veidojot apstākļa vārda salīdzināmās pakāpes, vārda saknē var notikt patskaņu un saknes beigu līdzskaņu mija, piemēram, *labi* – *lo-buok* – **vys(u)lobuok**; *taišni* '1. taisni, 2. tieši' – *taišņuok* – **vys(u)taišņuok**, bet *lātai* – *lātuok* – **vys(u)lātuok** // *lieši* – *liešuok* – **vys(u)liešuok**. Saknes beigu līdzskaņa rakstība atšķiras apstākļa vārdam *tuoli* – *tuoļuok* – **vys(u)tuoļuok**.

Apstākļa vārda *daudz* salīdzināmās pakāpes ir divējādas: *daudzuok* – **vys(u)daudzuok** (izl. *daudžuok* – **vysdaudžuok**) un arī *vairuok* – **vys(u)vai-ruok**. Apstākļa vārdam *vairs* // *vaira* 'vairs' salīdzināmās pakāpes neveido. Salīdzināmās pakāpes veido arī dažiem apstākļa vārdiem, kas radušies no lietvārdiem: *laikā* – *laikuok*, *lejā* – *lejuok*, *piec* – *piečuok* – **vysupiec**, **vys(u)piečuok** 'visvēlāk', tāpat apstākļa vārdiem *šur* – *šuruok* (*Paeļ šuruok!* 'Panāc vairāk uz šo pusi!'), *pyrma* 'vispirms' – *pyrmuok* – **vysupyrmuok**.

Izloksnēs pārākās pakāpes formas papildina ar piedēkli *-eņ-*: *lobuok // lobuokeņ, vairuok // vairuokeņ*. Rakstu valodā tās nav lietojamas.

PRIEVĀRDS

Latgaliešu valodā prievārdi teikumā nostājas pirms patstāvīgā vārda. Vienīgi prievārds *deļ* var atrasties gan pirms, gan aiz patstāvīgā vārda, piemēram, *deļ kuo, deļ tuo, deļ myusu vysu, bērnu deļ; Dzīsmis deļ, sveši ļauds, īnāideņa naturit!*

Turpmāk alfabēta secībā uzskaitīti latgaliešu rakstu valodā lietojamie prievārdi kopā ar vienskaitļa vai daudzskaitļa locījumu, ar kuru tie biedrojas. Piemēri rāda attieksmju nozīmju daudzveidību.

Latgaliešu valodā prievārdi **vienskaitli** biedrojas ar šādiem locījumiem:

ar ģenitīvu – *aiz, bez, da, deļ, iz, nu, pi, piec, pyrma // pyrms, zam*

ar datīvu – *da, pa*

ar akuzatīvu – *ap, apleik, caur, iz, pa, par, pret*

ar instrumentāli – *ar*

Ar ģenitīvu un akuzatīvu biedrojas prievārds *iz*, ar datīvu un akuzatīvu – prievārds *pa*.

Daudzskaitli prievārdi biedrojas ar šādiem locījumiem:

ar ģenitīvu – *aiz, bez, da, deļ, iz, nu, pi, piec, pyrma // pyrms, zam*

ar datīvu – *aiz, ap, apleik, caur, pa, par, pret*

ar akuzatīvu – *ap, ar, pa, par, pret*

ar instrumentāli – *ar*

Ar ģenitīvu un datīvu biedrojas prievārds *aiz*.

Prievārds	Locījums	Piemēri
aiz	ģenitīvs vsk., dsk.	<i>Aizalaide sauleite aiz kaļņeņa īt vīnam aiz ūtra pajimt bērnu aiz rūkys aiz kauna var nūmiert aiz ļaužu nīkuo navar redzēt</i>
	datīvs dsk.	<i>Skaistuoks muns buoleleņš aiz vysom tauteņom</i>
ap	datīvs dsk.	<i>saita ap roгим</i>
	akuzatīvs vsk., dsk.	<i>ap goldu ap trešū stuņdi voduot ap ustobys 'vadāt ap ēkām'</i>

Prievārds	Locījums	Piemēri
apleik 'ap, apkārt'	datīvs dsk. akuzatīvs vsk., dsk.	<i>apleik azarim pūri viņ</i> <i>Apleik kolnu ar leikumu tautu dālu pavadeju</i> <i>apleik sātys puču dūbis 'ap mājām puķu dobes'</i>
ar (izlok- snēs ai)	instrumentālis vsk., dsk. akuzatīvs dsk.	<i>pļaut ar izkapti, braukt ar ritini</i> <i>ar kotru dīnu palik syltuoks</i> <i>muorks ar iudini</i> <i>nav labi ar veseleibu</i> <i>sātā ūt ar tymsu</i> <i>ar lobu nakti!</i> <i>Ar meitom(i) doncuot guoju, naudu bieru</i> <i>zuobokūs</i> <i>jimt ar rūkys</i>
bez	ģenitīvs vsk., dsk.	<i>Ciervs bez kuota, puiss bez pruota</i> <i>dokuments bez paroksta</i> <i>Bez rūku, bez kuoju vysu teirumu</i> <i>apskrīn (Izkapts)</i> <i>nav dyumu bez guņs</i> <i>iztikt bez paleigu</i> <i>bez pīcu minutu seši</i>
caur (izlok- snēs car, dzar, cac)	datīvs dsk. akuzatīvs vsk.	<i>leist caur kryumim</i> <i>izleist caur odotys aci</i> <i>vērtīs caur styklu</i> <i>braukt caur mežu</i> <i>caur dzeršonu vysys nalaimis</i>
da 'lidz'	ģenitīvs vsk., dsk. datīvs vsk.	<i>da meža, da Kuorsovys</i> <i>da koncerta suokuma</i> <i>da šai dīnai, da reita 'lidz ritam'</i> <i>ēst da seita</i> <i>braukt da rodu</i> <i>da goda beigu</i> <i>Da cytam(i) rudiņam, da cytam(i) laiceņam</i>

Prievārds	Locījums	Piemēri
deļ (izl. dieļ)	ģenitīvs vsk., dsk.	<i>deļ seve // sevi, deļ teve // tevi mane deļ vari īt molka deļ cepļa deļ gonu 'ganīšanai' cīši lobs suneits</i>
iz 'uz'	ģenitīvs vsk., dsk. akuzatīvs vsk.	<i>sēdēt iz krāsla, izlēkt iz akmiņa īīt iz stuņdis, iz nagara laika Jis iz dorbu, es – iz cepļa, reizē, reizē salikt vaini iz suņa īt iz pierstu golu, iz kūku – sorma braukt iz sātu, vest zyrgu iz pļovu, iz lobū pusi, iz kairū pusi</i>
nu	ģenitīvs vsk., dsk.	<i>izleist nu meža, izkrist nu perekļa, zinis nu Rēzeknis tuoli nu azara nu tuos reizis pūds nu muola nu poša reita rods nu tāva pusis rauduot nu priķa pīceļt nu mīga gaida paleiga nu bārnu, prīca nu bārnu nu mozu dīnu, atteireit gryudus nu palovu</i>
pa	akuzatīvs vsk., dsk. datīvs vsk., dsk.	<i>staiguot pa parku, nūīt pa ceļu braukt pa tymsu skraideit pa solys nūlikt vysu pa rūkai, pasaceit pa jūkam, dareit pa pruotam pa pusei, pa latam pa bolsam var pazeit pasāgā 'pūrā' beja pa gūvei voi pa zyrgam brist pa dublim</i>
par	akuzatīvs vsk., dsk.	<i>byut par školuoju, vuiceitīs par agronomu īt par saimīneicu prīcuotīs par duovonu, dūmuot par vosoru nūpierkt par latu, divi lati par kilogramu par nedeļu suoksis škola 'pēc nedēļas sāksies škola' reizi par godu 'vienreiz gadā'</i>

Prievārds	Locījums	Piemēri
	datīvs dsk.	<i>bruoļš vacuoks par muosu sasaceņst par pyrmū vītu puorbraukt par tyltu puorskrit par slīdis puorīt par vogom</i>
pi	ģenitīvs vsk., dsk.	<i>pībraukt pi azara dzeivuot pi muotis, struoduot pi saiminīka turētis pi sīnys dajiukt 'pierast' pi dorba stuovēt pi durovu, sēdēt pi bārnū</i>
piec (izl. pec)	ģenitīvs vsk., dsk.	<i>sasatikt piec goda // gods atsapyust piec dorba cyts piec cyta īt piec iudiņa dāls izaver piec tāva smuorduot 'smaržot' piec mads // mada piec kuožu taisa atkuozis īt piec gūvu atīt piec diveju stuņžu</i>
pyrma // pyrms	ģenitīvs vsk., dsk.	<i>pyrma gaismys laistīs ceļā mozguot rūkys pyrms iesšonys pyrma svātku</i>
pret	akuzatīvs vsk., dsk. datīvs dsk.	<i>braukt pret kolnu, it pret vieju nūstuot 'apstāties' pret myusu sātu pīnuokums pret vaļsti zuolis pret kuosu dabuot pret parokstu beigt dorbu pret vokoru kai dīna pret nakti īmeit vucineņu pret vuškeņu stuovēt pret durovys pret vokorim 'uz rietumiem'</i>
zam	ģenitīvs vsk., dsk.	<i>zam golda, zam eglis, zam deča zam rudīna zam pošu kuožu Zam tūs rūžu, zam tūs rūžu guļ jauna meitine</i>

Atšķirībā no latviešu literārās valodas latgaliešu rakstu valodā prievārdi *aiz, deļ, iz, nu, pi, piec daudzskaitlī* biedrojas nevis ar datīvu, bet gan ģenitīvu.

Ar vairākiem locījumiem biedrojas prievārds *da*, kāda nav latviešu literārajā valodā. To lieto vietas (*da Reigys // da Reigai*), laika (*da dīnai* 'līdz gaismai'), mēra (*da seita* 'līdz sātām') nozīmē.

Ar akuzatīvu sieviešu dzimtē daudzskaitlī bieži biedrojas prievārdi *ap, apleik, ar, pa, par, pret*. Tos lieto paralēli instrumentālim bez nozīmes atšķirības. Saka gan *Ar meitom doncuot guoju*, gan *Ar meitys doncuot guoju; stai-guot pa solom // pa solys; skraida ap ustobom // ap ustobys; Mežs klausuos ar auss, teirums verās ar acs* (paruna).

No latviešu literārās valodas atšķiras vairāku prievārdu lietojums.

Prievārdu *par* lieto arī

- *pa* vietā: *Par nakti leja leits* 'Pa nakti lija lietus'; *Īsist par muti* 'Īsist pa seju'; *Vērtīs par gobolu* 'Skatīties pa gabalu'; *Iežu nazcik reižu par dīnu* 'Pa dienu ēdu vairākkārt';
- *pēc* vietā: *Par mienesi byus otkon vosora* 'Pēc mēneša atkal būs vasara';
- *pāri* vietā: *Braukt par azaru* 'Braukt pāri ezeram'; *Puorīt par pogolmu* 'Pāriet (pāri) pagalmam'; *Īt par pļovu* 'Īt pāri pļavai'.

Latviešu literārās valodas prievārda *uz* vietā latgaliešu rakstu valodā lieto prievārdu *iz*, piemēram: *iz ceļa, iz jumta, iz rotu* 'uz ratiem'.

Prievārdu *zam* lieto gan vietas (*zam sūla*), gan laika (*zam leita* 'pirms lietus') nozīmē.

Ir arī citas atšķirības.

Latviešu literārās valodas iespaidā latgaliešu valodā ienāk prievārdi *gar, leidz, puori, storp, viers*, kas biežāk dzirdami jaunās paaudzes runā.

SAIKLIS

Saikļus izmanto dažādu jēdzienisko attiecsmju izteikšanai starp teikuma daļām vai teikuma locekļiem. Saikļi **pēc uzbūves** ir vienkārši un salikti.

Vienkāršos saikļus veido viens vārds, piemēram, *i* 'un', *a* 'bet', *ci* 'vai', *voj, ka* '1. ka, 2. ja', *kab* '1. ja, 2. lai', *lai, kod // koč* 'kaut'.

Saliktos saikļus veido divi vai vairāki vārdi, piemēram, *deļ tuo* 'tāpēc', *deļ tuo ka, par kū* 'kāpēc', *par tū* 'tāpēc', *aiz kuo* 'kādēļ', *pa kam* (*Pa kam* 'pēc kā' var pazeit avišu kryumu). Pie saliktajiem saikļiem pieder arī divkāršie saikļi, piemēram, *na tik – a i, na viņ – a i, kai – tai, kū – tū* 'jo – jo'; *i – i* 'gan – gan', *ni – ni* 'ne – ne'.

Pēc funkcijām teikumā saikļus iedala sakārtojuma un pakārtojuma saikļos.

Sakārtojuma saikļi saista salikta teikuma daļas vai atsevišķus teikumus tekstā, kā arī vārdus vienkāršā teikumā. Izšķir vairākas sakārtojuma saikļu grupas: **vienojamie** – *i, da* ‘un’, *na viņ* – *a i, na tik* – *a i, i – i, kai* – *tai, ni – ni, to – to* ‘te – te’. Daži piemēri: *Es i tu; Tik ād da dzer* ‘Tikai ēd un dzer’; *Na viņ puiši, a i meitys; Na tik mes, a i kaimini; Kai muote, tai i meita; Ni kauna, ni lobys dīnys; Vakarātu guoja i puiši, i meitys* ‘Vakarēt gāja gan puiši, gan meitas’; *To leits, to saule* ‘Te lietus, te saule’.

pretstata – *a, no* ‘tomēr, taču’, *na – a* ‘ne – bet’. Daži piemēri: *Ar pruoitu vēļ kū dareitu, a spieceņa nav* ‘Ar prātu vēl ko darītu, bet spēciņa nav’; *Raudzeja īsvuotuat, no es nīparkū* ‘Mēģināja izprecināt, taču es neparko’; *Na gaļai, a vylnai vuškys turim* ‘Ne gaļai, bet vilnai turam aitas’.

šķīramie – *voi, ci, voi* – *voi, ci – ci*. Daži piemēri: *Dzīd voi raudī, tautu meita; Vīns ci ūtrys, vys kurs nūīs* ‘Viens vai otrs, gan jau kurš aizies’; *Voi nabeja, voi tu nagribieji dūt?; Ci kopejis, ci čaja, kuo tev lobuok?* ‘Kafiju vai tēju, ko tev vairāk gribētos?’

Pakārtojuma saikļi saista salikta pakārtota teikuma daļas, retumis arī teikuma locekļus. Vairāk lietotie pakārtojuma saikļi ir šādi: *ka, kab, kai, koč* ‘kaut’, *koč i* ‘kaut arī’, *kai i* (izl. *kuo i*) ‘kā arī’, *par tū ka* ‘tāpēc ka’, *deļ tuo ka* ‘tādēļ ka’, *tai kai, cikom* ‘kamēr’, *kū – tū, kam* ‘tāpēc ka’, *koleidz* ‘kamēr’, *kuoļš* ‘kamēr’. Daži piemēri: *Ka gribietim, atrastim* ‘Ja tu gribētu, atrastu’; *Globojīs ‘slēpies’, myus muoseņa, kab tautenis nadabuotu!; Ka nabyutu muomulenis, tai viļgai nadzeivuotu; Koč i nasagrib, vajadzēs ceļtīs; Vajag īt, cikom vēļ gaišs; Ustoba tymsa, par tū ka lūgam kūki priškā; Reit byus skaidrys laiks, deļ tuo ka saule sorkona nūrītēja; Kū tuoļuok, tū lobuok* ‘Jo tālāk, jo labāk’; *Iz sātu pušdīnēs naišu, kam tuoli juoīt* ‘Uz mājām pusdienās neiešu, tāpēc ka tālu jāiet’; *Natici nivīnam, cikom nabyusi redziejuse ar sovys acs; Golva suop, ka navaru cīst; Tai navar dzeivuot, ka pošam kauns; Tai kai pagulēt grybātus; Gaidī, koleidz atīšu!*

No latviešu literārās valodas pārņemtais saiklis *jo* ‘ja’ stājas saikļa *ka* vietā, nolūka saiklis *lai* sāk aizstāt saikli *kab*. Tomēr saikli *lai* lieto vairākās nozīmēs, lietojumam atšķiroties arī pašās latgaliešu valodas izloksnēs. Vairākās izloksnēs *lai* lieto apgalvojuma teikumos, izsakot pamudinājumu, atļauju, vēlējumu u. tml., savukārt *kab* – nolieguma teikumos, piemēram: *Es saceju, lai jis īt, kur acs ruoda* ‘Es teicu, lai viņš iet, kur acis rāda’ un *Es saceju, kab juo te vaira nabyutu* ‘Es teicu, lai viņa te vairs nebūtu’.

Tikai vecākās paaudzes runā dzirdamie slāviskie saikļi *aba* ‘vai’, *bo* ‘jo’, kas atrodami arī daudzos vecajos tekstos, ikdienas lietojumam vairs nebūtu atdzivināmi. Neskaidrāka ir saikļa (arī partikulas) *ale* (izl. *ali, aļa*) vieta mūsdienu latgaliešu rakstu valodā, jo vārds atrodams gan latgaliešu literatūrā, gan joprojām dzīvs daudzās izloksnēs.

PARTIKULA

Latgaliešu rakstu valodā runas niansēšanai plaši izmanto partikulas.

Pēc **uzbūves** ir vienkāršās partikulas un partikulu kopas.

- **Vienkāršās** partikulas veido viens vārds, piemēram, *lai, nu, vys, voi, koč, kab, vēļ, i* ‘1. arī, 2. pat’, *to* ‘1. gan, 2. tad’, *tik, viņ, jau, nui, nā, kazy(n), naz, nazy(n), nakai, vīneigi, tak // tok* ‘taču’.
- **Partikulu kopu** veido divi vai vairāki vārdi, piemēram, *gon jau, tai kai, nu i ‘nu un’, koč i ‘kaut arī’, lai i ‘lai arī’, kai i* (izl. *kuo i*) ‘kā arī’.

Pēc **nozīmes** partikulas var iedalīt niansētājās un modālajās.

- **Niansētājās** partikulas izsaka ierobežojumu, nenoteiktību, pastiprinājumu, pavājinājumu u. tml. Vairāk izplatītās partikulas ir: *tik, tikai, viņ, vīneigi, i, kod // koč, lai, voi, dīmžāļ, jau, pat, to, tak // tok, vysleidza, vēļ, vīneigi, vys, gon jau*.

Daži piemēri: *Tik reizi paruodeja, i jau muocieju; Vīneigi pa mežu var izbraukt; Pi vīna i mes atsapyussim; Divejūs vys vīgļuok* ‘Divatā tomēr vieglāk’; *Tok nabeja taidys runys!; Vysleidza atīšu* ‘Tik un tā atnākšu’; *Kas ta bārnām, ka raud?; Autobuss to beja, da tu nūkavieji; Gon jau byus; Muote vokorā jau cepli kurynoj; Koč naleitu nu reita!; Mes viņ tī lobī; Tu tok na mozs bārns; Tymss, koč acī dur; Jei to nikuo nazyna; Klāvs to nanūdaga, a pierts.*

- **Modālās** partikulas izsaka apgalvojumu, noliegumu, vēlējumu u. tml. Vairāk izplatītās modālās partikulas ir: *nui* ‘jā’, *nā, na, ni, dīzyn, naz, nazy(n), kazy(n), najau* (izl. *najou*), *anajau* (izl. *anajou*), *drūši viņ, varbyut, voi, ci, lai, kab, nu*.

Daži piemēri: *Te mūka, na dorbs; Bez okuleru ‘brillēm’ ni burta naradzu; Nui, nui, tai i beja; Vīneigi tāvs palyka sātā; A kū lai jis dora?; Nā, mes nasasatykom; Kab muotei ni vuorda!; Kab koč leits naleitu!; Nu īsim dreizuok!; Nu to beidzūt īsaroda!; Ci pi buoleņa maņ sētīs, ci pi skaistuo tautu dāla?*

Apgalvojuma izteikšanai latgaliešu rakstu valodā no trim izloksnēs lietojamām partikulām *nui, jā, da* vairāk ieteicama ir pirmā – *nui*. Apgalvojuma izteikšanai partikulu nozīmē lieto apstākļa vārdus *tai* ‘tā’ un *labi*.

Nolieguma izteikšanai lietojama partikula *nā* (izl. *nie, nē* [ā]).

Jautājuma izteikšanai latgaliešu rakstu valodā lieto divas partikulas – *voi* un *ci*. Rakstos vairāk nostiprinājusies partikula *voi*, tomēr arī *ci* lietošana nav ierobežojama.

Vēlējumu, vēlēšanos izsaka ar vēlējuma partikulām *koč, kab* ‘1. lai, 2. kaut’.

Salīdzinājumam izmanto *kai, nakai, tai kai*.

Jaunākā paaudze savā runā visai bieži lieto jaunākus slāvismus, kā *bydta, daža* ‘pat’, *točna, mož, toļka, toļkin, čut, čutna ka* u. tml. Tie latgaliešu rakstu valodā nav pieļaujami. Neskaidrāka ir partikulu *až, ažna* (izl. *ažņa*), *ažnet, net, ale* (izl. *ali, aļa*) (arī saiklis), *ba, be* vieta mūsdienu latgaliešu rakstu valodā. Tādas atrodamas gan latgaliešu literatūrā, gan joprojām dzīvas daudzās latgaliešu izloksnēs.

Partikulu lietojums visās latgāliešu valodas izloksnēs nav vienāds. Plašam areālam raksturīgs partikulas *že, ža, ž* izmantojums gan kopā ar citiem vārdiem (*kurža* 'kur tad', *kaiž* 'kā tad'), gan atsevišķi (*Jī ža gardi beja!* 'Tie taču bija gardi!'). Piemēram, nautrānietis teiks – *keiža* 'kā tad', kalupietis – *kuoža*, izvaltietis – vēl atšķirīgāk – *kaigi*. Atšķirīgais partikulu lietojums ir pamatā daudzām latgāliešu anekdotēm, labsirdīgām savstarpējām zobgalībām.

IZSAUKSMES VĀRDS

Latgāliešu rakstu valodā izsauksmes vārdi lietojuma un nozīmes ziņā ir ļoti daudzveidīgi. Tie palīdz izteikt runātāja gribu, attēlot īstenības parādības.

Pēc cilmes izsauksmes vārdi var būt

- pirmatnīgi, piemēram, *ā, ai, ui, au, ē, ī, o, ō, ū;*
- darināti no citām vārdšķirām, piemēram, *dzi, dzie, dzied, edzi, edz, klaus, pag-pag, paga-paga;*
- veidoti no vārdu savienojumiem, piemēram, *paļdis!* (no *paleidzi, Dīvs!*); *Dīvs gaus!* (no *Dīvs, gausyno!* 'gausini, Dievs, to, kas tiek ēsts!'); *loba dīna!*

Pēc nozīmes izšķir trīs izsauksmes vārdu grupas:

- izsaka sajūtas un jūtas – *a, ak, ā, ai, ai-ai-ai, avui-avui, brr, ek, nu, o, ō, o-ō, oi-oi, o je-o je, jeja-jeja, jeta-jeta, a jei-a jei, pē, vai, ak vai, voi, vē, ū;*
- izsaka gribu – *edz* (*Edz, kaidš natiklis!*), *edzi, dzie, eu, eu-eu, veris, pas, pasaver* (izl. *pasar, paser*), *vei, css, pag-pag, paga-paga*
- atdarina dabā dzirdamās skaņas – *blyukš, buk, duk-duk // dyk-dyk* (par soļiem), *dziņ-dziņ, pak-pak, pakš-pakš; Klongu-klongu, svīstu neju; brykš* (par zaru lūšanas troksni), *žyks // žaks* (par strauju dūrienu), *pļoukš-pļoukš* (par plakaniska sietiņa troksni), *dyrkš* (par drēbes plīšanas troksni), *bak* (par spēju darbību vai pēkšņu pārtraukumu), *byukš* (par atsietiņa troksni), *poukš* (par īsu, dobru atsietiņa troksni), *buļ-buļ, tuk-tuk, tuk-tuk; tyk, tyk, tyk* (par sirdspukstiem).

Lieto arī no citām valodām aizgūtus izsauksmes vārdus, piemēram, *ah, eh, oh, oho, uh, bravo, halo, fui, marš, stop, opā, vot, šļop-šļop.*

Atdarīnot

dzīvnieku radītās skaņas:

aita – *bē!* (ar šauru un arī „mikstu“ platu ē)
 cūka – *ruk-ruk! kvī!-kvī!*
 kaza – *mē(k)-mē(k)!*
 govš – *mū!*
 kaķis – *ņau-ņau!*
 suns – *vau-vau!*
 gailis – *kikerigū! kikerigī!*
ko-ko-ko-kō! ko-ko-ko-kō!

Aicinot dzīvniekus pie sevis:

aitu – *vuci-vuci! vuc-vuc!*
 [vuc'-vuc'!]
 cūku – *cuk-cuk!* [c'uk-c'uk!]
 govš – *tpru-tpru! tprus-tprus!*
 [tprus'-tprus'!]
tpruka-tpruka!
 zirgu – *kos-kos!* [koš'-koš'!]
 kumeļu – *suk-suk!* [s'uk-s'uk!]
 kaķi – *kys-kys! ks-ks!*

vista – *kā-kā!*
cāļi – *cī-cī! cīp-cīp!*
pīle – *pēk-pēk!*
zoss – *gā-gā!*
čakste – *čak-čak!*
dzērve – *krū! grū!*
grieze – *dyr-dyr-dyr!*
cīrulis – *lir-lir! liru lī-liru lī!*
ķīvīte – *kīvi(k)-kīvi(k)!*
bezdelīga – *vidžu vidžu čurks!*
vārna – *krā!*
varde – *kvak-kvak! kvā-kvā!*
kvarr-kvarr!

cāļus, vistas – *ti-ti-ti! puli-puli!*
puļ-puļ! cīp(a)-cīp(a)!
tip(a)-tip(a)!

Dzenot, atgaiņājot dzīvniekus:

cūku – *us(s)! [us'(s)']*
govi – *se! sy!*
vistu – *tyš!*
kaķi – *kic! škie! brys(s)! [brys'(s)']*

Rīdot suni – *cui! cu!*
Kaitinot suni – *r-r-r!*
Skubinot zirgu – *nuo! nō! nyie!*
Liekot zirgam apstāties – *tprū!*
Sasaucoties ogotājiem, sēņotājiem,
saucot mājās ganus – *u-ū!*
Klepojot – *khe-khe!*
Šķaudot – *apči!*

Sasveicināšanās un atvadīšanās

Vasals! – Sveiks!

Vasala! Vasali! Vasalys!

Lobs reits! Loba dīna! Lobs vokors!

Lai byus pagūdynuots (Kungs Jezus Kristus)! Lai ir slaveits (Kungs) Jezus Kristus! – ienākot svešās mājās; Myužeigi myužam! – atbildot ienācēja sveicienam

Ar Dīvu! Palic vasals! Palic vasala! Palicit vasali! Palicit vasalys! Vysu lobu! Atā! – Uz redzēšanas! Da reita! – Līdz rītam!

Ar lobu nakti!

Dažas biežāk lietojamās pieklājības frāzes

Latgaliešu valodā bieži lieto arī šādas **pieklājības frāzes**, piemēram:

Paļdis! – Lyudzu! Nav par kū! Veseleibā!

Atlaidīt! – Piedodiet!

Dīvs gaus! // Dīvs gausyn! – novēlot labu ēstgribu; Ar gausu! – atbildot uz labas ēstgribas vēlējumu

Dīvs svietej! – Labu ēstgribu! – Ar svieteibu! Paļdis!

Dīvs paleidz! – Paļdis!

VĒRES

1. Augšzemnieku dialekta teksti. Latgaliskās izlokšnes. – R., 1983
2. Ancītis K. Aknīstes izlokšne. – R., 1977
3. Breidaks A. Augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu vārdveidojošās partikulas // LPSR ZA Vēstis, 1968, Nr. 1
4. Breidaks A. Augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu leksikas semantiskās īpatnības // LPSR ZA Vēstis, 1968, Nr. 6
5. Breidaks A. Latgales dziļo izlokšņu daudzskaitļa ģenitīva noteiktās galotnes -ūs vēsture // LZA Vēstis, 1995, Nr. 11/12
6. Breidaks A. Latgaliešu tautas dziesmu fonētikas jautājumi // LPSR ZA Vēstis, 1974, Nr. 10
7. Breidaks A. Daži latgaliešu tautsdziesmu valodas jautājumi // Latviešu folklorā – žanri, stils. – R., 1977
8. Breidaks A. Augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu fonētikas atlants. – Daugavpils, 1996
9. Breidaks A. Latgališu literāruos volūdys litvuordu lūceišona // Tāvu zemes kalendars 1998. – Rēzekne, 1997
10. Briška A. Īpatnējā leksika Vidsmuižas pagasta izlokšnē. Diplomdarbs. – R., 1988
11. Bukšs M., Placinskis J. Latgaļu gramatika un pareizraksteības vārdneica. – [München], 1973
12. Bulmeistare G. Rudzētu izlokšnes morfoloģija. Diplomdarbs. – R., 1977
13. Ceplīte B., Ceplītis L. Latviešu valodas praktiskā gramatika. – R., 1991
14. Cybuļs J., Leikuma L. Latgališu ābece (lementars), 1–2. – Lielvārde, 1992
15. Dabartinēs lietuvīų kalbos gramatika. – Vilnius, 1994
16. Endzelīns J. Latviešu valodas gramatika. – R., 1951
17. Endzelīns J., Hauzenberga E. Papildinājumi un labojumi K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīcai, I–II. – R., 1934-1938
18. Guļevska D., Miķelsone A., Porīte T. Pareizrakstības un pareizrūnas rokasgrāmata. – R., 2002
19. Igovena R. Nirzas izlokšnes morfoloģija. Diplomdarbs. – R., 1959
20. Ivanovs V. Kozīnes izlokšnes glosārijs (manuskripts). – R., 1997
21. Jokubauska N. Varakļānu izlokšnes morfoloģija. Diplomdarbs. – R., 1975
22. Knikste E. Rēznas izlokšnes morfoloģija. Diplomdarbs. – R., 1963
23. Latgališu literāruos volūdys pareizraksteibys nūteikumi // Tāvu zemes kalendars 1997. – Rēzekne, 1996
24. Latviešu literārās valodas vārdnīca, 1–8. – R., 1972-1996
25. Leikuma L. Darbības vārds Krāslavas, Aulejas, Skaistas un Izvaltas izlokšnē. Disertācija filoloģijas doktora grāda iegūšanai. – R., 1993
26. Leikuma L. Gruomota školuojuojim. – Lielvārde, 1993

27. Leikuma L. Par dažiem tagadnes un nākotnes aktivajiem divdabjiem S. Uļanovskas pasakās // DPU Humanitārās fakultātes XI zinātniskie lasījumi. – Daugavpils, 2001
28. Leikuma L. *-as, -es voi -ys, -is* latgališu raksteibā? // Tāvu zemes kalendars 1998. – Rēzekne, 1997
29. Leikuma L. Latgališu normatīvās pareizraksteibys nūsacejumim – 65 // Tāvu zemes kalendars 1994. – Rēzekne, 1994
30. Leikuma L. Latgališu raksteiba, juos normiešona i Pīters Strods // DU Humanitāro Zinātņu Vēstnesis, 2002, Nr. 2
31. Leikuma L. Latgališu volūda 1. – Sanktpēterburga, 2003
32. Mülenbachs K. Latviešu valodas vārdnīca, 1–4. – R., 1923–1932
33. Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika, I. – R., 1959
34. Nūteikumi par latgališu izlūksnes ortografiju (un materiālu kopa 1929. gada pareizrakstības noteikumu sakarā) // Tāvu zemes kalendars 1996. – Rēzekne, 1995
35. Pampe I. Darbības vārdi augšzemnieku dialekta Baltinavas izloksnē. Diplomdarbs. – R., 1991
36. Prekele Z. Verbi Ezernieku izloksnē. Diplomdarbs. – R., 1971
37. Reķēna A. Kalupes izloksnes vārdnīca, I–II. – R., 1998
38. Rudzīte M. Latviešu dialektoloģija. – R., 1964
39. Spūlis B. Vārkavas pagasta izloksne (manuskripts). – R., 1938
40. Stafeca A. Ievads // Jūrdžs A. Myužēigais kalinders. – Rēzekne, 1999
41. Strods P. Pareizrakstības vōrdneica. – Rēzekne, 1933
42. Stūris E. Darbības vārds Gaigalavas izloksnē. Diplomdarbs. – R., 1990
43. Ūsele V. Tilžas izloksnes apraksts. – R., 1998
44. Vagale A. Aulejas izloksnes fonetika un vārdu atvasināšana. Diplomdarbs. – R., 1957
45. Vanaga I. Asūnes izloksnes morfoloģija. Maģistra darbs. – R., 1996
46. Vulāne A. Adjektīvu ar *-inis, -ine* derivācija un atributīvā funkcija augšzemnieku dialektā // LPSR ZA Vēstis, 1986, Nr. 1
47. Брейдак А. Некоторые особенности фонематической подсистемы согласных в глубинных говорах Латгалии // Балто-славянские исследования 1981. – Москва, 1982
48. Брейдак А. Смягчение согласных и некоторые вопросы исторической морфологии говоров Латгалии // Балто-славянские исследования. – Москва, 1974
49. Брейдак А. Происхождение предлога *da* и приставки *da-* в балтийских языках // LPSR ZA Vēstis, 1972, Nr. 4
50. Скринда А. Латышская грамматика летгальского наречия. – Pīterburgā, 1908
51. Стафецка А. Особенности морфологической системы латгальского письменного языка. Дисс. на соискание .. канд. филол. наук. – Рига, 1990

Grāmata "Vasals!" ir pirmā latgaliešu valodas mācība latviešu literārajā valodā. Tajā sniegts plašs un sistemātisks pārskats par latgaliešu rakstu valodas fonētiku un gramatiku salīdzinājumā ar latviešu literāro valodu. Pievērsta uzmanība arī nesakritībām pašās latgaliešu valodas izloksnēs.

Grāmata "Vasals!" paredzēta latviešu valodas skolotājiem, valodniekiem un citiem interesentiem par latgaliešu valodu, latviešu valodas un baltu valodu vēsturi. Tā var tikt izmantota patstāvīgā latgaliešu valodas apguvē.

ISBN 9984-679-88-8

9 789984 679884